

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА, ПРОЦЕСУ ТА КРИМІНАЛІСТИКИ

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ТА ПРАВА
КАФЕДРА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА, ПРОЦЕСУ ТА КРИМІНАЛІСТИКИ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА, ПРОЦЕСУ ТА КРИМІНАЛІСТИКИ

МАТЕРІАЛИ
КРУГЛОГО СТОЛУ,
присвяченого пам'яті д. ю. н., професора,
заслуженого працівника народної освіти України
В. К. Матвійчука
(Київ, 22 листопада 2024 р.)

Київ
ДП «Експрес-об'ява»
2024

УДК 343

A43

Автори: Бабайлова Л. М., Базір В. Б., Березюк А. С., Бровченко К. М., Вільгушинський М. Й., Вітко О. Ю., Воробей О. В., Воробей О. П., Воробей П. А., Галунько В. В., Глушко Ю. М., Головка Д. Т., Деревцов С. І., Дідківська Г., Долбня О. В., Драган О. В., Зайнуллін Д. Р., Карабан Є. П., Карпенко М. І., Кириченко Б. О., Кірільцева Я. П., Ковальська А. О., Ковальчук С. О., Крижна А. Є., Кришевич О. В., Кузнецов В. В., Луков Р. М., Марченко М. С., Микитчик О. В., Мисливий В. А., Мірошніченко С. С., Онищенко Б. Є., Надточієва А. П., Радь Т. М., Салівон В. О., Сорузька Н. С., Токарев М. К., Топчій В. В., Трепет О. С., Фелик О. В., Форостяний А. В., Харь І. О., Шапорда М. М., Шевченко І. О., Щава Є. В., Ярова Д. В.

A43 Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики : матеріали круглого столу, присвяченого пам'яті д.ю.н., професора, заслуженого працівника народної освіти України В. К. Матвійчука (Київ, 22 листопада 2024 року). / упор. П. А. Воробей. Київ : ДП «Експрес-об'ява», 2024. 172 с.

ISBN 978-617-7389-33-9

DOI: 10.51587/9786-1773-89339-2024-18

УДК 343

Тексти публікуються в авторській редакції. За науковий зміст і якість поданих матеріалів відповідають автори.

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ

- Фелик В. І.** – Ректор Київського університету інтелектуальної власності та права НУ «ОЮА», доктор юридичних наук, професор, академік НАН ВО України, Заслужений юрист України – голова організаційного комітету;
- Вільгушинський М. Й.** – Перший проректор Київського університету інтелектуальної власності та права, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України;
- Заболотна Л. В.** – Проректор Київського університету інтелектуальної власності та права НУ «ОЮА», кандидат юридичних наук, доцент;
- Воробей П. А.** – завідувач кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Київського університету інтелектуальної власності та права, доктор юридичних наук, професор, академік, віцепрезидент НАН ВО України.

РОБОЧА ГРУПА

- Форостяний А. В.** – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Київського університету інтелектуальної власності та права;
- Мірошниченко С. С.** – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Київського університету інтелектуальної власності та права;
- Ковальчук С. О.** – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Київського університету інтелектуальної власності та права;
- Драган О. В.** – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Київського університету інтелектуальної власності та права;
- Микитчик О. В.** – кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Київського університету інтелектуальної власності та права;
- Марченко М. С.** – лаборант кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Київського університету інтелектуальної власності та права.

ЗМІСТ

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ	3
РОБОЧА ГРУПА	3
Вільгушинський М. Й., Бровченко К. М. ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО	
ПРОВАДЖЕННЯ З ПЕРЕГЛЯДУ СУДОВИХ РІШЕНЬ У КАСАЦІЙНОМУ ПОРЯДКУ	6
Воробей П. А., Надточієва А. П. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА ТА ЇЇ ДЖЕРЕЛА.....	16
Драган О. В. ПРОКУРОР У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПРАВОВІ ОСНОВИ	19
Мисливий В. А. ШЛЯХ ВАЛЕРІЯ МАТВІЙЧУКА: ПРИКЛАД СЛУЖІННЯ	
ЮРИДИЧНИЙ ОСВІТИ ТА НАУЦІ	24
Кузнецов В. В. ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ПОШИРЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ В СОЦМЕРЕЖАХ	
ПРО СИЛИ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ.....	27
Воробей О. В., Базір В. Б. СУЧАСНІ МОЖЛИВОСТІ СУДОВО-АВТОРОЗНАВЧОЇ	
ЕКСПЕРТИЗИ	31
Ковальчук С. О. ЗАЛУЧЕННЯ ОСІБ ДО ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ	
(РОЗШУКОВИХ) ДІЙ.....	35
Микитчик О. В. ДОБРОВІЛЬНА ЗАЯВА ПРАВООХОРОННИМ ОРГАНАМ ТА ПОВЕРНЕННЯ	
ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ ВЛАСНИКУ ЯК ПІДСТАВИ ДЛЯ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД	
КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЗАКОННЕ ЗАВОЛОДІННЯ	
ТРАНСПОРТНИМ ЗАСОБОМ	39
Воробей О. П. СУБ'ЄКТИ ЗАПОБІГАННЯ БУЛІНГУ В УКРАЇНІ.....	40
Галуцько В. В. ЗАКони УКРАЇНИ. ЯКІ Є ОСНОВНИМИ ДЖЕРЕЛАМИ	
АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА УКРАЇНИ	44
Харь І. О. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУБ'ЄКТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ,	
ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 253 КК УКРАЇНИ	51
Топчий В. В. НОВІТНІ СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОСУДДЯ	54
Мірошніченко С. С. ОБМЕЖЕНА ОСУДНІСТЬ: ВИМОГА ЧАСУ ЧИ ДАНИНА	
ЄВРОПЕЙСЬКИМ ЦІННОСТЯМ	57
Флоростяний А. В. ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ	
(РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ.....	61
Кришевич О. В. ЕКОЛОГІЧНА ШКОДА ЯК ВОЄННИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ ЗЛОЧИН:	
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА МІЖНАРОДНОГО	
ТА НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА	65
Galyna Didkivska. CURRENT ISSUES OF CRIMINAL LIABILITY FOR INTERFERING	
WITH THE PROFESSIONAL ACTIVITIES OF JOURNALISTS.....	68
Фелик О. В. ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЮРИДИЧНОЇ ПРИРОДИ ІНСТРУМЕНТІВ ПУБЛІЧНОГО	
АДМІНІСТРУВАННЯ В УКРАЇНІ	72
Бабайлова Л. М. ЕКОЛОГІЧНІ КРИМІНАЛЬНІ ЗЛОЧИНИ: ЗАКОНОДАВСТВО	
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	74
Карпенко М. І. ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ	
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	77
Радь Т. М. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ	
ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ.....	81
Драган О. В., Долбня О. В. САМОВІЛЬНЕ ЗАЙНЯТТЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК І НЕЗАКОННЕ	
БУДІВНИЦТВО: ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА СУДОВА ПРАКТИКА	85
Вітко О. Ю. ЩОДО НЕВІДПОВІДНОСТІ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО	
СТАТТЕЮ 177 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ, ЦИВІЛЬНОМУ	
ЗАКОНОДАВСТВУ УКРАЇНИ	90
Марченко М. С. ВІДМЕЖУВАННЯ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІД ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ.....	94
Карабан Є. П. КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ	
ПОДАТКІВ : ПРАКТИКА ВЕРХОВНОГО СУДУ	98

<i>Кірільцева Я. П.</i> АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО, КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА ЩОДО СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ЗА КОЛАБОРАЦІОНІЗМ	103
<i>Шевченко І. О.</i> АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОБ'ЄКТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ НЕВЖИТТЯ ЗАХОДІВ ЩОДО ЛІКВІДАЦІЇ НАСЛІДКІВ ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАБРУДНЕННЯ	106
<i>Крижна А. Є, науковий керівник: Воробей О. В.</i> ДЕЯКІ АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУДОВО-ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ДОКУМЕНТІВ.....	111
<i>Березюк А. С.</i> КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ: КВАЛІФІКАЦІЯ, ДОКАЗУВАННЯ ТА ПРОБЛЕМАТИКА	114
<i>Ковальська А. О.</i> НЕПРЯМИЙ УМИСЕЛ, ЯК КРИМІНАЛЬНО ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ.....	117
<i>Зайнуллін Д. Р.</i> КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕСАНКЦІОНОВАНЕ ПОШИРЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ ПРО НАПРАВЛЕННЯ, ПЕРЕМІЩЕННЯ ЗБРОЇ, ОЗБРОЄННЯ ТА БОЙОВИХ ПРИПАСІВ В УКРАЇНУ, РУХ, ПЕРЕМІЩЕННЯ АБО РОЗМІЩЕННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ЧИ ІНШИХ УТВОРЕНИХ ВІДПОВІДНО ДО ЗАКОНІВ УКРАЇНИ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАНЬ, ВЧИНЕНЕ В УМОВАХ ВОЄННОГО АБО НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ	120
<i>Головко Д. Т.</i> ОСОБЛИВІСТЬ КВАЛІФІКАЦІЇ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ОСВІТНІЙ СФЕРІ.....	123
<i>Онищенко Б. Є.</i> ОСОБЛИВОСТІ ВЧИНЕННЯ ШАХРАЙСТВА В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	126
<i>Соружька Н. С.</i> АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СТВОРЕННЯ ВІЙСЬКОВОГО СУДУ ЯК ЕЛЕМЕНТУ ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	129
<i>Деревцов С. І.</i> ПЕРЕДУМОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ НЕЗАКОННОГО ВИГОТОВЛЕННЯ, ЗБЕРІГАННЯ, ЗБУТУ АБО ТРАНСПОРТУВАННЯ З МЕТОЮ ЗБУТУ ПІДАКЦІЗНИХ ТОВАРІВ.....	132
<i>Токарев М. К.</i> ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ДОКАЗУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ПОВ'ЯЗАНОЇ ІЗ НАДАННЯМ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ ВЧИНЕНИХ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ	134
<i>Трепет О. С.</i> ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА ПОСОБНИЦТВА ДЕРЖАВИ-АГРЕСОРУ	139
<i>Кириченко Б. О.</i> ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У КРИМІНАЛІСТИЦІ	142
<i>Луков Р. М.</i> СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ	145
<i>Салівон В. О.</i> ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ В СУЧАСНІЙ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІЙ НАУЦІ.....	149
<i>Шапорда М. М.</i> НЕЗАКОННИЙ ПЕРЕТИН ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: ПРАВОВІ ВИКЛИКИ	151
<i>Щава Є. В.</i> ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	155
<i>Ярова Д. В.</i> ОСНОВНІ ПЕРЕДУМОВИ ТА ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЇ САМОВІЛЬНОГО ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ.....	160
<i>Глушко Ю. М.</i> ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ АРЕШТУ МАЙНА З МЕТОЮ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ РЕЧОВИХ ДОКАЗІВ	163
<i>Махмурова-Дишлюк О. П.</i> ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ РОСІЙСЬКИМ АГРЕСОРом.....	168

ВІЛГУШИНСЬКИЙ Михайло Йосипович,

доктор юридичних наук,
професор кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики Київського
університету інтелектуальної власності
та права

БРОВЧЕНКО Костянтин Михайлович,

аспірант кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики Київського
університету інтелектуальної власності
та права

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ З ПЕРЕГЛЯДУ СУДОВИХ РІШЕНЬ У КАСАЦІЙНОМУ ПОРЯДКУ

У тезах ми зосереджуємо увагу на окремих особливостях провадження з перегляду судових рішень у касаційній інстанції, які обумовлені кримінально-процесуальним кодексом України (далі КПК) та потребують детального обговорення з огляду на їх важливість для всебічної та неухильної реалізації положень цього кодексу при здійсненні судочинства.

Відповідно до ч 5 ст 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права кожен кого засуджено за будь-який злочин, має право на те, щоб його засудження і вирок було переглянуто судовою інстанцією вищого рівня згідно з законом.

Забезпечення апеляційного і касаційного оскарження рішень суду Конституція України проголосила однією із основних засад судочинства (пункт 8, частина 5, стаття 129).

Ключова особливість провадження у суді касаційної інстанції полягає у тому, що перегляд судових рішень у кримінальному провадженні в суді касаційної інстанції фактично є останнім засобом юридичного захисту прав та свобод людини в Україні, а тому при касаційному провадженні має бути забезпечена єдність застосування норм матеріального і процесуального права, що слугує однією із гарантій забезпечення законності та верховенства права у кримінальному провадженні.

КПК чітко встановлює перелік судових рішень які підлягають оскарженню в касаційному порядку. Така конкретизація є відправною точкою з якої починається логічна побудова нормативно-правового регулювання касаційного провадження.

У тезах викладений аналіз стадії кримінального процесу у касаційній інстанції Верховного Суду з початку подання касаційної скарги, її розгляду та проголошення судового рішення. Зроблена спроба дослідити певні існуючі проблеми судочинства касаційною інстанцією у правозастосуванні та висловлені деякі бачення шляхів їх усунення в судовій практиці.

Суд розглядає кримінальне провадження в касаційному порядку в складі колегії суддів, а також кримінальне провадження може розглядатися палатою, об'єднаною палатою касаційного суду або Великою Палатою Верховного Суду. Питання про передачу кримінального провадження вирішується судом за власною ініціативою або за клопотанням учасника справи.

Як правило передача кримінального провадження відбувається за необхідністю відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах викладеного в раніше укладених рішеннях Верховного Суду.

Крім того суд, який розглядає кримінальне провадження в касаційному порядку в складі колегії або палати, має право передати таке кримінальне провадження на розгляд Великої Палати Верховного Суду, якщо дійде висновку, що справа містить виключну правову проблему і така передача необхідна для забезпечення розвитку права та формування єдиної правозастосовчої практики.

Касаційне провадження є стадією кримінального процесу, в якій за скаргою прокурора або інших учасників перевіряється правильність застосування судами першої та апеляційної інстанцій норм матеріального та процесуального права і правова оцінка встановлених обставин кримінального правопорушення. Суд касаційної інстанції, на відміну від апеляційної, не досліджує докази, не встановлює та не визнає доказаними обставини, що не були досліджені в оскаржуваному судовому рішенні, не вирішує питання про достовірність того чи іншого доказу, а тільки перевіряє правильність застосування судом першої та апеляційної інстанцій норм матеріального і процесуального права.

Суд касаційної інстанції переглядає судові рішення судів першої та апеляційної інстанцій у межах касаційної скарги. Стадія касаційного перегляду починається із моменту подання касаційної скарги.

Судові рішення, які можуть бути оскаржені в касаційному порядку визначені ст. 424 КПК, який передбачає певні касаційні фільтри. Однак в процесі застосування цієї статті виникають питання щодо віднесення тих чи інших рішень до предмету перевірки суду касаційної інстанції. Ці питання вирішувалися судовою практикою Верховного Суду (далі ВС).

Зокрема, Велика Палата (далі ВП), визначаючись щодо можливості касаційного оскарження судових рішень про застосування амністії, постановле-

них на стадії виконання вироку, дійшла таких висновків: виходячи з положень п. 8 ч. 3 ст. 129 Конституції України в редакції Закону №1401-VIII, право особи на касаційне оскарження судового рішення в кримінальному провадженні має обмежений характер та реалізується виключно у випадках, передбачених КПК. Судові рішення щодо застосування амністії, постановлені на стадії виконання вироку, не можуть бути оскаржені в касаційному порядку, оскільки у КПК не передбачено право особи на їх касаційне оскарження (постанова ВП від 23.01.2019 у справі № 738/1482/16-к)

Об'єднана Палата Верховного Суду (ОП ВС) указала, що за змістом п. 8 ч. 3 ст. 129 Конституції України, ч. 2 ст. 424, ч. 6 ст. 539 КПК ухвали суду першої інстанції про вирішення питань, пов'язаних із виконанням вироку, після їх перегляду в апеляційному порядку, а також ухвали суду апеляційної інстанції за результатами такого перегляду оскарженню у касаційному порядку не підлягають (постанова ОП від 18.03.2019 у справі № 756/9514/15-к).

Крім того, виходячи з вимог п. 8 ч. 3 ст. 129 Конституції України, ч. ч. 1, 2 ст. 424 КПК ухвали суду першої інстанції про продовження застосування примусових заходів медичного характеру після їх перегляду в апеляційному порядку, а також ухвали суду апеляційної інстанції за результатами такого перегляду оскарженню в касаційному порядку не підлягають (постанова ОП від 18.05.2020 у справі № 128/2811/17).

Постанова судді у справі про адміністративне правопорушення щодо притягнення до адміністративної відповідальності може бути оскаржена до апеляційного суду. Постанова апеляційного суду набирає законної сили негайно після її винесення, є остаточною й оскарженню не підлягає. Здійснення Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду (далі ККС ВС) провадження у справах про адміністративні правопорушення не передбачено як кримінальним процесуальним законом, так і нормами Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі КУпАП) (ухвала ВС від 18.08.2021 у справі № 431/2638/21)

Вичерпний перелік учасників процесу, які наділені правом подання касаційної скарги на рішення, передбачені у ст. 424 КПК, визначено в ст. 425 КПК і якщо касаційну скаргу подала особа, яка не має права її подавати, то така скарга повертається.

Крім того встановлено перелік обставин та інтересів, з урахуванням яких той чи інший учасник процесу може звернутися з касаційною скаргою.

Зокрема, потерпілий або його законний представник чи представник мають право на касаційне оскарження судових рішень з підстави невідповід-

ності призначеного покарання тяжкості кримінального правопорушення та особі засудженого внаслідок суворості, лише в межах вимог, заявлених ними в суді першої інстанції. У даному випадку оскарження потерпілим судових рішень з підстави невідповідності призначеного покарання тяжкості кримінального правопорушення та особі засудженого внаслідок суворості, враховуючи законодавчі обмеження, становлять приватний інтерес потерпілого у контексті права відстоювати свою позицію і намагатися встановленими законом засобами досягти зміни або скасування судового рішення (постанова ОП від 19.04.2021 у справі № 641/5714/19).

При цьому для прокурора не встановлено меж оскарження рішення судів першої та апеляційної інстанції, навіть в частині вирішення цивільного позову, якого він не заявляв (постанова ОП від 05.09.2022 у справі № 481/877/19).

Передбачене ч. 6 ст. 393, ч. 6 ст. 425, пунктами 15, 20 ч. 2 ст. 36 КПК право на подання касаційної скарги прокурором, який входить до складу групи прокурорів, визначеної в порядку ст. 37 цього Кодексу, не обмежується його участю в судових засіданнях з розгляду конкретного кримінального провадження у судах попередніх інстанцій. Якщо прокурор був включений до групи прокурорів, однак не брав участі у судових засіданнях, він має право на подання касаційної скарги (постанова ВП від 27.11.2019 у справі № 629/847/15-к).

Для вирішення питання про подання касаційної скарги особам, які мають право подати касаційну скаргу, надається можливість ознайомитися в суді з матеріалами кримінального провадження.

Крім дотримання вимог ст. 427 КПК щодо змісту касаційної скарги обов'язковою вимогою до касаційної скарги є те, що вона повинна бути викладена державною мовою (постанова ОП від 19.09.2022 у справі № 521/12324/18).

Якщо суд касаційної інстанції, встановивши, що касаційну скаргу подано без додержання вимог, передбачених ст. 427 КПК, постановляє ухвалу про залишення касаційної скарги без руху, в якій зазначаються недоліки касаційної скарги і встановлюється строк, необхідний для їх усунення, а у випадку коли такі недоліки не усуваються, то касаційна скарга повертається особі, яка її подала.

Про відкриття або про відмову у відкритті касаційного провадження суд касаційної інстанції постановляє ухвалу. Копія ухвали про відкриття касаційного провадження або про відмову у відкритті касаційного провадження разом з касаційною скаргою та усіма доданими до неї матеріалами невідкладно надсилається особі, яка подала касаційну скаргу.

Звертає на себе увагу і та норма, яка надає право касаційному суду відмовити у відкритті касаційного провадження з підстави, передбаченої п.1 ч. 2 ст. 428 КПК цієї статті, без перевірки відповідності касаційної скарги вимогам ст. 427 цього Кодексу.

Тобто, якщо касаційну скаргу подано на судове рішення, яке не підлягає оскарженню в касаційному порядку, то суд не перевіряє скаргу на дотримання вимог її складання, а також на дотримання строків подання такої скарги, оскільки в будь-якому випадку оскаржене судове рішення не буде предметом перевірки касаційного суду, а залишення такої скарги бухгалтеру призводить до невинуватеної тяганини.

Також касаційний суд має право відмовити у відкритті касаційного провадження, якщо з касаційної скарги, наданих до неї судових рішень та інших документів вбачається, що підстав для задоволення скарги немає. Тобто суд перевіряє доводи касаційної скарги та долучені до неї оскаржувані судові рішення і у разі визначення відсутності підстав для задоволення скарги мотивованою ухвалою відмовляє у відкритті провадження.

Однак, навіть у разі відсутності підстав для задоволення касаційної скарги суд касаційної інстанції не вправі відмовити у відкритті касаційного провадження, якщо оскаржується судове рішення, яким судом апеляційної інстанції було погіршено становище підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого.

У випадку відкриття касаційного провадження щодо ухвали апеляційного суду про повернення апеляційної скарги, коли після надходження витребуваних матеріалів провадження до касаційного суду стало відомо, що учасник провадження скориставшись своїм правом, передбаченим ч. 7 ст. 399 КПК, повторно подав апеляційну скаргу на ухвалу місцевого суду; за результатами розгляду якої суд апеляційної інстанції постановив остаточне рішення, що не підлягає касаційному оскарженню, касаційне провадження підлягає закриттю (постанова ОП від 23.09.2019 у справі № 757/40473/18-к).

Відкривши касаційне провадження, суд здійснює підготовку до касаційного розгляду відповідно до ч. 1 ст. 430 КПК відбувається без виклику сторін кримінального провадження. Цю діяльність суддя-доповідач здійснює одноособово поза залом судового засідання, не вирішуючи наперед питання про наявність або відсутність підстав для задоволення касаційної скарги, а ухвалюючи процесуальні рішення, спрямовані на безперешкодне проведення касаційного розгляду. Зокрема доповідач зобов'язаний надіслати копії ухвали про відкриття апеляційного та касаційного провадження учасникам судового

провадження разом з копіями апеляційних та касаційних скарг, інформацією про їхні права та обов'язки і встановлює строк, протягом якого можуть бути подані заперечення на апеляційну та касаційну скарги.

Одержання копій цих документів для заінтересованих осіб означає констатацію суддею-доповідачем додержання усіх встановлених кримінальним процесуальним законом вимог. На практиці у разі якщо заінтересовані особи не отримали такі документи суддя-доповідач здійснює направлення повторно.

Якщо місцезнаходження учасників провадження невідоме, чи знаходиться на тимчасово окупованих територіях, то повідомлення таких осіб здійснюється через засоби масової інформації.

Крім цього касаційний суд може зупинити виконання судового рішення.

Загалом таке рішення постановляється за наявності даних, котрі вказують на явну незаконність, необґрунтованість та несправедливість судового рішення абсолютно очевидного, безсумнівного характеру. Тобто в більшості це виключення з правил, ніж правило.

Згідно з положеннями статей 403, 432 КПК особа, яка подала касаційну скаргу, має право відмовитися від неї до закінчення касаційного розгляду. Крім автора скарги інші учасники провадження не мають права відмовитися від касаційної скарги, навіть якщо вони відносяться до однієї сторони провадження.

Таким чином, право відмови від касаційної скарги захисника, поданої в інтересах підозрюваного, обвинуваченого чи засудженого, належить виключно тій особі, яка її подала. Зокрема, засуджений не має права відмовитися від касаційної скарги захисника. У разі незгоди засудженого із касаційною скаргою захисника (обґрунтуванням, мотивами, вимогами скарги тощо), вони мають право заявити про це до або під час судового засідання і суд має право врахувати їх позицію при вирішенні скарги (Постанова ОП від 22.02.2021 у справі № 481/1754/18).

При розгляді доводів, наведених касаційних скаргах, колегія суддів виходить із фактичних обставин справи, встановлених судами. Він є судом права, а не факту, про що вже було вказано раніше.

Поставлені у касаційних скаргах питання, що належать до предмету перевірки касаційного суду згідно ч. 1 ст. 438 КПК і спрямовані на покращення правового становища особи, піддається кримінальному переслідуванню, вирішуватися судом касаційної інстанції по суті незалежно від того, чи ставили їх сторони перед судами попередніх інстанцій (постанова ВП від 12.09.2018 у справі № 523/6472/14-к).

При цьому, суд касаційної інстанції не може скасувати судові рішення, оскаржене засудженим, якщо при новому розгляді провадження це може потягти погіршення його становища (постанова ККС ВС від 17.08.2023 у справі № 606/2606/21).

У випадку смерті засудженого відкрито за його скаргою касаційне провадження підлягає закриттю, крім випадків, якщо воно, з урахуванням меж перегляду судом касаційної інстанції, визначених ст. 433 КПК, є необхідним для реабілітації померлого (ухвала ОП від 16.01.2019 у справі № 761/33482/16-к).

Касаційний розгляд розпочинається з того, що у зазначений в ухвалі про закінчення підготовки та призначення до касаційного розгляду день та час головуючий суддя виконує дії, передбачені статтями 342-345 КПК, і вирішує клопотання учасників судового провадження, а потім суддя-доповідач доповідає в необхідному обсязі зміст судових рішень, що оскаржуються, касаційної скарги та заперечень на неї.

Сторони кримінального провадження та інші учасники судового провадження висловлюють свої доводи. Першою висловлює доводи особа, яка подала касаційну скаргу. Якщо касаційні скарги подали обидві сторони кримінального провадження, першими висловлюють доводи учасники судового провадження зі сторони захисту. За ними висловлюють доводи інші учасники судового провадження. Суд має право обмежити тривалість висловлення доводів, встановивши для всіх учасників судового провадження однаковий проміжок часу, про що оголошується на початку судового засідання. Неприбуття сторін або інших учасників кримінального провадження не перешкоджає проведенню розгляду, якщо такі особи були належним чином повідомлені про дату, час і місце касаційного розгляду та не повідомили про поважні причини свого неприбуття. Якщо для участі в розгляді в судові засідання не прибули учасники кримінального провадження, участь яких згідно з вимогами цього Кодексу або рішенням суду касаційної інстанції є обов'язковою, касаційний розгляд відкладається.

Поряд з цим КПК у ст. 435 надає суду касаційної інстанції право ухвалити судові рішення за результатами письмового провадження, якщо всі учасники судового провадження заявили клопотання про здійснення провадження за їх відсутності. Однак, як свідчить судова практика розгляду кримінальних проваджень, навіть якщо сторона захисту не заперечує проти проведення касаційного розгляду за її відсутності, то працівники відділів забезпечення підтримання публічного обвинувачення та організації підтримання публічного обвинувачення Офісу Генерального

прокурора (сторона обвинувачення), як правило, присутні під час розгляду провадження судом касаційної інстанції.

Тому ч. 1 ст. 435 КПК на практиці застосовується не часто.

Відповідно до ст. 36 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402-VIII Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України, який забезпечує сталість та єдність судової практики у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом.

Тому законодавець передбачив алгоритм дій (ст. 434-2 КПК) у разі наявності підстав для передачі кримінального провадження на розгляд палати, об'єднаної або ВП ВС (ст. 434-1 КПК).

Так, якщо колегія суддів, палата, яка розглядає кримінальне провадження в касаційному порядку, вважає за необхідне відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні ВС у складі ОП, то вона передає таке кримінальне провадження на розгляд цієї ж ОП. ОП касаційного суду може відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні ВС у складі цієї ж ОП (постанова ВП від 27.11.2019 у справі № 629/847/15-к).

Суд, який розглядає кримінальне провадження в касаційному порядку у складі колегії суддів, палати або об'єднаної палати, передає таке кримінальне провадження на розгляд ВП ВС, якщо така колегія (палата, об'єднана палата) вважає за необхідне відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні

Верховного Суду у складі колегії суддів (палати, об'єднаної палати) іншого касаційного суду, або від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Великої Палати.

Разом з цим якщо справа містить виключну правову проблему і така передача необхідна для забезпечення розвитку права та формування єдиної правозастосовчої практики, то суд, який розглядає кримінальне провадження в касаційному порядку у складі колегії або палати, має право передати таке кримінальне провадження на розгляд виключно ВП ВС.

Підставами для скасування або зміни судових рішень, передбачених у ст. 424 КПК, при розгляді справи в суді касаційної інстанції відповідно до ч. 1 коментованої статті є істотне порушення судами першої та апеляційної інстанцій вимог кримінального процесуального закону, неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність, невідповідність призначеного покарання тяжкості кримінального правопорушення та особі

засудженого. З будь-яких інших підстав суд касаційної інстанції не вправі приймати рішення про скасування чи зміну оскаржуваного судового рішення та залишає його без зміни.

Вирішуючи питання про наявність підстав для скасування або зміни оскаржуваного судового рішення, суд касаційної інстанції має керуватися положеннями статей 412-414 КПК.

Слід зазначити, що суд, вирішуючи питання про зміну чи скасування оскаржуваного судового рішення з підстави неправильного застосування судом закону України про кримінальну відповідальність повинен враховувати положення ст.ет. 433, 437 КПК щодо меж перегляду судом касаційної інстанції та недопущення погіршення правового становища виправданого чи засудженого. Зокрема, в разі необхідності застосувати закон про більш тяжке кримінальне правопорушення чи суворіше покарання або в інший спосіб погіршити становище засудженого, за наявності приводів (подано касаційну скаргу прокурором, потерпілим чи його представником), суд касаційної інстанції не вправі самостійно змінити судові рішення, а зобов'язаний скасувати його та направити матеріали кримінального провадження на новий судовий розгляд до суду першої чи апеляційної інстанції. Про зміну оскаржуваного судового рішення суд касаційної інстанції постановляє ухвалу у випадку, якщо помилки, допущені судом першої або апеляційної інстанції, можна усунути без скасування такого рішення, не змінюючи його суті, якщо такі помилки стосуються окремих частин рішення.

Правило про можливість застосування суворішого покарання або закону про більш тяжке кримінальне правопорушення тільки за умови, що вирок було скасовано у зв'язку з необхідністю застосування закону про більш тяжке кримінальне правопорушення або посилення покарання за скаргою прокурора, потерпілого чи його представника, а також якщо при новому розгляді буде встановлено, що обвинувачений вчинив більш тяжке кримінальне правопорушення, або якщо збільшився обсяг обвинувачення, є проявом дії положення про недопустимість погіршення правового становища виправданого та засудженого, закріпленого ст. 437 КПК. Відповідно, якщо вирок було скасовано з інших підстав, суд першої або апеляційної інстанції при новому розгляді не може посилити покарання або застосувати закон про більш тяжке кримінальне правопорушення.

Суд касаційної інстанції, встановивши обставини, передбачені ст. 284 КПК, скасовує обвинувальний вирок чи ухвалу і закриває кримінальне провадження.

Заключною частиною касаційного розгляду є ухвалення та проголошення рішення.

Усі проміжні судові рішення суду касаційної інстанції постановляються у формі ухвали, натомість рішення за наслідками розгляду касаційної скарги суд касаційної інстанції ухвалює у формі постанов.

Згідно з ч. 2 ст. 441 КПК судові рішення суду касаційної інстанції ухвалюються, проголошуються, видаються, роз'яснюються або надсилаються учасникам судового провадження в порядку передбаченому ст.ст. 368–380 КПК.

Висновок.

Підсумовуючи наведені особливості кримінального провадження з перегляду судових рішень у касаційному порядку можемо зробити висновок, що Касаційний кримінальний суд України в складі Верховного Суду фахово виконує свої обов'язки, як суд касаційної інстанції належним чином формує і направляє судову практику використовуючи діюче законодавство у поєднанні з практикою Європейського суду з прав людини та інноваційні підходи в своїй діяльності, постійно удосконалюючи процес судочинства.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. №30. ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04. 2012 р. № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. №9-10. URL: №11-12. №13. ст.8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-1775>.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. коментар / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ: «Юстініан», 2012. 1224 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. коментар / відп. ред.: С. В. Ківалов, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченко. Харків: Одиссей, 2013. 1104 с.
5. Кримінальний процес: навч. посіб. для підгот. до іспиту / О. В. Капліна, М. О. Карпенко, В. І. Маринів та ін. Харків: Право, 2019. 298 с.
6. Кримінальне процесуальне право України: навч. посіб. / за ред. В. Г. Гончаренка та В. В. Колесника. Київ: «Юстініан», 2014. 573 с.
7. Кримінальний процес: підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків: «Право», 2013. 824 с.
8. Кримінальний процес: підручник / О. В. Капліна, О. Г. Шило, В. М. Трофименко та ін.; за заг. ред. О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків: «Право», 2018. 584 с.
9. Справи ЄСПЛ: MUKHTARLI v. AZERBAIJAN AND GEORGIA (№ 39053/17) від 05/09/2024, KUZMINAS v. russia (№ 69810/11) від 21/12/2021, ILIEVA v. Bulgaria (№ 22536/11) від 12/12/2019, MODESTOU v. GREECE (№ 51693/13) від 16/03/2017

ВОРОБЕЙ Петро Адамович,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики Київського
університету інтелектуальної власності
та права Національного університету
«Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0000-0003-2470-1920

НАДТОЧИЄВА Анна Петрівна,

доктор філософії в галузі права
викладач кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики Київського
університету інтелектуальної власності
та права Національного університету
«Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0000-0001-7728-2534

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА ТА ЇЇ ДЖЕРЕЛА

Основою будь – якої науки є її відповідні джерела, які формують і становлять її основу. Кримінально-правова політика також має достатню кількість джерел, які становлять її основу і визначають її напрямки та межі. Головним джерелом кримінально-правової політики є Конституція України, яка є джерелом внутрішньої і зовнішньої політики та базою всього законодавства. До таких джерел належать також Закони України; Укази Президента України; Постанови Кабінету Міністрів України; Рішення Конституційного Суду України, а також Міжнародні договори, які ратифіковані Україною.

Конституція України визначає основні базові підходи до формування кримінально-правової політики. Із цього витікає сама необхідність здійснення боротьби зі злочинністю.

Умови дії закону про кримінальну відповідальність у часі (ст.58), заборону подвійної відповідальності за одне діяння (ст. 61), відповідальність за наявності вини (ст. 62), невідворотність кримінальної відповідальності (ст. 62), та інш., закріплює саме Конституція України [1].

Основним джерелом кримінально-правової політики є Закони України. У ст. 3 КК України вперше закріплено, що «злочинність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки цим Кодексом» [2]. Таке положення піднімає кримінально-правову політику на якісно новий рівень свого розвитку. Закони про кримінальну відповідаль-

ність встановлюють загальні підстави та межі кримінальної відповідальності, визначають коло суспільно – небезпечних діянь, що визначаються злочинними та встановлюють види та розміри покарання, які можуть бути застосовані до осіб, котрі будуть визнанні у встановленому законом порядку винними у їх вчиненні, а також регламентують підстави та порядок звільнення від кримінальної відповідальності та покарання.

У ч. 4 ст. 3 КК України зазначається про недопустимість застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією. Закріплення цього положення в законі підняло його на більш високий рівень, як джерела кримінально-правової політики, оскільки це надало додаткові гарантії захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина.

В Указах Президента України, як джерелах кримінально-правової політики визначені її основні концептуальні підходи, а також її конкретні задачі. До таких Указів Президента України відносять ті, які затверджують Комплексні програми боротьби зі злочинністю.

Джерелами кримінально-правової політики є також Постанови Кабінету Міністрів України, якщо містять в собі законодавчу ініціативу з вищевказаних питань або коли затверджується проекти кримінально-правових норм для прийняття Верховною Радою України.

Конституційний Суд України приймає важливі рішення, які мають обов'язковий характер для всіх органів, організацій і громадян. Тлумачення з тих чи інших питань часто визначають напрями та межі кримінально-правової політики, які мають вирішальне значення.

Постанови Пленуму Верховного Суду є джерелами кримінально-правової політики, а саме:

- коли вони визначають загальні засади, напрями та межі застосування закону про кримінальну відповідальність (напр. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 1 листопада 1996 р. № 9 «Про застосування Конституції при здійсненні правосуддя»; Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 вересня 1994 р. №9 «Про судову діяльність в умовах загострення кримінальної ситуації»; Постанова Пленуму Верховного Суду України від 20 квітня 2002 р. №1 «Про судову практику в справах про необхідну оборону» та інш.) [3].
- при визначенні конкретних напрямків та меж закону про кримінальну відповідальність, що визначає відповідальність за конкретні види злочинних діянь (напр., Постанова Пленуму Верховного Суду України від 25 квітня 2002 р. №5 «Про судову практику в справах про бандитизм » та інш.) [3].

Стрімкий розвиток суспільних відносин на тлі реформаційних процесів зумовлює необхідність удосконалення вітчизняного законодавства та приведення його у відповідність до назрілих інтересів і потреб захисту прав людини, охорони держави та суспільства. Процес інтеграції України у європейську та світову спільноту вимагає вдосконалення законодавства у різних галузях суспільного життя. Це висуває зобов'язання приведення національного законодавства до відповідних норм і стандартів, які зафіксовані у різноманітних міжнародних договорах. Вказане положення торкається законодавства про кримінальну відповідальність, а тому міжнародні договори відповідним чином впливають на нього і стають джерелом кримінально – правової політики держави. У ч.5 ст. 3 КК України зазначено: «Закони України про кримінальну відповідальність повинні відповідати положенням, що містяться в чинних міжнародних договорах, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України.»

Всі міжнародні договори можуть бути поділені на дві групи:

- ті, що визначають концептуальні підходи до боротьби зі злочинністю в цілому (напр., європейська конвенція про незастосування строку давності до злочинів проти людства та воєнних злочинів від 25.01.1974 р.; угода про співробітництво між Урядами держав – учасниць ГУУАМ у сфері боротьби з тероризмом, організованою злочинністю та іншими небезпечними видами злочинів від 20.07.2002 р.; Рамкова Конвенція ООН проти організованої злочинності від 21.07.1997 р. та інш.);
- ті, що визначають підстави та межі кримінальної відповідальності за вчинення відповідних видів злочинів (напр., європейська конвенція про покарання за дорожньо – транспортні злочини від 30.11.1964 р.; Конвенція про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речовин 1988 р. та інш.).

Підводячи підсумок, слід зазначити, що джерела кримінально – правової політики відіграють головну і визначальну роль в стратегії держави у боротьбі зі злочинністю, неухильному дотриманні законності та забезпеченні прав і законних інтересів громадян.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : 2022 рік. – Харків : Право, 2022. – 74, [2] с.
2. Науково – практичний коментар кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Гришук, А.В. Савченко [та ін.]; за зач. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. С. 22.
3. Збірник Постанов Пленуму Верховного Суду України. К.: Юрінком Інтер., 2004.

ДРАГАН Олена Василівна,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики Київського
університету інтелектуальної власності
та права, заслужений юрист України

ПРОКУРОР У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПРАВОВІ ОСНОВИ

Парламентська Асамблея РЄ у своїх резолюціях неодноразово звертала увагу керівництва України на необхідність зміни ролі та функцій органів прокуратури України, особливо щодо здійснення загального нагляду за додержанням законності, шляхом перетворення цього інституту в орган, який відповідатиме принципам Ради Європи [1].

Венеціанська Комісія за результатами розгляду проектів Законів «Про прокуратуру» неодноразово зазначала, що функції прокуратури в Україні значно перевищують межі функцій, які повинна мати прокуратура в демократичному суспільстві. Комісія також неодноразово нагадувала державним органам України, що вони повинні змінити роль прокуратури, привівши її у відповідність із європейськими стандартами [2].

14 жовтня 2014 року Верховною Радою України прийнято нову редакцію Закону України «Про прокуратуру», положення якої, згідно з висновком Венеціанської комісії, було визнано значно прогресивними порівняно з попередніми пропозиціями змін до чинного законодавства. На думку експертів Комісії, для функціонування органів прокуратури була чітко закладена досить міцна основа відповідно до європейських стандартів і потреб сучасної системи кримінального правосуддя [3].

Унаслідок проведених в Україні на вимогу міжнародних організацій реформ було законодавчо закріплено конституційні функції прокуратури, відповідно до вимог Європейського напряму інтеграції та світових стандартів захисту прав і свобод людини. Разом з тим, як зазначають науковці, реформування, яке відбувається в нашій державі, не повинно призвести до руйнування того, що протягом тривалого часу добре слугувало людям та державі. І воно має бути сумісним з історією, культурою та сприйматися населенням України.

Відповідно до статті 131-1 Конституції України (в редакції Закону України № 1401-VIII від 02.06.2016) в Україні діє прокуратура, яка здійснює такі функції:

- 1) підтримання публічного обвинувачення в суді;
- 2) організація і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку;
- 3) представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом.

Організація та порядок діяльності прокуратури визначаються законом[4]. Отже, Конституція України в редакції 2016 року закріпила дещо нове бачення ролі прокурора в кримінальному провадженні, зокрема на стадії досудового розслідування. Прокуратура отримала нову функцію – процесуальне керівництво. Якщо в інших сферах компетенції прокурорів останніми роками відбувалося звуження повноважень, то на стадії досудового розслідування роль прокурора як процесуального керівника суттєво зростає.

Проблеми діяльності прокурора в кримінальному процесі протягом останніх років прямо чи опосередковано розглядали такі вчені-процесуалісти як Є. М. Блажівський, Ю. М. Грошевий, М. Каркач, О. В. Капліна, І. М. Козьяков, М. В. Косюта, В. Т. Маляренко, О. Р. Михайленко, М. І. Мичко, В. В. Молдован, В. Т. Нор, О. В. Попович, М. В. Руденко, Г. П. Середа, В. В. Сухонос та інші.

Незважаючи на це, наразі залишаються невирішеними багато теоретичних та практичних питань. Ми погоджуємось з думкою тих вчених, які вважають, що серед функцій прокуратури, які передбачені ст. 131–1 Конституції України, на перше місце потрібно поставити саме функцію організації і процесуального керівництва досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку. Функцію щодо підтримання прокурором публічного обвинувачення потрібно вказати на другому місці, оскільки за актуальністю та обсягом роботи функція прокурора щодо організації і процесуального керівництва досудовим розслідуванням є більш значущою. Якщо діяти за хронологією, то спочатку прокурор здійснює нагляд та процесуальне керівництво в кримінальному провадженні за розслідуванням кримінального правопорушення, а вже потім обвинувальний акт щодо підозрюваного передається до суду, де прокурор підтримує публічне обвинувачення. Якщо розглядати міжнародний досвід, то здебільшого в інших країнах прокурор є носієм обвинувальної, а не наглядової діяльності. Але в Україні існує прокурорський нагляд за цим напрямком, який є дуже

важливим, особливо наразі в цей складний для нашої держави час, – під час збройного конфлікту, який триває на території України, починаючи з 2014 року. Однією з основних передумов ефективного процесуального керівництва досудовим розслідуванням є належне нормативно-правове забезпечення кримінально процесуальної діяльності прокурора.

Правові основи організації і процесуального керівництва досудовим розслідуванням – це сукупність правових норм, які визначають засади організації і процесуального керівництва досудовим розслідуванням, суб'єктів процесуального керівництва та досудового розслідування, а також їхній правовий статус, регулюють правовідносини, що виникають між ними, а також між ними й іншими учасниками досудового розслідування, регламентують її порядок, визначають способи, методи і засоби їх здійснення.

Крім Конституції України, питання діяльності та організації роботи органів прокуратури регламентовано Законом України «Про прокуратуру», який є основним джерелом правового забезпечення органів прокуратури в цілому. Порядок кримінального провадження на території України визначається також Кримінальним процесуальним Кодексом України. Кримінальне провадження включає досудове розслідування і судове провадження, процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність. Відповідно до КПК України досудове розслідування – це стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань та закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності [5].

Залежно від виду вчиненого кримінального правопорушення досудове розслідування здійснюється у двох формах: у формі слідства та дізнання. Досудове слідство – це форма досудового розслідування, в якій здійснюється розслідування злочинів. Дізнання – це форма досудового розслідування в якій здійснюється розслідування кримінальних проступків [5].

Частиною 2 ст.36 КПК передбачено процесуальне керівництво прокурором за досудовим розслідуванням, що є формою нагляду. Це обумовлено тим, що впроваджено принцип незмінності прокурора в ході кримінального провадження, а тому контроль за збором доказів при розслідуванні для формування обвинувачення та підтримання останнього в суді – вхо-

дить у його функції. За відсутності додаткового розслідування підвищена відповідальність прокурора та органів прокуратури за якість досудового розслідування.

Здійснюючи нагляд у формі процесуального керівництва за розслідуванням кримінального правопорушення, прокурор повинен виконувати завдання кримінального провадження, в тому числі щодо забезпечення охорони прав і свобод та законних інтересів, організації швидкого, повного та неупередженого розслідування. Виконання прокурором завдання в кримінальному провадженні, передбаченого ст. 2 КПК України, має сприяти здійсненню ним наданих процесуальних повноважень. Тому прокурор повинен організувати нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування кримінального правопорушення в формі процесуального керівництва. Для реалізації покладених на органи прокуратури функцій і завдань у кримінальному провадженні під час досудового розслідування прокурорів наділено відповідними повноваженнями, у тому числі з:

- процесуального керівництва досудовим розслідуванням, підтримання обвинувачення в суді (ч. 2 ст. 36 КПК України);
- нагляду за додержанням законів та вирішення інших питань під час проведення досудового розслідування (ч. ч. 5, 6 ст. 36, ч. ч. 1, 3 ст. 37, ч. 3 ст. 40, ч. 1 ст. 83, ч. 6 ст. 214, ч. 5 ст. 218, ч. ч. 2, 3 ст. 294, ст. ст. 308, 313, 481, ч. 2 ст. 586 КПК України);
- оскарження судових рішень прокурорами вищого рівня (Генеральним прокурором, його першим заступником та заступниками, керівником регіональної прокуратури, його першим заступником та заступниками), доповнення, зміни або відмови від апеляційної чи касаційної скарги, заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами, внесених ними, керівниками, першими заступниками чи заступниками керівників або прокурорами прокуратур нижчого рівня, участі в судовому провадженні з перегляду судових рішень (ч. 4 ст. 36 КПК України);
- координації діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності (ч. 2 ст. 25 Закону України «Про прокуратуру»).

Зазначені повноваження конкретизуються в інших нормах КПК України та Закону України «Про прокуратуру», а також нормативно-правових документах Офісу Генерального прокурора, зокрема детально предмет участі прокурора в досудовому розслідуванні врегульовано наказом Генерального

прокурора № 309 від 30.09.2021 «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні», останні зміни до якого внесено 18.06.2024 [6]. Наведені законодавчі положення визначають призначення органів прокуратури України, загальну мету їх діяльності та очікуваний результат цієї діяльності. Досягнення цієї мети та результату безпосередньо залежить від належного використання працівниками органів прокуратури наданих повноважень, виконання службових (прокурорами) та посадових (прокурорами на адміністративній посаді) обов'язків. Якість і ефективність їх виконання створює імідж галузевої підсистеми державного управління та впливає на правосвідомість і правову культуру суспільства. Разом з тим, повністю погоджуємось з твердженням А.В. Лапкіна про те, що на сучасному етапі розвитку української державності вітчизняна прокуратура перебуває в стані глибокої кризи. Непослідовні та безсистемні реформи, відсутність стратегії її перспективного розвитку призвели до руйнування історично сформованої моделі прокуратури та не дозволили створити адекватну її заміну, яка б відповідала кращим світовим практикам та потребам українського державотворення. У результаті наразі прокуратура не має чіткого соціального призначення, займає невизначене становище у державному механізмі та не відповідає очікуванням суспільства, про що свідчить вкрай низький рівень довіри до неї з боку населення [7].

Список використаних джерел:

1. Висновок Парламентської Асамблеї Ради Європи № 190 (1995) від 26 вересня 1995 року, Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи «Щодо дотримання обов'язків та зобов'язань Україною» від 27 вересня 2001 року, Рекомендації Парламентської Асамблеї Ради Європи № 1622 (2003) від 29 вересня 2003 року, Резолюція № 1466 (2005) від 5 жовтня 2005 року, Резолюція № 1862 (2012) від 26 січня 2013 року. URL: https://ecpl.com.ua/wp-content/uploads/2017/10/prokuror_ukr-1.pdf.
2. Висновок щодо проекту Закону України «Про прокуратуру» (CDL-AD(2009)048), п. 28-30; Висновок щодо проекту Закону України «Про прокуратуру» (CDL-AD(2009)048, п. 5-6. URL: https://ecpl.com.ua/wp-content/uploads/2017/10/prokuror_ukr-1.pdf.
3. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 року // Голос України, 25 жовтня 2014 року, № 206.
4. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/> Text.
5. Кримінальний процесуальний Кодекс. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/> Text.
6. Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні : наказ Генерального прокурора № 309 від 30.09.2021. Вебсайт Офісу Генерального прокурора. URL : <http://www.gp.gov.ua>.
7. Лапкін А.В. Прокурор у кримінальному провадженні: теоретичні, правові та організаційно-методичні проблеми : монографія. Харків : Право, 2020. 1304 с.

МИСЛИВИЙ Володимир Андрійович,
професор кафедри інформаційного,
господарського та адміністративного права
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»,
доктор юридичних наук, професор

ШЛЯХ ВАЛЕРІЯ МАТВІЙЧУКА: ПРИКЛАД СЛУЖІННЯ ЮРИДИЧНІЙ ОСВІТИ ТА НАУЦІ

80-ті роки ХХ століття були прологом становлення засад підготовки науково-педагогічних кадрів у системі Міністерства внутрішніх справ України, базою якої стала Київська вища школа МВС СРСР (відтепер – Національна академія внутрішніх справ). У цьому провідному закладі вищої освіти органів внутрішніх справ були здійснені системні кроки зі створення ад'юнктури. Саме тоді до числа здобувачів міліцейської науки долучився Валерій Костянтинівич Матвійчук, молодий слідчий Шевченківського РВВС м. Києва.

Добре пам'ятаю складнощі, які необхідно було подолати, щоб кадрові апарати практичних підрозділів дали згоду на вступ до ад'юнктури, адже претендентами на навчання виявлялися кращі працівники провідних міліцейських служб, яких важко було замінити новачками.

Проте налаштованість долати труднощі завжди була особистісною рисою Валерія Матвійчука. Маючи ґрунтовну правничу освіту, отриману на юридичному факультеті Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, вступивши до ад'юнктури на кафедру кримінального права і процесу, він наполегливо оволодіває методикою наукових досліджень, опрацьовуючи скарбницю знань у галузі кримінально-правових наук.

Унікальною була не лише можливість поринання в глибину наукових ідей за обраним фахом, але й безпосереднє спілкування під час навчання та участі у наукових заходах з відомими вченими-юристами – представниками вітчизняних шкіл кримінального права, Ю. В. Александровим, Ф. Г. Бурчаком, А. П. Закалюком, М. Й. Коржанським, І. П. Лановенком, П. С. Матишевським, П. П. Михайленком, С. С. Яценком, В. В. Сташисом, П. Я. Тацієм, М. І. Бажановим, М. І. Пановим, Л. В. Багрій-Шахматовим, О. Я. Светловим, С. В. Трофімовим, С. А. Тарарухіним, А. Ш.-А. Якуповим та багатьма іншими творцями кримінального права.

У 1984 році Валерій Костянтинович успішно захистив дисертацію, здобувши науковий ступінь кандидата юридичних наук, після чого з роками пройшов усі сходинки науково-педагогічного працівника. Діяльність поліцейських закладів освіти пов'язана зі специфічними умовами, адже їх викладачі і слухачі – це одночасно й правоохоронці. Тож того часу на долю Валерія Матвійчука випала участь у миротворчій місії, пов'язаній зі збройним конфліктом навколо Нагірного Карабаху, заходи з охорони громадського порядку в столиці під час буремних подій становлення незалежності України.

Проте на обраному шляху він завжди відрізнявся особливою працелюбністю, навіть коли та чи інша діяльність вимагала виключно особистої ініціативи. Характерним прикладом була його згода виконувати функцію заступника начальника кафедри на громадських засадах, адже бажаних виконувати цю роботу бракувало, оскільки такої посади не було у штатному розписі. Попри це, з часом, він цілком обґрунтовано став обіймати цю посаду у зв'язку з її введенням на кафедрі, а пізніше й був призначений її керівником. При цьому набутий ним досвід у навчальній, методичній та науковій діяльності став запорукою подальших професійних та кар'єрних здобутків.

Він відповідально відносився до багатьох напрямків своєї службової та педагогічної діяльності, надаючи особистий приклад підвищення ефективності навчально-виховного процесу, творчого зростання рівня викладацького складу, стимулював впровадження активних методів у навчально-виховний процес, був активним прибічником заходів, які сприяли набуттю слухачами професійних знань. Своєрідною складовою навчального процесу кафедри було регулярне проведення вікторини «Знавці кримінального права», в якій приймали участь слухачі всіх курсів вишу. Запам'ятався випадок, коли до цього заходу долучився Міністр внутрішніх справ України Юрій Кравченко, який, перебуваючи в академії зі службових питань, завітав до актового залу, де з цікавістю спостерігав за змаганням офіцерів міліції з питань професійного рівня знань у галузі кримінального права.

Безумовно вагомим був внесок Валерія Матвійчука в організацію навчального процесу керованим ним науково-педагогічним складом кафедри щодо надання ґрунтовної теоретичної та практичної підготовки з кримінального права тисячам правоохоронців, які мали можливість оволодівати навчальним матеріалом, що видавався в якості монографій, підручників, посібників, лекцій, науково-практичних коментарів й іншої навчальної, методичної та наукової продукції кафедри.

Важливими рисами Валерія Костянтиновича в його діяльності була повага та дотримання загальноновизнаних норм спілкування з колегами та слухачами, курсантами і студентами академії, принциповість, об'єктивність, самокритичність та інші важливі етичні цінності людини і вченого, а також несприйняття фактів недоброчесного відношення до виконання службових і професійних обов'язків. З іншого боку, його завжди відрізняла здатність надати підтримку колегам по службі, практичним працівникам або допомогу здобувачам, які звертались з приводу вирішення професійних чи особистих життєвих проблем. При цьому він намагався невідкладно вирішити поставлене питання з керівництвом, розв'язати його в межах своєї компетенції або надати власну корисну пораду. Взагалі він завжди був енергійною людиною та оптимістом, адже за багато років у різних ситуаціях я жодного разу не бачив його роздратованим, сумним чи пригніченим.

Пріоритетом Валерія Костянтиновича завжди залишалась наукова діяльність, яскравою рисою якої була його постійна цікавість до пошуку дослідницьких праць з питань кримінального права і, зокрема, проблематики, що стосувалася охорони довкілля. Під час навчання в ад'юнктурі та пізніше, працюючи в академії на кафедрі кримінального права, часто відвідуючи з ним книгарні, я спостерігав невгамовне придбання ним наукових праць з юриспруденції, і особливо з питань екології та різноманітних аспектів охорони природи. Цей обраний ним напрям у науці кримінального права був ключовим, адже за часів незалежності України в 2009 році він здобув науковий ступінь доктора юридичних наук, успішно захистивши докторську дисертацію за темою «Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища: проблеми законодавства, теорії та практики».

Будучи опонентом його докторської дисертації, спостерігаючи за творчим зростанням колеги, я переконався, що його дисертаційне дослідження на теренах вітчизняної кримінально-правової науки є одним з найкращих, адже його зміст відображає велику працю вченого, дійсну оцінку якої, з огляду на подолані шляхи її створення, знав лише сам творець.

Життя показало, що створена і розбудована на початку доби незалежності відповідно до потреб держави відомча система вищої освіти і науки МВС України сформувала потужну базу з підготовки науково-педагогічних кадрів, які гідно зарекомендували себе в освітянському просторі країни. Одним з них був і Валерій Матвійчук, адже в усіх закладах вищої освіти, де б він не працював, як людина віддана справі, організатор і кваліфікований фахівець, обіймав посади керівника кафедр, проректора, першого проректора, очолював спеціалізовану

вчену раду із захисту дисертацій, сприяв організації видання наукових праць, що слугувало вишам бути осередками сучасної правничої освіти та науки.

Висока вмотивованість Валерія Матвійчука щодо юридичної науки також знайшла свій прояв у безпосередньому науковому керівництві ад'юнктами та аспірантами, здійсненні наукового консультування докторантів, для яких він був не лише науковим керівником, але й досвідченим наставником та помічником у вирішенні освітніх, наукових та життєвих проблем.

Останнім часом Валерій Костянтинович реалізовував свою відданість кримінальному праву та науковому розвію ідей, працюючи професором кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Київського інституту інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія».

Його наукова скарбниця налічує понад 400 наукових праць з проблем кримінального права і кримінології, зокрема монографій, підручників, навчальних посібників, науково-практичних коментарів до Кримінального кодексу України тощо.

Валерій Костянтинович Матвійчук, відомий український правник, доктор юридичних наук, професор, Заслужений працівник народної освіти України, Відмінник освіти України, академік Національної академії наук вищої освіти України, завжди буде залишатися прикладом відданості обраному шляху в царині служіння вітчизняній юридичній освіті та науці.

КУЗНЕЦОВ Віталій Володимирович,
головний науковий співробітник
відділу науково-правових експертиз
Інституту правотворчості та
науково-правових експертиз НАН України,
доктор юридичних наук, професор

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ПОШИРЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ В СОЦМЕРЕЖАХ ПРО СИЛИ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ

Як відомо, статтею 114-2 чинний КК України доповнено Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню

інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану» від 24 березня 2022 року № 2160-IX. Указана норма повинна була, на думку законодавця, вирішити усі проблеми з правовою оцінкою незаконного поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань. Однак у судовій практиці виникають певні проблеми, які пов'язані із застосуванням вказаної кримінально-правової норми.

Тому судам необхідно враховувати, що в деяких випадках, передбачених законом, інформація, яка поширюється суб'єктом, може містити державну таємницю різного ступеня. Так, наприклад, таємною інформацією є відомості: «про дислокацію, систему охорони, оборони, організаційно-штатну структуру, чисельність особового складу військових частин (установ) в особливий період (на воєнний час) за окремими показниками в цілому щодо: виду, роду, спеціальних військ, оперативного (повітряного) командування, тактичної групи, військово-морської бази (до них прирівняних); за сукупністю всіх показників щодо: бригади, полку, окремого батальйону (до них прирівняних) та установи ЗС (крім військових комісаріатів, військових навчальних закладів, квартирно-експлуатаційних органів, військових представництв, закладів культури та спортивних закладів); Адміністрації ДССЗЗІ, її територіального органу, територіального підрозділу, Головного управління та підрозділу урядового фельд'єгерського зв'язку, закладу, установи ДССЗЗІ; за окремими показниками щодо системи охорони та оборони, або організаційно-штатної структури та чисельності в цілому щодо УДО (п. 1.4.3 Зводу відомостей, що становлять державну таємницю); за сукупністю всіх показників про найменування, кількість озброєння (військової техніки, боєприпасів, спеціальних комплектувальних виробів, запасних частин та матеріалів до них), вартість, терміни (строки) постачання (проведення робіт, надання послуг з відновлення (ремонту) озброєння (військової техніки, боєприпасів, спеціальних комплектувальних виробів, запасних частин та матеріалів до них), місце поставки, що містяться в окремих договорах (контрактах), які укладаються для потреб військових формувань (правоохоронних органів, ДССЗЗІ) при їх функціонуванні в умовах правового режиму воєнного стану або особливого періоду» (п. 1.4.14 Зводу відомостей, що становлять державну

таємницю) [1]. Поширюючи вказану вище та іншу інформацію, що становить державну таємницю, спеціальний суб'єкт (особа, якій ці відомості були довірені або стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків), крім іншого, також вчиняє кримінальне правопорушення, передбачене ст. 328 КК України. При цьому слід розмежовувати державну зраду та розголошення державної таємниці. При державній зраді передача відомостей, які містять державну таємницю, пов'язана з наявністю іноземного адресата і бажанням особи, щоб вони стали надбанням саме іноземної держави, організації чи їх представникам, а при розголошенні державної таємниці такий адресат і бажання особи відсутні [3, с. 755].

У судовій практиці та доктрині виникають питання, яку саме кримінально-правову норму слід застосовувати при поширенні особою інформації про переміщення зброї чи дислокації особового складу Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань шляхом розміщення інформації в соцмережах (чи іншим способом) з метою безпосереднього надання такої інформації державі, що здійснює збройну агресію проти України, або її представникам, або іншим незаконним збройним формуванням.

На перший погляд, для цієї ситуації найбільш оптимальним є застосування ч. 3 ст. 114-2 КК України: «дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені ... з метою надання такої інформації державі, що здійснює збройну агресію проти України, або її представникам, або іншим незаконним збройним формуванням, ... за відсутності ознак державної зради або шпигунства». Однак вказівка законодавця на відсутність ознак державної зради (щодо громадянина України) або шпигунства (щодо іноземця або особи без громадянства) автоматично відсилає, у даній ситуації, до складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111 КК України. У свою чергу такі дії повністю відповідають поняттю державної зради – діяння, умісно вчинене громадянином України на шкоду суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України, зокрема надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України. Тому напрошується логічний висновок, що поширення громадянином України інформації про переміщення зброї чи дислокації особового складу Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань шляхом розміщення інформації в соцмережах (чи іншим способом) з метою безпосереднього

надання такої інформації державі, що здійснює збройну агресію проти України, або її представникам, або іншим незаконним збройним формуванням слід кваліфікувати за ст. 111 КК України.

Такий варіант кваліфікації цілком підтримується науковцями, які відзначають, що «такі дії необхідно розглядати залежно від суб'єкта злочину як державну зраду у формі шпигунства або шпигунство» [2, с. 174].

Отже при кваліфікації таких дій має важливе значення встановлення предмета, суб'єкта та суб'єктивної сторони кримінального правопорушення. Зважаючи на ці обставини, пропонуємо наступні варіанти кваліфікації протиправних дій:

1. якщо загальний суб'єкт (громадянин України) поширює інформацію про переміщення зброї чи дислокацію особового складу Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань шляхом розміщення інформації в соцмережах (чи іншим способом) без мети безпосереднього надання такої інформації державі, що здійснює збройну агресію проти України, або її представникам, або іншим незаконним збройним формуванням, то такі дії слід кваліфікувати за ст. 114-2 КК України;
2. якщо загальний суб'єкт (громадянин України) поширює інформацію про переміщення зброї чи дислокацію особового складу Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань шляхом розміщення інформації в соцмережах (чи іншим способом) з метою безпосереднього надання такої інформації державі, що здійснює збройну агресію проти України, або її представникам, або іншим незаконним збройним формуванням, то такі дії слід кваліфікувати за ст. 111 КК України;
3. якщо спеціальний суб'єкт (особа, якій ці відомості були довірені або стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків) поширює інформацію про переміщення зброї чи дислокацію особового складу Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань шляхом розміщення інформації в соцмережах (чи іншим способом) з метою безпосереднього надання такої інформації державі, що здійснює збройну агресію проти України, або її представникам, або іншим незаконним збройним формуванням, то такі дії слід кваліфікувати за ст. 111 КК України;
4. якщо спеціальний суб'єкт (особа, якій ці відомості були довірені або стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків) поширює

інформацію про переміщення зброї чи дислокацію особового складу Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань шляхом розміщення інформації в соціальних мережах (чи іншим способом) без мети безпосереднього надання такої інформації державі, що здійснює збройну агресію проти України, або її представникам, або іншим незаконним збройним формуванням, то такі дії слід кваліфікувати за ст. 328 КК України.

Список використаних джерел:

1. Звід відомостей, що становлять державну таємницю : Наказ Центрального управління Служби безпеки України від 23 грудня 2020 р. № 383. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0052-21#Text>
2. Злочинна колаборація в умовах збройної агресії: практич. порадник з кримінально-правової оцінки та розмежування / за заг. ред. В.В. Малюка. Київ : Алерта, 2023. 312 с.
3. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / За заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка В. В. Чернея. Київ : Видавництво Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

ВОРОБЕЙ Олена Вячеславівна,
професор кафедри криміналістичного
забезпечення та судових експертиз
навчально-наукового інституту №2
Національної академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, доцент
БАЗІР Вікторія Богданівна,
здобувачка 401 н. г. ТКЗ
навчально-наукового інституту №2
Національної академії
внутрішніх справ

СУЧАСНІ МОЖЛИВОСТІ СУДОВО-АВТОРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Відносно новим напрямом розвитку криміналістичної техніки є судове автороззнавство, яке базується на наукових засадах щодо встановлення автора тексту за допомогою даних лінгвістики (фразеології, граматики та ін.). Лінгвістична експертиза, як новий рід, виникла на початку минулого століття у зв'язку з появою досліджень, при проведенні яких застосовуються мовознавчі методи. Але ж оскільки мовознавчі методи використовуються як

з метою ідентифікації автора, так і для вирішення питань, не пов'язаних із встановленням фактичних даних про автора, було запропоновано об'єднати зазначені підвиди в один рід – лінгвістичну експертизу. На даному етапі лінгвістична експертиза включає авторознавчу та семантико-текстуальну експертизи, які вирішують різні види завдань [1, С. 288].

Авторознавча експертиза – це різновид криміналістичної експертизи, під час якої досліджується текст документів (рукописних, друкарських тощо) для встановлення його автора. Наукову основу авторознавчої експертизи становить система знань про умови і закономірності мовної поведінки людини, що визначають індивідуальність письмової мови, її динамічну стійкість та методи дослідження авторства. Вона базується на даних лінгвістики та суміжних з нею наук (прикладної лінгвістики, етнолінгвістики,

соціолінгвістики, психолінгвістики та інш.). Предметом авторознавчої експертизи є фактичні дані про особу автора (чи виконавця) тексту та умови складання мовного повідомлення, що встановлюються експертом на основі спеціальних знань при дослідженні документів та інших матеріалів [2, С. 186].

При цьому вирішуються питання ідентифікаційного та діагностичного характеру. Основним завданням авторознавчої експертизи є ідентифікація авторатексту. Даною експертизою можуть також встановлюватися (найчастіше в імовірній формі) деякі соціально-біографічні дані автора тексту (його рідна мова, рівень освіти, володіння науковим, діловим або іншим функціональним стилем мови).

Орієнтовний перелік питань, які можуть бути поставлені на вирішення судової авторознавчої експертизи:

1. Чи є певна особа автором наданого на дослідження тексту?
2. Чи є певна особа автором декількох різних текстів?
3. Чи є автор та виконавець тексту однією або різними особами?
4. Чи даний текст складений кількома авторами?
5. Які риси соціально-біографічного портрета автора можна встановити за даним текстом?
6. Якою є основна мова спілкування певної особи – автора даного тексту?
7. Яким є місце формування мовленнєвих навичок (рідна мова) певної особи – автора даного тексту?
8. Чи спостерігаються в тексті ознаки, які свідчать про складання тексту автором під впливом будь-яких збиваючих факторів?
9. Чи складено текст документа особою самостійно або під диктування чи його виконано шляхом переписування?

10. Чи складений текст документа зі свідомим перекручуванням ознак писемного мовлення?

Авторознавчою експертизою можуть вирішуватися також інші питання [3]. Вирішення питань, поставлених перед авторознавчою експертизою, можливе, як правило, лише за наявності відносно великого тексту (не менш ніж 500 слів). Об'єктами дослідження є письмова мова та мовні навички (загальні – лексико-фразеологічні, синтаксичні, стилістичні, орфографічні, пунктуаційні, а також окремі – використання певних мовних засобів, мовні помилки тощо).

Призначаючи авторознавчу експертизу, слідчий (суд) повинен враховувати її можливості та компетенцію експерта-авторознавця. Успішність судово-авторознавчого дослідження писемного мовлення багато в чому залежить від належної підготовки та оформлення матеріалів. Слід зазначити, що головним критерієм придатності тексту для експертного дослідження є не його обсяг, а інформаційна значущість. Інформативність порівняльного матеріалу залежить від двох умов: по-перше, від того, наскільки повно відображені в зразках особливості мовленевої поведінки особи, що перевіряється, в тій конкретній ситуації спілкування, в якій створювався текст, і, по-друге, від співставності зразків і досліджуваного тексту за характеристиками порівнюваних комунікативних ситуацій [2, С. 188]. Остаточно достатність (та якість) порівняльного матеріалу оцінює експерт з урахуванням конкретної експертної ситуації і, у разі потреби, має право порушити перед ініціатором проведення експертизи клопотання про надання додаткових вільних та (або) експериментальних зразків писемного мовлення, які б забезпечили повне та якісне проведення дослідження.

Стосовно авторознавчої експертизи писемного мовлення можна зауважити, що хоча методичні засади ідентифікаційної та класифікаційно-діагностичної авторознавчої експертизи розроблені, однак сьогодні виникає низка невирішених питань. Спеціалістами в галузі судового авторознавства вивчаються різні актуальні питання щодо мовленнєвої поведінки осіб. Наприклад, Л. В. Свиридова займається дослідженням проблеми класифікаційно-діагностичної судово-авторознавчої експертизи, в межах якої вона розробила методику встановлення соціально-біографічного портрету автора документа й окрему методику встановлення статі автора тексту [2, 4].

Розглядаючи актуальність появи нових об'єктів дослідження – текстів на інтернет-форумах, смс-повідомлень, слід зазначити, що методики, які розроблялися виключно з метою встановлення автора (виконавця)

тексту не можна застосовувати для вирішення завдань за вищенаведеними новими об'єктами, які стають засобами вчинення злочинів у провадженнях щодо погроз, закликів, шантажу тощо. І дедалі з глобальним розвитком комунікаційних технологій, яке розповсюджується на всі сфери життєдіяльності людини, будуть з'являтися нові об'єкти експертних досліджень та завдання. Так, О. В. Завадська наголошує на зростанні ролі полі кодових (креолізованих) текстів, яким притаманна «інформаційна місткість» [5, С.163]. Також не залишаються поза увагою науковців проблеми дослідження текстів юридичної спрямованості, наприклад, судових рішень, ухвал, постанов, позовних заяв, а також інструкцій, актів, програм тощо. На вирішення авторознавчої експертизи за згаданими об'єктами, зазвичай ставляться питання щодо встановлення автора цих текстів, чи факту виконання їх однією особою або їх тотожності. Адже складання таких текстів має низку особливостей, які на сьогодні в експертній практиці недостатньо вивчені. Насамперед, складнощі викликані шаблонністю цих текстів. Будь-який текст може слугувати шаблоном для складання інших, і встановити, чи виконані тексти однією особою, лише зрідка надається можливим, оскільки, не можна виключити, можливість складання текстів декількома особами, які мали доступ до електронного варіанту первинного тексту шаблону.

На сьогодні потребують розроблення методики проведення експертизи по друкованих текстах, з урахуванням удосконалення вже існуючих авторознавчих методик, розроблених за рукописними текстами. Оскільки надруковані тексти мають особливості складання (автоматичне виправлення помилок, втручання іншої особи (виконавця) тощо), необхідно дослідити і виявити комплекс стійких для автора друкованого тексту ознак, у тому числі графічних (використання смайликів, інших позначок тощо). Тому необхідно розвивати напрямки судово- авторознавчої експертизи з урахуванням сучасних потреб дійсності.

Список використаних джерел:

1. Свиридова Л. В. Судово-експертна практика проведення лінгвістичної експертизи писемного мовлення. *Збірник: Судові лінгвістична та почеркознавча експертизи: методичні підходи до вирішення завдань*, 2018. С. 288–294.
2. Судові експертизи в процесуальному праві України : навч. посіб. / за заг. ред. О. Г. Рувіна. Київ : Видавництво Ліра-К, 2019. 424 с.
3. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджені Наказом Міністерства юстиції України 08.01.1998 № 53/5 (зі змінами та доповненнями): URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>

4. Свиридова Л. В. Українське писемне мовлення як об'єкт судово-авторознавчого дослідження. *Сучасні тенденції розвитку судової експертизи: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 10-річчю Кримського науково-дослідного інституту судових експертиз*. Сімферополь, 2012. С. 96–99.
 5. Завадська О. В. Феномен креолізованого тексту: актуальна проблема сучасних лінгвістичних досліджень. *Лінгвістичні дослідження: зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди*. 2016. Вип. 43. С. 163–169.
-

КОВАЛЬЧУК Сергій Олександрович,
професор кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики Київського
університету інтелектуальної власності
та права Національного університету
«Одеська юридична академія»
доктор юридичних наук, професор,

ЗАЛУЧЕННЯ ОСІБ ДО ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Законодавець прямо передбачає залучення осіб до участі у негласних слідчих (розшукових) діях у двох нормах КПК України: частині 6 статті 246, якою надає слідчому, прокурору повноваження залучати до їх проведення інших осіб, нерозкриваючи при цьому коло таких осіб, і частині 1 статті 275, якою вказує на право слідчого залучати до негласних слідчих (розшукових) дій осіб, які можуть володіти конфіденційною інформацією [1]. У доктрині кримінального процесу звертається увага на те, що «на сьогодні практиками положення частини 6 статті 246 та частини 1 статті 275 КПК України сприймаються рівнозначно» [2, с. 27].

З огляду на норми кримінального процесуального закону, правозастосовну практику та сформовані на їх основі доктринальні підходи [3, с. 433; 4, с. 50; 5, с. 170], іншими особами, які можуть залучатися до проведення негласних слідчих (розшукових) дій, в розумінні частини 6 статті 246, частини 1 статті 275 КПК України є: 1) особи, які звернулися із заявою або повідомленням про вчинення кримінального правопорушення, яким відомі обставини його вчинення чи внаслідок вчинення цього правопорушення завдано моральної, фізичної або майнової шкоди (заявники, у тому числі викривачі, свідки, потерпілі); 2) особи, котрі є співробітниками відповідних установ, в яких проводяться негласні слідчі (розшукові) дії (керівники і працівники установ зв'язку, операторів електронних комунікацій та банківських установ);

3) особи, які володіють певними спеціальними або професійними знаннями чи навичками (зокрема, спеціалісти, перекладачі); 4) особи, які виконують спеціальне завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації; 5) особи, які можуть володіти конфіденційною інформацією (за винятком адвокатів, нотаріусів, медичних працівників, священнослужителів, журналістів, якщо їх залучення буде пов'язане з розкриттям конфіденційної інформації професійного характеру).

Загальною умовою залучення до проведення негласних слідчих (розшукових) дій, у першу чергу заявників і свідків, є досягнення ними повнолітнього віку. Водночас, не виключається проведення негласних слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх заявників, свідків, потерпілих. Так, Касаційний кримінальний суд Верховного Суду погоджується з висновками апеляційного суду, який надав оцінку посиленням захисника щодо залучення неповнолітньої потерпілої до негласних слідчих (розшукових) дій та вказує, що це не суперечить нормам КПК України (постанова від 21.12.2022 р. у справі № 686/20525/19) [6]. У разі залучення до проведення негласних слідчих (розшукових) дій неповнолітніх осіб їм повинні бути забезпечені відповідні гарантії, передбачені кримінальним процесуальним законом.

До участі у проведенні контролю за вчиненням злочину, який закінчується відкритим фіксуванням, підлягають залученню поняті. Це пояснюється тим, що відкрите фіксування під час завершальної стадії контролю за вчиненням злочину, як вказує Касаційний кримінальний суд Верховного Суду передбачає фактичне затримання особи і вилучення в неї грошових коштів, у зв'язку з чим потрібно керуватися статтями 208, 209, частиною 4 статті 271 КПК України (постанова від 18.12.2019 р. у справі № 588/1199/16-к) [7]. Обшук особи, відповідно до абзацу 2 частини 7 статті 223 КПК України, здійснюються з обов'язковою участю не менше двох понять незалежно від застосування технічних засобів фіксування цієї слідчої (розшукової) дії, крім особливостей, встановлених статтею 615 цього Кодексу [1]. Так, абзац 4 частини 1 статті 615 КПК України передбачає, що в умовах воєнного стану при проведенні обшуку особи, якщо залучення понять є об'єктивно неможливим або пов'язано з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я, ця слідча (розшукова) дія проводиться без залучення понять. У такому разі хід і результати проведення обшуку особи в обов'язковому порядку фіксуються доступними технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису [1].

Водночас, з огляду на визначену в частині 1 статті 246 КПК України сутність негласних слідчих (розшукових) дій як різновиду слідчих (розшукових) дій,

відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом [1], поняті не підлягають залученню до проведення дій, що мають місце під час проведення контролю за вчиненням злочину до його завершальної стадії, на якій відбувається його відкрите фіксування. Так, Касаційний кримінальний суд Верховного Суду зазначає, що з огляду на специфіку методики і тактики проведення контролю за вчиненням злочину поняті не можуть бути безпосередніми очевидцями злочину, контроль за вчиненням якого здійснюється (зокрема, купівлі-продажу наркотичних засобів), а незастосування відеоконтролю не є підставою для визнання недопустимими доказами результатів цієї негласної слідчої (розшукової) дії, зафіксованих у відповідному протоколі з додатками (постанова від 30.03.2021 р. у справі № 132/3954/18) [8].

Поняті не залучаються також і до проведення під час контролю за вчиненням злочину інших дій, які охоплюються підготовчим етапом проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії. Так, спростовуючи доводи захисника про недопустимість результатів контролю за вчиненням злочину, що містяться у протоколі про проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії, внаслідок непред'явлення психотропної речовини понятим, Касаційний кримінальний суд Верховного Суду вказує, що участь понятих не є обов'язковою щодо проведення огляду покупця, ідентифікації та вручення для проведення негласної слідчої (розшукової) дії грошових коштів особі, залученій до конфіденційного співробітництва, оскільки приписи статей 223, 246, 252, 271 КПК України не встановлюють таких гарантій перевірки достовірності результатів, отриманих за результатами негласної слідчої (розшукової) дії у формі оперативної закупки (постанова від 22.03.2023 р. у справі № 161/1921/20) [9].

Поряд із цим, у судовій практиці звертається увага на недоцільність залучення до участі в контролі за вчиненням злочину, що закінчується відкритим фіксуванням, адвоката або представника. Зокрема, відсутність захисника під час спеціального слідчого експерименту, як вказує Касаційний кримінальний суд Верховного Суду, не може ставити під сумнів здатність особи усвідомлювати протиправність вчинюваних нею дій, які виражаються в наданні усної обіцянки неправомірної вигоди, що підтвердив сам засуджений під час проведення слідчого експерименту. Більше того, залучення до таких слідчих дій інших осіб може завадити досягненню безпосередньої цілі проведення контролю за вчиненням злочину та унеможливити з'ясування істинних намірів особи, в діях якої вбачаються ознаки складу злочину (постанова від 20.05.2020 р. у справі № 295/1399/18) [10].

Підставою залучення осіб до проведення негласних слідчих (розшукових) дій є рішення слідчого або прокурора. Водночас, як зазначає Касаційний кримінальний суд Верховного Суду, КПК України не містить вимоги щодо окремого оформлення у формі постанови рішення про залучення особи до участі в негласних слідчих (розшукових) діях, а тому відсутність у матеріалах кримінального провадження рішення про відповідне залучення із зазначенням відповідних даних про особу, яка залучала особу до конфіденційного співробітництва, не свідчить про наявність таких порушень КПК України, які б могли призвести до ухвалення незаконного та/або необґрунтованого рішення (постанова від 14.12.2022 р. у справі № 754/10882/17) [11].

За загальним правилом, визначеним частиною 6 статті 246 КПК України, рішення про залучення інших осіб до проведення негласних слідчих (розшукових) дій приймається слідчим, прокурором. Водночас, частина 1 статті 275 КПК України надає право залучати осіб до конфіденційного співробітництва в ході проведення негласних слідчих (розшукових) дій лише слідчому [1].

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Тализіна Я.О. Негласні слідчі (розшукові) дії: науково-практичний коментар глави 21 КПК України з постатейними правовими позиціями Верховного Суду. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 704 с.
3. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України / за ред. С.В. Ківалова та С.І. Кравченка. Одеса: Фенікс, 2020. 924 с.
4. Сергеева Д.Б. Негласне співробітництво в кримінальному процесі. Вісник кримінального судочинства. 2016. № 4. С. 47–54.
5. Смірнова В. Права та обов'язки інших осіб, які залучаються до проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 7. С. 169–173.
6. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 21.12.2022 р. у справі № 686/20525/19 (провадження № 51-3003км22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108225746>.
7. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 18.12.2019 р. у справі № 588/1199/16-к (провадження № 51-3127км19). URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86505861>.
8. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 30.03.2021 р. у справі № 132/3954/18 (провадження № 51-1260км20). URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96465208>.
9. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 22.03.2023 р. у справі № 161/1921/20 (провадження № 51-3024км22). URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109810013>.
10. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 20.05.2020 р. у справі № 295/1399/18 (провадження № 51-5287км19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89396997>.

11. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 14.12.2022 р. у справі № 754/10882/17 (провадження № 51-1223км22). URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107938586>.
-

МИКИТЧИК Олександр Васильович,
кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права, процесу і
криміналістики Київського університету інтелектуальної
власності та права Національного університету
«Одеська юридична академія»

ДОБРОВІЛЬНА ЗАЯВА ПРАВООХОРОННИМ ОРГАНАМ ТА ПОВЕРНЕННЯ ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ ВЛАСНИКУ ЯК ПІДСТАВИ ДЛЯ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЗАКОННЕ ЗАВОЛОДІННЯ ТРАНСПОРТНИМ ЗАСОБОМ

Відповідно до ч. 4 ст. 289 КК України звільняється від кримінальної відповідальності судом особа, яка вперше вчинила дії, передбачені частиною першою цієї статтею, та добровільно заявила про це правоохоронним органам, повернула транспортний засіб власнику і повністю відшкодувала завдані збитки.

У ч. 4 ст. 289 КК передбачений спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності за незаконне заволодіння транспортним засобом, яке здійснюється за наявності сукупності певних умов та підстав.

Одними із таких підстав є добровільна заява про вчинене кримінальне правопорушення правоохоронним органам та повернення транспортного засобу власнику.

Добровільна заява про вчинений злочин правоохоронним органам означає, що особа повинна добровільно повідомити в будь-якій формі правоохоронні органи про те, що нею вчинене незаконне заволодіння транспортним засобом. Добровільність означає остаточне припинення особою за своєю волею протиправного діяння, якщо при цьому вона усвідомлювала можливість доведення кримінального правопорушення до кінця.

Відповідно до ст. 2 Закону України “Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів” правоохоронні органи – органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку

у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, Бюро економічної безпеки України, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції [1].

Законодавець не визначає час добровільної заяви. З аналізу ч. 4 ст. 289 КК України можна зробити висновок, що добровільно повідомити про вчинення незаконного заволодіння транспортним засобом винний може як до початку здійснення кримінального провадження, аж до оголошення йому підозри у вчиненні кримінального правопорушення.

Виникає ще одне питання щодо вказівки законодавця на повернення транспортного засобу лише його власнику. Хоча у примітці до статті 289 КК України зазначається, що під заволодінням транспортним засобом у цій статті слід розуміти вчинене умисно, з будь-якою метою протиправне вилучення будь-яким способом транспортного засобу у власника чи користувача всупереч їх волі.

Виходячи із зазначеного слід доповнити ч. 4 ст. 289 КК України положенням про можливість повернення транспортного засобу не лише власнику, а й користувачу чи правоохоронним органам.

На мою думку, введення таких змін та доповнень до ч. 4 ст. 289 КК України сприятиме забезпеченню більш дієвої реалізації положень щодо звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів [Текст] : Закон України від 23 груд. 1993 р. № 3781-XII // Відом. Верхов. Ради України. 1994. № 11. Ст. 50.

ВОРОБЕЙ Оксана Петрівна,
здобувач вищої освіти ступеня магістр
201 МСЕ н.г. Навчально-наукового
інституту №2 Національної академії внутрішніх справ.

СУБ'ЄКТИ ЗАПОБІГАННЯ БУЛІНГУ В УКРАЇНІ

Найважливішою ознакою системи суб'єктів у сфері захисту дітей від насильства та інших протиправних дій є наявність значної кількості суб'єктів, що відрізняються характером, формами і методами діяльності, а також своїми повноваженнями. Як зауважено раніше, насильство стосовно дітей – це

глобальна, комплексна, масштабна проблема, у вирішенні якої мають брати участь всі державні органи та громадяни. Хоча цю проблему неодноразово досліджували фахівці, однак досі її вирішити не вдалося. Розглядаючи статус суб'єктів у сфері захисту дітей від насильства та інших протиправних дій, доцільно визначити поняття статусу. Філософський енциклопедичний словник визначає статус як «соціальний, співвідносний стан (позиція) індивідуума або групи в соціальній системі, що визначається за низкою ознак, специфічних для цієї системи (економічних, професійних, етнічних та інших)» [1, с. 626]. Необхідно зазначити, що деякі вчені, досліджуючи правовий статус органу державного управління, не дійшли згоди щодо суті цієї проблеми. Складовими правового статусу державного органу є чотири елементи: цільовий блок; компетенція; організаційний блок елементів; відповідальність [2, с. 106]. При цьому до цільового блоку включаємо такі категорії, як «мета», «завдання», «функції».

В адміністративно-правовому статусі колективних суб'єктів є три головних блоки:

- 1) цільовий;
- 2) структурно-організаційний;
- 3) компетенційний.

Стаття 6 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 р. № 2229-VIII передбачає, що суб'єкти, які здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, це:

- 1) спеціально уповноважені органи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- 2) інші органи та установи, які виконують функції зі здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- 3) загальні та спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб;
- 4) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах [3].

Необхідно підкреслити, що організаційно-правовою основою взаємодії державних органів та соціальних установ у сфері захисту дітей від насильства та інших протиправних дій є система нормативно-правових актів і загальних, що стосуються правових відносин загалом, а також спеціальних, з-поміж яких:

- спільний наказ Міністерства України у справах сім'ї, дітей та молоді і Міністерства внутрішніх справ «Про затвердження Інструкції щодо порядку взаємодії структурних підрозділів, відповідальних за реалізацію державної політики щодо попередження насильства в сім'ї, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді і відповід-

- них підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї» від 7 вересня 2009 р. № 3131/386 [4];
- наказ Державного комітету у справах сім'ї та молоді, Міністерства внутрішніх справ, Міністерства освіти і науки, Міністерства охорони здоров'я «Про затвердження Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення» від 19 серпня 2014 р. № 564/836/945/577 [5].

Слід підтримати думку багатьох науковців щодо необхідності включення до суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству:

- судмедекспертів, оскільки судово-медична експертиза є обов'язковою у випадку притягнення до кримінальної відповідальності за деякі види кримінальних правопорушень;
- неурядові організації.

Сьогодні в Україні діє значна кількість неурядових організацій, які становлять розвинену мережу на національному та регіональному рівнях. Їхня діяльність полягає в організації допомоги потерпілим, роботи «гарячих ліній», проведенні досліджень із проблем насильства, експертизи законодавчих актів, роботи з мас-медіа тощо. Однак необхідно наголосити, що ефективне впровадження будь-якого напряму діяльності неурядових організацій неможливе без скоординованих зусиль з органами державної влади.

Г. Горбова, В. Галунько слушно зауважують, що адміністративно-правовий статус публічної адміністрації у сфері адміністративно-правового регулювання протидії насильству в сім'ї – це сукупність юридичних обов'язків і прав суб'єктів публічної адміністрації, наділених правосуб'єктністю, що встановлюються задля протидії насильству в сім'ї з метою забезпечення конституційних прав та законних інтересів людини і громадянина [6, с. 38-39].

До основних методів діяльності органів виконавчої влади у сфері попередження насильства в сім'ї щодо дітей відносяться переконання та примус. До того ж потрібно використовувати й інші методи, а саме: вимогу, надання допомоги, приклад, схвалення, спостереження, опитування тощо. Детальніше деякі з них.

Метод надання допомоги спрямований на зміну способу життя, навколишнього оточення і особи, яка вчинила насильство щодо дитини, і самої дитини, і може здійснюватися в формі працевлаштування, влаштування на навчання, зацікавленні в активній громадській діяльності, навчанні батьків ненасильницьким методам виховання дітей тощо. Так, наприклад, Український фонд «Благополуччя дітей» адаптував спеціальну програму «Без ляпа-

су», спрямовану на формування усвідомленого батьківства та навчання батьків ненасильницьким методам виховання дітей [7].

Слід погодитись з думкою деяких науковців стосовно того, що іноді доцільно похвалити людину, коли вона ще не досягла значних успіхів у поведінці, але прагне до цього. Відзначення хоча б невеликих зрушень на краще, маленької перемоги над собою, пробуджують в неї енергію, стимулюють на повторення схвалених вчинків [8, с. 87].

Спостереження та опитування як методи попередження насильства дітей в сім'ї доцільно використовувати з метою своєчасного виявлення ознак насильства щодо дитини. Так, саме ці методи пропонують використовувати автори індикативної методики, яка дозволяє виявити картину поводження з дитиною [9, с. 108].

Метод переконання слугує формуванню у громадян внутрішньої потреби та стійкої звички правомірної поведінки. Першочергове його завдання як методу попередження насильства щодо дітей, це – підвищення загальної правової культури населення, формування правильних установок поведінки, прищеплення практичних навичок у здійсненні тих чи інших суб'єктивних повноважень, що зобов'язують само становлення [10, с. 125].

Метод переконання реалізують працівники органів виконавчої влади в таких формах запобігання насильству щодо дітей:

- профілактичні бесіди;
- правове виховання;
- правова освіта;
- правова пропаганда;
- обговорення поведінки за місцем роботи чи проживання батьків або осіб, що їх замінюють, тощо.

Застосування методу примусу в демократичному суспільстві має відбуватися лише за умови, що всі інші заходи виховного характеру не дали необхідних результатів. Це, «свого роду анти захід держави на протиправну поведінку правопорушника» [11, с. 124].

Список використаних джерел:

1. Філософський енциклопедичний словник irbis-nbuv.gov.ua ' ulib ' item ' ukr0011096 Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди; [редкол.: В. І. Шинкарук (голова) та ін.]. Київ: Абрис, 2002.
2. pgp-journal.kiev.ua ' archive автор С Якімова - 2018 - Пов'язані статті О. Гумін, С. Якімова, 2018 ... та форми насильства, а також його юридичний та соціологічний зміст. ... мінологічний зміст категорії «насильство».

3. Про запобігання та протидію домашньому насильству <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/stru>.
4. Про затвердження Інструкції щодо порядку взаємодії ... <https://zakon.rada.gov.ua> ...7 вер. 2009 р. – попередження насильства в сім'ї, служб у справах дітей, центрів соціальних відповідно до наказу Мінісмі'ямолодьспорту, МОЗ, МОН, Мінпраці,... наказом Міністерства внутрішніх справ України.
5. <https://zakon.rada.gov.ua> > ...7 вер. 2009 р. – попередження насильства в сім'ї, служб у справах дітей, центрів соціальних ... відповідно до наказу Мінісмі'ямолодьспорту, МОЗ, МОН, Мінпраці, наказом Міністерства внутрішніх справ України.
6. scholar.google.com.ua ' citations Адміністративно-правове регулювання протидії насильству в сім'ї. ВВ «Галуцько, ГО Горбова. 2016. Щодо неправових форм адміністративної діяльності у ...
7. <https://childfund.org.ua> > praktykum «Без ляпасу: як з любов'ю та повагою визначати дитині кордони» ... та інших форм жорстокого поводження з дітьми в домашньому середовищі та ...
8. <https://www.mindmeister.com> > ..Благополуччя дітей Український фонд Інформаційно-ресурсний центр «Дитинство без насильства». Education • ІП • Ірина Петрівна. Track and organize
9. www2.lvduvs.edu.ua ' documents_pdf' visnyky ' nvsy Д.О. Негодченко. ЮРИДИЧНИЙ ... Поєднані з насильством, небезпечним для ... би можуть бути застосовані психологічне чи фізичне насильство.
10. <https://www.osce.org> ' ukraine Міфи і факти про насильство в сім'ї та насильство щодо дітей. 27. 2.4. Негодченко О.В. Основи діяльності органів внутрішніх справ. України щодо ...
11. <https://www.osce.org> ' ukraine Міфи і факти про насильство в сім'ї та насильство щодо дітей. 27. 2.4. Негодченко О.В. Основи діяльності органів внутрішніх справ України.

*Пам'яті мого вчителя
професора Валерія Матвійчука
присвячується*

ГАЛУЦЬКО Валентин Васильович,
доктор наукових наук, професор, академік Академії АПН,
професор кафедри адміністративного права, інтелектуальної
власності та цивільно-правових дисциплін Київського
університету інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
голова ГО «Академія адміністративно-правових наук».

ЗАКОНИ УКРАЇНИ. ЯКІ Є ОСНОВНИМИ ДЖЕРЕЛАМИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

В системі норм адміністративного права немає одного основного джерела, як наприклад у кримінальному праві [1]. В умовах сьогодення основні норми адміністративного права, які сформовані у вітчизняних нормативно-правових актах високої дії зосереджені в шести законах України, а саме:

1. Закон України від 6 вересня 2012 року № 5203-VI «Про адміністративні послуги», який визначає правові засади реалізації прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб у сфері надання адміністративних послуг. Він регулює відносини між адміністративними органами та суб'єктами звернення. Це стосується отримання адміністративних послуг, що включає видачу дозволів, ліцензій, сертифікатів, реєстрацію та інші види дій з боку держави. Закон гарантує захист прав заявників, забезпечуючи їм доступ до адміністративних послуг на основі рівності, прозорості та недискримінаційного підходу.

Норми Закону від 6 вересня 2012 року № 5203-VI встановлюють єдині правові стандарти надання адміністративних послуг. Це сприяє скороченню бюрократії та мінімізації витрат часу для їх отримання. Важливим елементом є впровадження принципу «єдиного вікна». Це здійснюється через центри надання адміністративних послуг в яких можна отримати різні види адміністративних послуг в одному місці. Положення закону також спрямовані на активне впровадження електронних врядування. Це дозволяє громадянам отримувати їх онлайн, без необхідності фізично відвідувати публічні установи публічної влади [2].

2. Закон України від 13 грудня 2022 року № 2849-IX «Про адміністративну процедуру» врегульовує суспільні відносини між органами державної влади, органами місцевого самоврядування та іншими суб'єктами, які здійснюють функції публічної адміністрації, з фізичними та юридичними особами. Норми Закону від 13 грудня 2022 року № 2849-IX визначають порядок і процедури, які застосовуються для розгляду та вирішення адміністративних справ, що виникають у сфері публічного адміністрування. Закон спрямований на забезпечення прав і свобод громадян у процесі взаємодії з адміністративними органами, встановлюючи чіткі правила для забезпечення прозорості та ефективності публічної адміністрації.

Зокрема норми Закону України від 13 грудня 2022 року № 2849-IX законодавчо виписали, що:

адміністративний орган – це будь-який орган виконавчої влади, орган влади Автономної Республіки Крим або орган місцевого самоврядування, їх посадова особа, а також інший суб'єкт, який відповідно до закону наділений повноваженнями здійснювати функції публічної адміністрації.

публічний інтерес – це інтереси держави, суспільства або територіальної громади, а також важливі для великої кількості осіб інтереси та потреби.

В цілому норми Закону від 13 грудня 2022 року № 2849-IX спрямовані на те, щоб адміністративні органи, виконуючи свої функції, діяли з урахуванням публічного інтересу, забезпечуючи баланс між інтересами окремих осіб та інтересами суспільства в цілому [3].

3. Закон України від 24 серпня 2023 року № 3354-IX «Про правотворчу діяльність» в аспектах норм підзаконної правотворчості (розпорядчої діяльності), які визначають правові та організаційні засади видання підзаконних нормативно-правових актів. Згідно з ним підзаконний нормативно-правовий акт це документ, виданий суб'єктом правотворчої діяльності на виконання Конституції та законів України. Підзаконні нормативно-правові акти повинні узгоджуватися між собою і мати відповідність законам та міжнародним договорам. Закон встановлює правила для обліку, планування та видання підзаконних актів, що дозволяє забезпечити систематичність та послідовність правового регулювання у різних сферах суспільного життя [4].

4. Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII «Про запобігання корупції» відіграє вирішальну роль у нормах адміністративного права, які забезпечують формування та функціонування системи запобігання корупції в Україні. Цей закон закріплює правові та організаційні основи для ефективного попередження корупційних правопорушень, зменшення ризиків корупційних дій, а також для усунення їхніх наслідків. Серед основних інструментів, що запроваджуються, є вимоги до прозорості фінансової звітності посадових осіб, декларування доходів та запобігання конфлікту інтересів.

Норми Закону від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII спрямовані на створення умов для прозорості та відповідальної діяльності адміністративних органів та їх посадових осіб, що сприяє зниженню рівня корупції та підвищенню довіри громадян до публічної влади в усіх галузях, сферах та секторах суспільного життя [5].

Важливим є визначення засад етичної поведінки, зокрема положення, що центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері державної служби, затверджує загальні правила етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування [6].

5. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Завданням якого є забезпечення охорони прав і свобод громадян, власності, конституційного ладу України, а також захисту прав і законних інтересів підприємств, установ і організацій. Кодекс спрямований на підтримання встановленого правопорядку та зміцнення законності в державі. Одним із ключових завдань є

запобігання адміністративним правопорушенням та виховання громадян у дусі поваги до Конституції і законів України. Він також сприяє вихованню громадян у дусі сумлінного виконання своїх обов'язків перед суспільством, поваги до прав, честі та гідності інших громадян, а також до правил співжиття. Основна мета – забезпечення дотримання законів та підвищення правової свідомості громадян для зміцнення стабільності та безпеки в українському суспільстві [7].

6. Кодекс адміністративного судочинства України в першу чергу є джерелом адміністративного судочинства (адміністративного процесу) та має своїм призначенням визначення юрисдикції та повноваження адміністративних судів, встановлення порядку здійснення судочинства в адміністративних судах. Основною метою КАСУ є забезпечення ефективного та справедливого розгляду публічно-правових спорів, що виникають між фізичними чи юридичними особами та суб'єктами владних повноважень. Він спрямований на захист прав, свобод та законних інтересів громадян і організацій у процесі здійснення публічного адміністрування, а також на зміцнення законності та правопорядку в Україні. Проте в системі адміністративних судів розглядаються публічно-правові спори (суперечки) фізичних чи юридичних осіб із адміністративними органами, які в адміністративному процесі отримують назву суб'єктів владних повноважень, щодо оскарження їхніх рішень, дій чи бездіяльності [8].

Відповідно норми КАСУ:

- по-перше, по своєму прямому призначенню забезпечують захист порушених прав, свобод та законних інтересів громадян та юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень;
- по-друге, позитивні рішення адміністративних судів щодо задоволення позовних вимог приватних осіб є гіркою правдою для адміністративних органів, які допустили порушення прав, свобод та (або) законних інтересів приватних осіб. Тим самим, по нормам КАСУ змушені повірити свою діяльність адміністративні органи.

Зазначені вище нормативно-правові акти високої дії отримують галузеву назву «*основних джерел адміністративного права*» в силу того, що вони використовуються при врегулювання адміністративно-правових відносин практично в усіх галузях, сферах та секторах суспільного життя.

Треба підкреслити, що заведені вище джерела адміністративного права видатні вчені, творці адміністративної реформи в кінці ХХ століття мріяли кодифікувати під назвою «*Адміністративний кодекс*», який повинен був включати:

- 1) Кодекс про адміністративні проступки;
- 2) Адміністративно-процесуальний кодекс;
- 3) Адміністративно-процедурний (процедуральний) кодекс;
- 4) Кодекс загальних правил поведінки державних службовців, а також деякі інші кодифіковані акти [9].

Не дивлячись на те, що реальна законотворчість утвердила дещо інші відтінки, проте в цілому можна вважати що реформа адміністративного права (1998) щодо правотворчого напрямку відбулась. За виключенням ще не прийнятого Верховною Радою України проекту Кодексу України про адміністративні проступки.

Тим самим, громадяни України, юридичні особи та адміністративні органи мають в своєму арсеналі основні джерела адміністративного права, які при умові їх виконання дають можливість громадянам отримувати якісні адміністративні послуги та належний адміністративно-правовий захист.

Отже, на наш погляд, з погляду галузевої інкорпорації нормативно-правові акти високої дії, а саме: Закон України від 6 вересня 2012 року № 5203-VI «Про адміністративні послуги»; Закон України від 13 грудня 2022 року № 2849-IX «Про адміністративну процедуру», Закон України від 24 серпня 2023 року № 3354-IX «Про правотворчу діяльність» в аспектах норм підзаконної правотворчості (розпорядчої діяльності), Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII «Про запобігання корупції», Кодекс України про адміністративні правопорушення, Кодекс адміністративного судочинства України можна об'єднати під доктринальною назвою «**Адміністративний кодекс України**».

Поряд, з ними об'єктивно існують й «**загальні джерела адміністративного права**» – це закони України, які використовуються при врегулювання суспільних відносини у більшості галузях, сферах та секторах суспільного життя. Зокрема це:

- Закон України від 27 лютого 2014 року № 794-VII «Про Кабінет Міністрів України» Закон України від 27 лютого 2014 року № 794-VII [10];
- Закон України від 17 березня 2011 року № 3166-VI «Про центральні органи виконавчої влади» [11];
- Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР «Про місцеве самоврядування в Україні» [12];
- Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII «Про правовий режим воєнного стану» [13];
- Закон України від 10 грудня 2015 року № 889-VIII «Про державну службу» [14];

- Закон України від 7 червня 2001 року № 2493-III «Про службу в органах місцевого самоврядування» [15];
- Закон України від 25 березня 1992 року № 2232-XII «Про військовий обов'язок і військову службу» [16];
- Закон України від 5 квітня 2007 року № 877-V «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» [17];
- Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII «Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII [18].

Природнім є що зазначений перелік загальних джерел адміністративного права у формі законів не є повним. Він може бути доповнений іншими вченими суб'єктивно, або об'єктивно після утвердження нового закону України з нормами адміністративного права, які будуть врегульовувати адміністративно-правові відносини в багатьох галузях сферах чи секторах суспільного життя.

Отже, закони України формують основні, загальні, особливі та спеціальні джерела адміністративного права. Норми перших використовуються для усіх, другі для врегулювання більшості адміністративно-правових відносин. Особливі використовуються в таких підгалузях адміністративного права, як службове та адміністративно-деліктне право. Спеціальні національні джерела адміністративного права використовуються виключно для публічного адміністрування певних галузей сфер (секторів) суспільного життя в Україні.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України. Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25-26, ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
2. Про адміністративні послуги. Закон України від 6 вересня 2012 року № 5203-VI. Набрав чинності 7 жовтня 2012 року. Останні зміни до Закону були внесені 30 червня 2023 року Законом № 3221-IX. Голос України. Офіційне видання від 06.10.2012. № 188. Урядовий кур'єр. Офіційне видання від 10.10.2012. № 184. Офіційний вісник України. 2012 р., № 76, стор. 44. стаття 3067. код акта 63650/2012. Відомості Верховної Ради України. 2013 р. № 32, стор. 1705. стаття 409.
3. Про адміністративну процедуру. Закон України від 13 грудня 2022 року № 2849-IX. Відомості Верховної Ради України. 2023. № 15. Ст. 50. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-IX>.
4. Про правотворчу діяльність. Закон України від 24 серпня 2023 року № 3354-IX. Відомості Верховної Ради України. 2023. № 93, ст. 364. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20>
5. Про запобігання корупції. Закон України від 14 жовтня 2014 року №1700-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 49. Ст. 2056. Голос України. Офіційне видання від 25.10.2014. № 206. Урядовий кур'єр. Офіційне видання від 05.11.2014. № 205. Офіційний

вісник України. 2014 р. № 87. стор. 156. стаття 2474. код акта 74501. UR L: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.

6. Загальні правила етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування. Затверджено Наказом Національного агентства України з питань державної служби від 5 серпня 2016 року № 158 (у редакції наказу від 28 квітня 2021 року №72-21). Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 31 серпня 2016 р. за № 1203/29333. Офіційний вісник України. 2016 р., № 74, стор. 51, стаття 2493, код акта 83183/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/158-16>
7. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Відомості Верховної Ради УРСР. 1984. № 51. стаття 1122. 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
8. Кодекс адміністративного судочинства України. Відомості Верховної Ради України. 2005 р., № 35–36, № 37, ст. 446. Із змінами, внесеними згідно із Законами № 738-IX від 19.06.2020, № 808-IX від 17.07.2020, № 2526-IX від 16.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
9. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні. Указ Президента України від 22 липня 1998 року № 810/98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/810/98>
10. Про Кабінет Міністрів України. Закон України від 27 лютого 2014 року № 794-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 13, ст. 222. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18>
11. Про центральні органи виконавчої влади. Закон України від 17 березня 2011 року № 3166-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 38, ст. 385). *Голос України*. Офіційне від 09.04.2011. № 65. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17>
12. Про місцеве самоврядування в Україні. Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. ст. 170. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>
13. Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28, ст. 250). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>
14. Про державну службу. Закон України від 10 грудня 2015 року № 889-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 4, ст. 43). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19>
15. Про службу в органах місцевого самоврядування. Закон України від 7 червня 2001 року № 2493-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 33, ст. 175). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14>
16. Про військовий обов'язок і військову службу. Закон України від 25 березня 1992 року № 2232-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27, ст. 385). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12>
17. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності. Закон України від 5 квітня 2007 року № 877-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 29, ст. 389). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16>
18. Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28, ст. 250). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>

ХАРЬ Інна Олексіївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувачка відділу аспірантури та докторантури
Київського інституту інтелектуальної власності
та права Національного університету
«Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0000-0002-7676-8273

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУБ'ЄКТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 253 КК УКРАЇНИ

Методологічною основою дослідження проблеми суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 253 КК України є як поглиблене вивчення самого злочинного діяння на різних етапах розвитку нашої держави, так і вдосконалення кримінального законодавства з метою більш ефективної боротьби зі злочинністю, в тому числі і проти довілля.

Детальний аналіз зазначених вище поглядів на суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 253 КК, свідчить, що такі автори публікацій, як В. С. Плугатир, О. В. Кришевич, О. О. Дудоров, В. М. Комарницький, Д. В. Каменський, І. В. Самощенко, автори Коментаря за ред. М. О. Потебенька та В. Г. Гончаренка, а також В. А. Клименко, С. Б. Гавриш, В. К. Матвійчук, М. І. Хавронюк називають суб'єктом цього кримінального правопорушення службову чи спеціально уповноважену особу. Проте таке розуміння і пояснення суб'єкта кримінального правопорушення проектування чи експлуатації споруд без систем захисту довілля з теоретичного і практичного підходу не може бути сприйнятим. У той же час такі науковці, як В. С. Плугатир, О. В. Кришевич, О. О. Дудоров, В. М. Комарницький, Д. В. Каменський більш вдало, на наш погляд, доповнили визначення суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 253 КК, такими уточненнями «...це особа, на яку покладено обов'язок розробити і здати замовникові відповідну документацію або прийняти (ввести) в експлуатацію споруди з інженерними системами захисту довілля (наприклад, голова і члени відповідної державної приймальної комісії, архітектор, керівник проектного інституту, керівник і головний інженер підприємства-замовника)» [1, с. 125; 2, с. 363-364; 3, с. 575].

У юридичній літературі спеціально уповноважена особа, у тому числі й передбачена ст. 253 КК, визначається по різному, наприклад: 1) це може бути архітектор, керівник проектного бюро, відділу, інституту тощо; особа якій

доручено було здати проект; працівник органу містобудування та архітектури, який надає архітектурно-планувальне завдання; представник відповідного підприємства, установи чи організації, якого уповноважено надати технічні умови щодо інженерного забезпечення об'єкта архітектури; особа, яка виконує або керує розробкою робочої документації для будівництва [4, с. 453-460]; 2) це архітектори, інші особи, які беруть участь у підготовці і розробленні містобудівної документації, проектної документації для будівництва, реконструкції, реставрації, у капітальному ремонті будинків і споруд, благоустроїв ландшафтних та садово-паркових об'єктів, у науково-дослідній і викладацькій роботі, замовники проектів будівництва об'єктів архітектури, підрядники на виконання проектів і будівельних робіт, виробники будівельних матеріалів, виробів та конструкцій, власники і користувачі об'єктів архітектури, а також органи влади, що реалізують свої повноваження у сфері містобудування [5, с. 451]; 3) це службові особи, до обов'язків яких входить розробка, здача проектів, іншої аналогічної документації, введення (прийняття) в експлуатацію підприємств, споруд, об'єктів без систем захисту довкілля [6, с. 538].

На підставі аналізу положень зазначених нормативно-правових актів та існуючих поглядів у першій формі прояву цього кримінального правопорушення дається можливість виокремити наступні відомості, що стосуються таких суб'єктів. До суб'єктів діяння, передбаченого ст. 253 КК у першій формі прояву кримінального правопорушення відносяться: службові особи – головний архітектор проекту та/або головний інженер проекту, які мають кваліфікаційний сертифікат; керівник проектного бюро, відділу, інституту, якщо вони затверджують проект (завіряє його підписом та особистою печаткою; архітектор – автор проекту, під керівництвом якого здійснюється проектна та робоча документація (без підпису такої особи та її особистої печатки проект чи проектна документація буде недійсною); підрядник на проектування; працівник органу містобудування та архітектури, який надає архітектурно-планувальне завдання; спеціально уповноважена особа на здачу проекту, іншої аналогічної документації замовнику. Результати опитування прокурорів, слідчих, суддів, захисників особи в містах: Києві, Львові, Ужгороді, Харкові, Дніпрі, Запоріжжі підтвердили наше твердження стосовно суб'єктів кримінального правопорушення, передбаченого ст. 253 КК та відповіли на питання, хто є суб'єктом кримінального правопорушення розробки і здачі проектів, іншої аналогічної документації замовнику без обов'язкових інженерних систем захисту довкілля. Відповіді стосовно

суб'єкта у першій формі прояву були наступні: 80 осіб (26,67%) зазначили, що це архітектор – особа, яка має кваліфікаційний сертифікат; 80 осіб (26,67%) стверджували, що це керівник проектного бюро, відділу, інституту тощо, якщо він затверджує проект (ставить свій підпис та особисту печатку); 80 осіб (26,67%) пояснили, що це особа, якій доручено здати проект (член колективу розробки проекту, інший працівник проектної установи); 10 осіб (3,33%) заявили, що це працівник органу містобудування та архітектури, який надає архітектурно-планувальне завдання.

Наше дослідження призвело до висновку, що суб'єктом у другій формі прояву – введення (прийому) споруди в експлуатацію може бути: голова та члени приймальної комісії, керівник підприємства, головний інженер, головний технолог, головний архітектор. Проведене нами опитування встановило: 1) викладачі та студенти старших курсів юридичного профілю у відповідях розпорядилися наступним чином: 200 осіб (50 %) заявили, що це могли бути архітектори; 100 осіб (25%) – керівник проектного бюро, інституту, 40 осіб (10%) – член колективу розробки проекту; 60 осіб (15%) уповноважена особа підприємства, установи. Натомість працівники правоохоронних органів, суду відповіли наступним чином: 120 осіб (40 %) назвали архітекторів; 100 осіб (33,33 %) – керівники проектного бюро, інституту; 80 осіб (26,67% – член колективу розробки проектів).

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна запропонувати наступне визначення суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 253 КК: 1) стосовно розробки і здачі замовнику документації для будівництва об'єкта архітектури або іншої аналогічної документації: фізична осудна, службова, повнолітня особа – це головний архітектор або головний інженер такої документації, яка розробляється під їх керівництвом або за їх обов'язковою участю; архітектор, який залучив на договірній основі інших фахівців, на договірній основі до розробки, означеної документації та здійснює керівництво цими роботами, керівники: проектного бюро, відділу, інституту, якщо вони керують або затверджують названу документацію своїм підписом і печаткою; особа, що здійснює керівництво розробкою і задачею робочої документації; фізична осудна, спеціально уповноважена, повнолітня особа, якій було доручено здати зазначену вище документацію замовнику (член колективу розробників таких предметів, а також таким може бути працівник проектної установи, організації) керівник: працівник органу містобудування та архітектури, який надає архітектурно-планувальне завдання; особа, яка виконує або розробляє робочу документацію; 2) суб'єктом введення (прийому)

в експлуатацію об'єкта архітектури може бути: фізична осудна, службова чи спеціально уповноважена повнолітня особа, яка прийняла такий об'єкт в експлуатацію або дала вказівку на введення його в експлуатацію (голова, члени приймальної комісії, керівник підприємства, установи, організації, керівник структурного підприємства, установи, організації; власник об'єкта архітектури, або уповноважена на таку дію керівником особа, головний інженер, головний технолог.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Плугатир В. С., Кришевич О. В. Злочини проти довкілля. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко [та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ : Юрінком Інтер, 2016. С. 530–578.
2. Дудоров О. О., Комарницький В. М., Каменський Д. В. Злочини проти довкілля. Кримінальне право (Особлива частина) : [підручник] ; за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. [2-ге вид.]. Київ : «ВД» «Декор», 2013. С. 355–393.
3. Матвійчук В. К. Теоретичні та прикладні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища : [монографія]. Київ : Національна академія управління, 2011. 368 с.
4. Самощенко І. В. Коментар до статей 251-254 КК України. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 2 : Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. [5-ге вид., допов.] Харків : Право, 2013. С. 453–460.
5. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: У 2-х ч. Ч. 2 / Під заг. ред. Потебенька М. О., Гончаренка В. Г. Київ : Форум, 2001. 944 с.
6. Панько М. М. Преступления против окружающей среды. Уголовный кодекс Украины. Комментарий / Под ред. Ю. А. Кармазина и Е. Л. Стрельцова. Харьков : ООО «Одиссей», 2001. С. 496–540.

ТОПЧІЙ Василь Васильович,
директор Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету,
доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист
України
м. Ірпінь, Україна

НОВІТНІ СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОСУДДЯ

Система кримінального правосуддя завжди відчувала на собі вплив змін у суспільстві, і новітні сучасні технології стали ключовими рушійними цих змін, адже сучасні технологічні тенденції впливають на всі аспекти кримінального правосуддя. Новітні сучасні тенденції мають реальний потенціал зробити

систему кримінального правосуддя більш прозорою, ефективною та справедливою, але важливо забезпечити баланс між технологічним прогресом і захистом фундаментальних прав людини, які повинні бути непорушними та гарантованими з боку держави.

Так, зокрема, штучний інтелект стає досить популярним технологічним трендом за останні роки і все частіше використовується майже в усіх аспектах нашого суспільства. Провідні програми кримінального правосуддя вже використовують у роботі сервіси, орієнтовані на штучний інтелект, щоб підготувати майбутніх професіоналів до цієї технологічної революції в правоохоронних органах. Також слід звернути увагу на блокчейн, тобто технологію, яка працює як цифровий реєстр, зберігаючи інформацію в серії з'єднаних блоків. Кожен блок містить дані, і коли вони додані до блокчейну, їх неможливо змінити. Це робить блокчейн неймовірно безпечним і надійним. Так, технологія блокчейн при використанні в системі кримінального правосуддя, може змінити спосіб зберігання та обробки доказів [1]. Тобто, це може сприяти підвищенню прозорості у зберіганні доказів, веденні реєстрів та захисті особистих даних, а аналіз великих обсягів даних може допомагати у прогнозуванні запобігання кримінальних правопорушень, ідентифікації тенденцій у кримінальній поведінці та оцінці ризиків повторного правопорушення.

Окремо слід звернути увагу на біометричні технології в кримінальному процесі при розслідуванні кримінальних правопорушень, адже дійсно, відбитки пальців, сканування сітківки ока, голосова ідентифікація та розпізнавання обличчя мають значення в процесі розслідування. Проте, новітні біометричні технології можуть прискорити ідентифікацію злочинців. Дійсно, правоохоронні органи покладаються на системи ідентифікації за відбитками пальців уже понад століття, для прикладу відбитки пальців. Але, з роками кримінальні розслідування розширюються й включають інші біометричні технології, зокрема ДНК, відбитки долоні, обличчя, оболонку ока тощо, що ще більше допомагає пришвидшити процес ідентифікації особи. Зрештою, швидша та точніша ідентифікація рецидивістів допоможе позбутися злочинців з вулиць, сприяючи безпечнішому суспільству.

Біометричні технології також пропонують покращений захист від видавання себе за іншу особу та крадіжки особистих даних. Інтегруючи біометричні дані у документи, що посвідчують особу, або використовуючи електронну ідентифікацію (eID), яка містить цифрову версію фотографії користувача, емітенти можуть значно ускладнити шахраям скомпрометувати або підробити офіційні форми ідентифікації. Це призводить до зменшення

кількості підроблених документів, які могли б бути використані для отримання прибутку чи злочинної діяльності, і захисту особи громадян [2]. Таким чином, розпізнавання обличчя особи, сканування відбитків пальців та аналіз ДНК стають звичними у кримінальних розслідуваннях, полегшуючи ідентифікацію осіб, які можуть бути причетними до кримінального правопорушення чи підозрюються у його вчиненні.

І окремо, хоча звернути увагу на дослідження впливу віртуальної та доповненої реальності на суди, зокрема віртуальної реальності і доповненої реальності, які стають останнім часом потужними інструментами, здатними трансформувати зали судів і судові процеси.

Використовуючи 3D-моделювання та просторове відображення, слідчі можуть точно відтворити місце кримінального правопорушення. Подібним чином доповнена реальність покращує представлення доказів у залах суду. Накладаючи цифрову інформацію на фізичний світ, доповнена та віртуальна реальність забезпечують візуалізацію в реальному часі, дозволяючи суддям осягати складні докази та розуміти послідовність подій у більш інтуїтивно зрозумілий спосіб. Хоча впровадження віртуально та доповненої реальності у судах має очевидні переваги, існують також певні проблеми для їх ефективного використання. Однією з головних проблем є забезпечення автентичності та надійності віртуальних або доповнених доказів. Встановлення стандартів і протоколів має вирішальне значення для підтвердження точності та цілісності таких доказів. Крім того, захист даних, конфіденційність і кібербезпека потребують уваги, щоб захистити конфіденційну інформацію, представлену під час судових розглядів [3].

Отже, звичайно, що неможливо точно передбачити, як ці тенденції проявляться, але будь-які реформи чи вдосконалення, які впроваджуються, є кроком до більш справедливого правосуддя у суспільстві. Саме тому, визнаючи ці зміни, ми можемо позитивно вплинути на реформи в системі кримінального правосуддя. У майбутньому правоохоронним органам потрібно буде ширше впроваджувати біометричні дані в кримінальному процесі при розслідуванні кримінальних правопорушень. Однак це сфера, де відповідальність завжди має стояти перед інноваціями. У зв'язку з тим, що біометрія залежить від доступу та використання найбільш особистої інформації громадян та може викликати проблеми конфіденційності і можливість зловживання даними, то необхідно, щоб застосування усіх технологій базувалися на гарантуванні та дотриманні основоположних прав і свобод громадян і ніяким чином не відбувалося їх обмеження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Top 10 Emerging Trends in Criminal Justice for 2024: What You Need to Know. Northwest career college. URL: <https://www.northwestcareercollege.edu/blog/top-10-emerging-trends-in-criminal-justice-for-2024-what-you-need-to-know/>
 2. Biometrics in law enforcement. Posted on 08 September 2023 by Thales DIS. URL: <https://dis-blog.thalesgroup.com/identity-biometric-solutions/2023/09/08/biometrics-in-law-enforcement/>
 3. Exploring the Impact of Virtual and Augmented Reality in Courts. UNESCO. URL: <https://www.unesco.org/en/articles/exploring-impact-virtual-and-augmented-reality-courts>
-

МІРОШНИЧЕНКО Сергій Сергійович
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики Київського
університету інтелектуальної власності
та права,
ORCID ID: 0000-0002-4215-1603

ОБМЕЖЕНА ОСУДНІСТЬ: ВИМОГА ЧАСУ ЧИ ДАНИНА ЄВРОПЕЙСЬКИМ ЦІННОСТЯМ

Осудність як обов'язкова ознака суб'єкта правопорушення (ст. 19 Кримінального кодексу України[1]) має кореляційний зв'язок із психічним здоров'ям людини, її здатністю усвідомлювати (не усвідомлювати) протиправність своїх дій (бездіяльності), керувати ними. Відтак кримінально-правові проблеми осудності досліджуються на перетині кримінального права, психології, психіатрії (науки про патології психіки та методи їх лікування).

Ґрунтуючись на наукових дослідженнях, доктрина кримінального права визнає негативний вплив психічних розладів людини у певній юридично-значущій ситуації (кримінально-протиправній поведінці), намагаючись надати релевантну відповідь у кримінальному законі.

Чинна редакція КК України (ст. 20) поряд із традиційним для вітчизняного кримінального права інститутом неосудності (за яким особа, вчиняючи суспільно-небезпечне діяння не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки, не підлягає кримінальній відповідальності) передбачає

новий інститут – обмежену осудність [1]. Згідно із законодавчою новелою 2001 року особа, яка під час вчинення кримінального правопорушення, через наявний у неї психічний розлад, не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними, підлягає кримінальній відповідальності. Визнання особи обмежено осудною враховується судом при призначенні покарання і може бути підставою для застосування примусових заходів медичного характеру.

Слід зазначити, що інститут обмеженої осудності у різний спосіб нормативно закріплено у кримінальному законодавстві ряду країн континентальної Європи, зокрема, Австрії, Німеччини, Франції, Швейцарії. Однак, як відмічає В. Г. Карпова, різняться ступенем правової оцінки обмеженої осудності: в деяких – покарання застосовується в будь-якому випадку, в зв'язку з тим, що особа несе суспільну небезпеку, а в інших – покарання пом'якшується аж до звільнення від кримінальної відповідальності [2, с. 77]. Поряд із цим у статутному праві Англії і США немає норм, які би прямо вказували на подібну кримінально-правову категорію [2, с. 50].

Виписуючи кримінально-правову норму – ст. 20 КК України, законодавець не конкретизує про який саме психічний розлад ідеться. Загальну дефініцію психічних розладів дає Закон України «Про психіатричну допомогу», згідно з яким психічними вважаються розлади психічної діяльності, визнані такими згідно з чинною в Україні Міжнародною статистичною класифікацією хвороб, травм і причин смерті [3]. Зокрема, наука до такого критерію відносить хронічні або тимчасові хворобливі розлади психічної діяльності неспсихотичного рівня (так звані межові психічні розлади або психічні аномалії), важливою характеристикою яких є кількісне обмеження здатності сприймати свідомо свої дії (наприклад, психопатія, неврози, фізіологічний афект тощо) [4, с. 132].

Тобто стану обмеженої осудності притаманні такі психічні аномалії, які не досягли рівня психічної хвороби, проте можуть впливати на емоційну стійкість, здатність до самоконтролю, загострити негативні риси людини тощо. Цікавою у зв'язку з цим є соціально-демографічна та психологічна характеристика засуджених із обмеженою осудністю, що наведені пенітенціарним психологом станом на червень 2022 року.

Згідно з цими даними засуджені зазначеної категорії складають 4% від загального числа засуджених. Особи досліджуваної категорії страждають: олігофренією (12%), психопатією (27%); іншими видами захворювань (17%, у тому числі, через наслідки черепно-мозкової травми – 44%). Такі особи є асоціальними, здатними вчиняти різні види кримінальних правопорушень у

місцях позбавлення волі. Для таких осіб притаманне формальне ставлення до виконання своїх обов'язків, упертість, дратівливість, невірноваженість і нестриманість, грубість, песимізм, упереджене ставлення до інших засуджених. Для зазначеної категорії осіб притаманна схильність до аутодеструктивних дій (22,8% від загального числа осіб, які знаходяться у місцях позбавлення волі). Примітно, що психологічні розлади найчастіше зустрічаються у осіб віком 20–30 років. Засуджені цієї категорії вчинили злочини, передбачені ст. ст. 121, 185, 186, 187 КК України. Як відмічає пенітенціарний психолог, більшість із них (74%) мають 2–4 судимості, 61% підтримує зв'язок із засудженими негативної, а 39% з особами нейтральної або позитивної спрямованості. Крім цього майже усі засуджені цієї категорії мають проблеми з фізичним здоров'ям. Засудженим із обмеженою осудністю властива аномальність розвитку особистості: труднощі характеру; нерозбірливі зв'язки та стосунки; непередбачувана поведінка; невизнання; поступова деградація, зміни соціальних орієнтацій і цінностей [5, с. 348-349].

Інститут обмеженої осудності в аспекті історичної і сучасної оцінки як кримінально-правової категорії сприймається неоднозначно. Більш того, жоден з вітчизняних кодексів (1922, 1927 і 1960 рр.) такого інституту не закріплював, хоча й активно обговорювався в науці.

Дискусійність доктрини обмеженої осудності обумовлена, передусім, правовими наслідками вчинення кримінального правопорушення у стані обмеженої осудності – притягнення особи до відповідальності, тобто визнання обмежено осудної особи суб'єктом кримінального правопорушення. Тож «... осудність особи з психічним розладом і осудність особи без психічного розладу стосовно кримінальної відповідальності юридично рівнозначні.» [6, с. 396].

Відтак обидва стани (осудності та обмеженої осудності) однаково протиставляються стану неосудності, встановлення якого не тягне притягнення особи до кримінальної відповідальності. Як зауважив професор медицини В. Б. Первомайський, поняття «осудність-неосудність» відносяться до категорії контрадикторних або взаємовиключних понять, між якими жодне третє поняття неможливе. Їх розділяє якісна межа. Тому обмежена осудність не виступає третьою категорією, а є кількісною характеристикою осудності [7, с. 76].

Вищенаведені аргументи вагомо посилюють критичне ставлення до «обмеженої осудності» як кримінально-правової категорії та законодавчої доцільності її збереження в чинному КК України, а тим паче – проєкті нового кримінального закону.

В іншій праці вчений зауважив, що для вирішення питання про неосудність особи необхідно тільки дві основні, найбільш загальні ознаки медичного критерію: встановлення розладу саме в психічній сфері та його хворобливу природу. Перша ознака виключає усі захворювання, окрім психічних, а друга – нехворобливі порушення психічної діяльності, які впливають на здатність особи усвідомлювати свої дії та керувати ними. Жодні інші медичні критерії не мають значення для суду в питаннях щодо осудності-неосудності особи. Тобто для суду не є суттєвим, чи вчинила особа суспільно-небезпечне діяння в стані слабоумства, маячного психозу чи сутінкового розладу свідомості. Достатньо встановити, що особа вчинила діяння в стані хворобливого психічного розладу, який виключає здатність усвідомлювати свої дії та керувати ними. Медичним найменуванням такого стану є «хворобливі розлади психічної діяльності», а їх визначення є завданням експертного дослідження [8, с. 141]. Від себе додамо – судово-медичного, висновок якого судом буде враховано при визначенні осудності. Підсумовуючи, доходимо висновку, що саме «осудність» та «неосудність» є тими кримінально-правовими категоріями, які мають застосовуватися при вирішенні питань кримінальної відповідальності та покарання.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
2. Карпова В. Г. Осудність та неосудність у кримінальному праві України та окремих країн ЄС: порівняльно-правове дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. МАУП. Університет державної фіскальної служби. Київ. 2021. 141 с.
3. Про психіатричну допомогу: Закон України від 22 лютого 2000 р. № 1489-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 19. Ст. 143. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14#Text>
4. Судова медицина та психіатрія : навч. посіб. / [Кікінчук В. В., Лозова С. М., Гусева В. О. та ін.] ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. 184 с.
5. Суліцький В. В. Психологічні особливості засуджених із обмеженою осудністю. *The XXVI International Scientific and Practical Conference «Problems of science and practice, tasks and ways to solve them»*, July 05 – 08, 2022, Helsinki, Finland. 456 p. С. 347-352. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/41505/1/V_Sulitskyi_SPSR_6_IL.pdf
6. Зайцев О.В. Стівідношення осудності, неосудності та обмеженої осудності. *Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки*. Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. Вип. 20. С. 395–399. С. 396.
7. Первомайський В. Б. Неосудність: два підходи до визначення поняття. *Вісник Асоціації психіатрів України*. 1999. № 2. С. 65-76.
8. Первомайський В. Б. Обмежена осудність: омана та реальність. *Вісник психіатрії та психофармакології*. 2010. № 2. С. 141–144.

ФОРОСТЯНИЙ Андрій Володимирович,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри
кримінального права, процесу і
криміналістики Київського університету
інтелектуальної власності та права

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Використання негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному процесі є дискусійним питанням серед науковців враховуючи окремі проблеми і недоліки правового регулювання застосування негласних слідчих (розшукових) дій. Також сама наявність у Кримінальному процесуальному кодексі (далі КПК) такого засобу збирання доказів як негласні слідчі (розшукові) дії є предметом наукового обговорення з точки зору обмеження прав людини під час їх застосування і помилок які допускаються під час їх проведення.

Дослідження використання негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні здійснювали такі науковці як В.І. Васишинчук, В.І. Галаган, О.І. Галаган, Ю.М. Грошевий, А.Я. Дубинський, В.А. Колесник, В.Т. Маляренко, Л.М. Лобойко, Д.Й. Никифорчук, В.Т. Нор, М.А. Погорецький, І.В. Рогатюк, В.М. Тertiшник, Л.Д. Удалова, В.І. Фаринник, С.С. Чернявський, М.Є. Шумило, та ін. інші разом з тим окремі питання застосування негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні є дискусійними і потребують подальшого дослідження.

Кримінальний процесуальний кодекс визначає негласні слідчі (розшукові) дії (далі НСРД) як різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК (ч.1 ст.246 КПК) [1]. Рішення про проведення негласних слідчих (розшукових) дій приймає слідчий, прокурор, а у окремих випадках, передбачених КПК, – слідчий суддя за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором. Слідчий зобов'язаний повідомити прокурора про прийняття рішення щодо проведення певних негласних слідчих (розшукових) дій та отримані результати. Прокурор має право заборонити проведення або припинити подальше проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Виключно прокурор має право прийняти

рішення про проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії, як контроль за вчиненням злочину.

Рішення про проведення негласної слідчої (розшукової) дії слідчий, прокурор викладає в постанові, яка має відповідати вимогам ст.ст. 246, 251 КПК України, якщо ця дія проводиться без дозволу слідчого судді, або в невідкладних випадках, передбачених ст. 250 КПК України.

Клопотання слідчого, прокурора слідчому судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії повинне відповідати вимогам, зазначеним у ст.248 КПК України, та матеріалам кримінального провадження, які надаються лише на вимогу слідчого судді для підтвердження необхідності проведення негласної слідчої (розшукової) дії [2].

Розгляд клопотань про надання дозволу на проведення НСРД віднесений до повноважень слідчого судді, здійснюється слідчим суддею апеляційного суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, а в кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, – слідчим суддею Вищого антикорупційного суду (ч.1 ст. 247 КПК). У зв'язку з чим виникає питання чому законодавець не дає права надавати дозвіл на проведенні НСРД судді місцевого суду. Відповідно до ч.1 ст. 31 КПК кримінальне провадження в суді першої інстанції здійснюється суддею одноособово крім окремих випадків. Суддя першої інстанції має право призначити покарання до 10 років позбавлення волі. Відповідно він наділений досить широкими владними повноваженнями щодо здійснення правосуддя. Тому незрозуміло чому цей суддя не має права надати дозвіл на проведення НСРД. Відповідне розширення повноважень судді першої інстанції суттєво спростило б і оптимізувало роботу щодо проведення НСРД так як спростило б процедуру отримання відповідного дозволу.

Негласні слідчі (розшукові) дії суттєво розширюють можливості збирання доказів у кримінальному процесі. Разом з тим при використанні цих дій у кримінальному провадженні мова йде про суттєві обмеження прав громадян. Зрозумілощозастосування НСРДдлярозкриттятяжкогоабоособливотяжкого злочину є доцільним разом з тим такі засоби повинні використовуватися тільки у випадках коли іншим чином зібрати докази неможливо. Проведення НСРД повинно проводитися у суворій відповідності до передбачених КПК вимог особливо що стосується дотримання при цьому прав людини. Тим не менше уповноваженні державні органи допускають порушення законодавства при проведенні НСРД в тому числі і щодо порушення прав людини.

Одним з суттєвих порушень прав людини які допускаються при проведенні НСРД є порушення права на захист особи щодо якої проводились НСРД. Так ст. 290 КПК передбачає право підозрюваного ознайомитися з матеріалами кримінального провадження після завершення досудового розслідування і зробити відповідні копії процесуальних документів. Але як показує практика слідчі, прокурори часто не дозволяють робити копії протоколів НСРД ні навіть ознайомлюватися з їх змістом. Скарги на такі дії правоохоронних органів судом як правило не задовольняються. Зрозуміло це є порушення права особи на захист і засади змагальності сторін у кримінальному провадженні. Відповідно правильною є позиція що такі порушення можна було б усунути відповідними змінами до КПК, а саме до ч.4 ст. 254 КПК і передбачити право сторони захисту робити копії протоколів НСРД в тому числі [3, с.186]. Також науковцями розглядаються такі порушення прав особи при проведенні НСРД як помилки і при складанні протоколів НСРД; неповідомлення особи щодо якої проводилися НСРД що є порушенням ст. 253 КПК яка передбачає, що особи конституційні права яких були тимчасово обмежені під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також підозрюваний, його захисник мають бути письмово повідомлені прокурором або за його дорученням слідчим про таке обмеження; відсутність у матеріалах кримінального провадження ухвал слідчого судді про надання дозволу на проведення НСРД; продовження втручання у приватне життя особи після досягнення мети НСРД, коли строк дії ухвали слідчого судді про надання дозволу на проведення НСРД ще триває; проведення НСРД неуповноваженою особою, і як результат відсутність у матеріалах провадження доручення слідчого оперативному підрозділу на проведення НСРД, у випадку коли вона проводиться саме співробітниками оперативних підрозділів; провокація слідчим (прокурором) вчинення злочину шляхом використання недозволених прийомів; проведення НСРД співробітниками правоохоронних органів без відповідних підстав тощо [3 с.190-196].

Висвітлюючи окремі проблемні питання проведення НСРД Зіневич А.М. зазначає що більшість процесуальних помилок пов'язані із невідповідністю протоколу за результатом проведення негласних слідчих (розшукових) дій положенням, що визначають порядок їх здійснення у КПК України (іноді протоколи не містять відомостей про безпосередній хід проведення дій; має місце невідповідність даних на матеріальних носіях та інформації у протоколі; опис й факт пакування речових доказів, вилучених у результаті проведення

дії можуть бути здійснені не належним чином; недостатні відомості про спеціалістів, що залучались; недостовірні дані про фактичний час, місце проведення таких слідчих дій тощо) [4, С.143].

Висновки. Розширення повноважень судді місцевого суду щодо надання йому можливості давати дозвіл на проведення НСРД спростить відповідну процедуру і розширить можливості щодо проведення НСРД уповноваженими правоохоронними органами шляхом зменшення часу на тримання відповідного дозволу.

Доречним є розширення прав сторони захисту щодо ознайомлення з матеріалами досудового розслідування після його завершення що стосується ознайомлення з матеріалами НСРД.

Застосування НСРД у досудовому розслідуванні має сталу практику порушень законодавства, що пов'язано як з помилками які допускають особи які проводили НСРД так і з окремими недоліками кримінального процесуального законодавства тощо. Для дотримання балансу між порушенням прав людини і застосуванням у кримінальному процесі використання негласні слідчі (розшукові) дії повинні особливо ретельно плануватися і проводитися з дотриманням передбаченої процедури. Практика порушень прав особи при проведенні НСРД ставить питання не лише про законність проведення такої дії, але також і про правильність наявності такого способу збирання доказів у КПК.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n1783>
2. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні. Наказ Генеральної прокуратури України, МВС України, Служби безпеки України, Адміністрації державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5 URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text>.
3. Коваль А. А. Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій : монографія / А. А. Коваль. – Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2019. 264 с.
4. Зіневич А.М. Негласні слідчі (розшукові) дії, пов'язані із втручанням у приватне спілкування. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки. Том 35 (74) № 3 2024. С.140–144.

КРИШЕВИЧ Ольга Володимирівна,
професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, професор

ЕКОЛОГІЧНА ШКОДА ЯК ВОЄННИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ ЗЛОЧИН: КРИМІНАЛЬНО- ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА МІЖНАРОДНОГО ТА НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Сьогодні країна-агресор, завдає непоправної шкоди ще одній мовчазній жертві цієї війни – навколишньому природному середовищу. Спалені ліси, забруднені та отруєні важкими металами ріки, озера та ґрунти, тисячі вбитих тварин та знищених рослин, заміновані та окуповані території природно-заповідного фонду – це результат невиправданої російської агресії, від якої страждає українська природа. За офіційними даними, в Україні з початку повномасштабної війни виявлено понад 2000 випадків шкоди довкіллю, тобто це тільки злочини, які зафіксовано на підконтрольних та деокупованих територіях. Необхідно констатувати той факт, що в світі не існує інституції для судового переслідування військових злочинів проти довкілля, тому для цієї мети були створені спеціальні міжнародні механізми. Таким механізмом може стати спеціальний трибунал та комісія по репараціям за заподіяну шкоду довкіллю, як у випадку війни Іраку проти Кувейту (тоді іракською армією були підірвані нафтові свердловини, які палали 8 місяців поспіль). Міжнародний кримінальний суд (МКС) визнає шкоду навколишньому природному середовищу військовим злочином, а саме у ст. 8 Римського статуту¹, де йдеться про «навмисне здійснення нападу, усвідомлюючи, що такий напад завдасть широкомасштабної, довготривалої та серйозної шкоди природному середовищу, яке буде явно надмірним по відношенню до конкретної та прямої загальної очікуваної військової переваги» становить військовим злочином. У міжнародному гуманітарному праві є Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи до них, згідно із ст. 55 Протоколу² при веденні воєнних дій має бути виявлена турбота про захист природного середовища від широкої, довгочасної і серйозної шкоди. Такий захист включає заборону використання методів або засобів ведення

1 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

2 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text

війни, що мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдадуть такої шкоди природному середовищу й тим самим завдадуть шкоди здоров'ю або виживанню населення. Крім того, заборонено знищувати ті об'єкти, які необхідні для підтримання існування з метою змусити людей покинути територію, викликати голод. Одним із ключових документів є Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище. Таким чином, важливість захисту природного середовища під час і після збройних конфліктів все більше стає питанням номер один у світовому суспільстві. Попередні міжнародні гуманітарні правила надавали навколишньому середовищу обмежений захист у контексті міжнародних збройних конфліктів, тому експерти Комісії міжнародного права почали розробку нових механізмів по захисту природи під час та після закінчення збройного конфлікту/війни. Результатом є документ, який ухвалений Генеральною Асамблеєю ООН у грудні 2022 року, а саме 27 правових принципів захисту навколишнього середовища у зв'язку зі збройними конфліктами (PERAC – Principles of the environment in relation to armed conflicts). Принципи PERAC відображають ряд важливих моментів. Наприклад, вони закликають уряди та міжнародні організації співпрацювати у проведенні «постконфліктної» оцінки та усунення шкоди навколишньому середовищу, включно з тими, де залишки війни ставлять під загрозу здоров'я населення та мають глибокий довгостроковий вплив на безпеку та засоби до існування людей. Війна в Україні вплинула на процес та швидкість ухвалення принципів PERAC Генеральною Асамблеєю ООН – забруднення ґрунтів, водних об'єктів, знищення рослинного і тваринного світу та наслідки знищення промислових підприємств, підштовхнули світ до пошуку нових шляхів вирішення питання збереження та відновлення довкілля під час та після війни. Серед 27 принципів є такі, що необхідно привернути особливу увагу в рамках роботи по створенню реальних механізмів для отримання відшкодування за заподіяні злочини проти природи. Згідно дев'ятого принцип PERAC вказує на те, що «міжнародно-протиправне діяння держави щодо збройного конфлікту, яке завдає шкоди навколишньому середовищу, тягне за собою міжнародну відповідальність держави, яка зобов'язана повністю відшкодувати таку шкоду, включаючи шкоду навколишньому середовищу». Саме принципи по захисту навколишнього середовища у зв'язку зі збройними конфліктами, ухвалені Генеральною Асамблеєю ООН, стануть тим дієвим міжнародним механізмом, завдяки якому вдасться

покарати росію за шкоду українському довкіллю як складовій світової екосистеми, особливо дев'ятий принцип може бути ключовим для України в майбутньому шляху до покарання рф. Реєстр воєнних злочинів проти довкілля має бути окремим об'єктом доказової бази у процесі притягнення росії до відповідальності. Як приклад, **6.06.2024 – на роковини руйнування Каховської греблі Truth Hounds (ТН) та Project Expedite Justice (PEJ)**³⁴ публікують звіт⁵ про причини та наслідки цієї катастрофи. Також, організація закликає Міжнародний кримінальний суд визнати знищення Каховської греблі воєнним злочином проти довкілля. Внаслідок підриву Росією дамби Каховської ГЕС завдано збитків довкіллю орієнтовно на 55, 63 млрд грн та затоплено 5 населених пунктів. Руйнування греблі та подальше осушення водосховища збільшили ризики безпеки на Запорізькій атомній електростанції (ЗАЕС).

Наслідки знищення Каховської ГЕС для безпеки реакторів у Запоріжжі є значними та включаючи перезапуск одного або більше реакторів, можуть бути небезпечними для екології. У звіті описано руйнівний та широкомасштабний вплив на навколишнє середовище: *Водні ресурси*: зниження рівня підземних вод, забруднення, потенційні довгострокові впливи на запаси питної води. *Втрати біорізноманіття*: втрата водних середовищ, масова загибель рослин та тварин, потенційне знищення природоохоронних територій та довгострокові наслідки для екосистем регіону. *Здоров'я ґрунтів*: посилення вітрової ерозії, потенційне засолення ґрунтів нижче за течією та ризики для сільськогосподарської продуктивності та здоров'я людей через забруднення ґрунтів. І можна кваліфікувати знищення Каховської дамби, як воєнний злочин та зазначити як основу для першого застосування Міжнародним кримінальним судом статті 8(2)(b)(iv) Римського статуту. Головне це також сприяє розвитку міжнародної практики щодо вирішення екологічних злочинів через існуюче кримінальне законодавство. Що стосується національного законодавства, то у Кримінальному кодексі України передбачено ст. 441 ККУ України де визначає «екоцид» як масове знищення флори чи фауни, отруєння атмосфери чи водних ресурсів та інші дії, які спричинили або можуть спричинити екологічну катастрофу. І так, зупинимось на **класифікації екологічних злочинів: Водні ресурси – забруднення водних**

3 <https://truth-hounds.org>

4 <https://www.projectexpeditejustice.org>

5 <https://www.greenpeace.org/ukraine/rozslidivannia-ta-zvity/1902/truth-hounds-voiennyi-zlochyn-proti-dovkillia-prychyny-ta-naslidky-znyshchennia-kakhovskoi-hes/>

ресурсів сторонніми предметами та речовинами (навмисне або внаслідок результату воєнних дій скидання або виливання забруднюючих речовин у річку, озеро, море, інші водні об'єкти; потрапляння у водний об'єкт військової техніки чи біологічних об'єктів). **Військові відходи** – засмічення територій предметами військового устаткування, озброєння, біологічні залишки. (скупчення та/чи поодинокі розміщення в середовищі уламків снарядів, ракет, іншого військового оснащення; розміщення в середовищі біологічних залишків (тіл, частин тіл). **Промислові аварії** – пошкодження або знищення об'єктів промисловості (влучення снарядів у нафтобази; руйнування та пожежі на промислових підприємствах; викиди в повітря чи скидання рідких забруднювальних речовин у довкілля внаслідок воєнних дій). **Радіаційні об'єкти** – пошкодження або знищення радіаційно небезпечних об'єктів (влучення снарядів чи інший вплив на ядерні установки та джерела іонізуючого випромінювання; пожежі на об'єктах атомної інфраструктури). **Ґрунти** – пошкодження ґрунту та рослинності на природних ділянках і сільськогосподарських землях (пошкодження або видалення верхнього шару ґрунтів внаслідок розривів снарядів, проїзду важкої техніки та будівництва укріплень і фортифікацій; розлив у ґрунт паливно-мастильних матеріалів військової техніки). **Зелені насадження** – пошкодження або знищення зелених насаджень (пожежа, спричинена безпосередньо діями військових або внаслідок боїв; завдання шкоди зеленій інфраструктурі (ліси, парки, сквери) чи окремим деревам внаслідок бомбардування).

Galyna DIDKIVSKA,
Professor of the Criminal Department
of Law and Process of the State University of Ukraine,
Doctor of Law, Professor

CURRENT ISSUES OF CRIMINAL LIABILITY FOR INTERFERING WITH THE PROFESSIONAL ACTIVITIES OF JOURNALISTS

Currently, Article 171 of the Criminal Code of Ukraine provides for «illegal seizure of materials and technical means collected, processed, prepared by a journalist, which he uses in connection with his professional activities, illegal denial of a journalist's

access to information, illegal prohibition of coverage of certain topics, exposure of individuals, criticism of a subject of authority, as well as any other deliberate obstruction of a journalist's legitimate professional activity – shall be punished by a fine of up to fifty tax-free minimum incomes of citizens or by arrest for a term of up to six months, or by restriction of freedom for a term of up to three years» [1].

It is worth agreeing that criminal liability for obstructing the professional activities of journalists during the martial law is a somewhat complicated issue to solve comprehensively. Protection of the professional activity of journalists and the right of citizens to receive important information in a timely manner is possible only on the basis of a system of interrelated norms of criminal legislation, legislation on mass media and laws providing for citizens' access to information.

According to many scientists and practitioners, it is believed that the structure of the article is such that it does not meet the modern requirements of our society. Therefore, the Verkhovna Rada of Ukraine has repeatedly tried to improve the criminal law regulations on this issue and to include in the Criminal Code of Ukraine the strengthening of responsibility for committing criminal offenses against journalists.

In order to understand the need to make changes to the legislation, it is advisable to cite several examples of obstacles to the professional activities of journalists.

Yes, it is documented that security guards periodically did not allow journalists to enter the building of the Zakarpattia Regional State Administration during regional council sessions. «This is selective admission of journalists, non-admission of a separate part to the session of the regional council, which is and should take place on the basis of the principles of openness and publicity,» said journalist Stanislav Danko, who was not admitted to the Zakarpattia Regional State Administration due to the lack of an invitation. He said that «from 2017 to 2020, this was the fifth case of obstructing journalistic activity in his practice.»

«According to official information from the Transcarpathian Regional Prosecutor's Office, in 2020, 9 criminal proceedings were instituted under Art. 171 of the Criminal Code of Ukraine «Obstructing the legitimate professional activity of journalists», of which 5 were closed [2].

It is worth noting that the motives and goals of obstructing the legal professional activity of journalists are very diverse: personal animosity, careerism, misunderstood interests of the service, fear of losing the position, reluctance to disclose information about the work of the headed institution, etc. In particular, PERSON_1 was convicted under Art. 171 of the Criminal

Code of Ukraine, in connection with the fact that she illegally created obstacles to the journalist's receipt of information about establishing or refuting the fact of cruelty to animals on the territory of the headed KP «High-Speed Tram», thereby obstructing the journalist's legal activity [3]. An important element for the correct qualification of the actions of guilty persons under Art. 171 of the Criminal Code of Ukraine, the victim of this criminal offense speaks. After all, the further criminal responsibility of the guilty person depends on the correct qualification. Please note that according to Art. 1 of the Law of Ukraine «On State Support of Mass Media and Social Protection of Journalists», a journalist is a creative worker who professionally collects, receives, creates and prepares information for the mass media, performs editorial and official duties in the mass media (in the state or on a freelance basis) in accordance with the professional titles of positions (jobs) of a journalist, which are specified in the state classifier of professions of Ukraine [4, p. 302].

According to the note to Art. 345-1 of the Criminal Code of Ukraine under the professional activity of a journalist in Article 171, 345-1, 347-1, 348-1 of the Criminal Code of Ukraine should be understood as the systematic activity of a person related to the collection, receipt, creation, distribution, storage or other use of information with the purpose of its distribution to an indefinite circle of persons through print mass media, television and radio organizations, information agencies, the Internet. The status of a journalist or his affiliation with mass media is confirmed by an editorial or official certificate or other document issued by mass media, its editorial office, or a professional or creative union of journalists [5, p. 131].

The study of judicial practice established that the correct definition of the method of committing a criminal offense provided for by Art. 171 of the Criminal Code of Ukraine, affects the correctness of the qualification of the actions of the guilty person.

Summarizing the above, it is worth emphasizing that the correct definition of a victim of a criminal offense provided for in Art. 171 of the Criminal Code of Ukraine, currently represents a significant problem in the field of lawmaking. It was this that became the subject of consideration by the Supreme Court, which in its decision dated 19.08.2020, after analyzing the above two definitions of the concept of «journalist», concluded that the concept specified in the footnote to Art. 345-1 of the Criminal Code of Ukraine, is much broader than what is established in the mentioned Law of Ukraine. Thus, the legislator included in the Criminal Code of Ukraine the functional criterion of the profession of a journalist

as the basis for the definition of this concept, that is, the status of a journalist directly related to the activity, with the features specified in the footnote to Art. 345-1 of the Criminal Code of Ukraine, and not with the position held. Next, the legislator in the note to Art. 345-1 of the Criminal Code of Ukraine «was not limited to the dissemination of information only through mass media, which includes print media (press) (Part 1, Article 1 of the Law of Ukraine «On Printed Media (Press) in Ukraine), audiovisual (electronic) mass media (Article 1 of the Law of Ukraine «On Television and Radio Broadcasting»), information agencies (Article 1 of the Law of Ukraine «On Information Agencies»), but also included in the specified list the Internet».

So, as we can see, legislative inaccuracies regarding the definition of the victim, different approaches to the definition of concepts and terms, lists lead to certain inconsistencies in the qualification of criminal offenses related to obstructing the professional activities of journalists and leads to problems of bringing guilty persons to criminal responsibility. We note once again that the protection of the professional activity of journalists, especially in wartime and the right of citizens to receive important information in a timely manner, is possible only on the basis of a system of interrelated norms of criminal legislation, legislation on mass media and laws providing for citizens' access to information. In our opinion, such activities will need to be strengthened after martial law.

List of sources used:

1. Article 171. Obstruction of the lawful professional activities of journalists https://protocol.ua/ua/kriminalniy_kodeks_ukraini_statya_171/
2. 5 cases of obstruction of journalistic activities were identified in Transcarpathia in 2020 <https://suspilne.media/101807-5-vipadkiv-pereskodzanna-zurnalistskij-dialnosti-viavili-na-zakarpatti-u-2020-mu/>
3. Verdict of the Saksaganskyi District Court of Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region dated March 29, 2019 in case No. 214/4970/18. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80823666>. (date of application 10/27/2020)
5. On state support of the mass media and social protection of journalists: Law of Ukraine dated 09/23/1997 No. 540/97- VR. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1997. No. 50. 302 p.

*Пам'яті мого наукового керівника
професора Валерія Матвійчука
присвячується*

ФЕЛИК Олександр Васильович,
доктор філософії у галузі «Право»,
докторант Київського університету інтелектуальної
власності та права НУ «Одеська юридична академія»

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЮРИДИЧНОЇ ПРИРОДИ ІНСТРУМЕНТІВ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ В УКРАЇНІ

В останні десятиліття вітчизняні науковці досягли певних успіхів у сфері адміністративного права, зокрема розвитку теорії публічного адміністрування, однак система теоретичних засад ще не завершена, тим більше практика адміністративної діяльності, що потребує підвищення ефективності. Проблеми виявляються як на теоретичному, так і на практичному рівнях, що вимагає подальших наукових досліджень та змін до діючого законодавства. Актуальність теми обумовлена також необхідністю адаптації інструментів адміністрування до сучасних реалій та потреб суспільства для забезпечення ефективності правозастосування [1].

У юридичній літературі термін «інструменти публічного адміністрування» впровадив професор Р. Мельник, підкреслюючи, що вони включають нормативні акти, адміністративні акти та договори, які забезпечують функціонування адміністрації. Адміністративні акти мають обов'язкову силу, а договори регулюють відносини між органами та громадянами [1]. Цей підхід розроблено на основі німецької теорії публічного права, згідно з якою адміністративна діяльність є частиною виконавчої влади, що відокремлюється від законодавчої та судової [2].

Українські науковці, зокрема Т. Кравцова і Н. Петрова, стверджують, що інструменти адміністрування включають нормативні акти, договори, плани і фактичні дії, спрямовані на забезпечення публічних інтересів та контроль за дотриманням правових норм [3]. Водночас В. Галунько підкреслює, що ці інструменти можуть змінюватися залежно від розвитку адміністративної діяльності та зміни законодавства [4].

Особливим інструментом є правовий режим воєнного стану, що став критично важливим під час сучасного збройного конфлікту в Україні.

Цей режим надає державним органам та військовому командуванню додаткові повноваження для забезпечення національної безпеки, включаючи тимчасові обмеження конституційних прав і свобод громадян у визначених межах [5].

Отже, характеристика інструментів публічного адміністрування полягають у їхній правовій природі, полягає у здатності забезпечувати легітимність дій адміністративних органів та ефективне адміністративно-правове регулювання суспільних відносин. Ці інструменти є зовнішнім виразом адміністративної діяльності, що спрямовані на реалізацію публічних інтересів, підтримання правопорядку та адаптацію до суспільних викликів. Вони забезпечують прозорість і підзвітність органів влади та сприяють ефективному виконанню правових норм, захищаючи права і свободи громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мельник Р. Інструменти публічного адміністрування. Мельник Р.С., Бевзенко В.М. Загальне адміністративне право: навчальний посібник / За заг. ред. Р. С. Мельника. Київ: Baite, 2014. 376 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/d/c/358156.pdf>
2. Mayer, O. Deutsches Verwaltungsrecht. Erster Band. Leipzig: Duncker & Humblot, 1895. 2024. URL: https://www.deutschestextarchiv.de/book/view/mayer_verwaltungsrecht01_1895?p=9
3. Кравцова Т.М., Петрова Н.О. Інструменти публічного адміністрування у сфері державної допомоги суб'єктам господарювання // Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки. 2020. Том 31 (70). Ч. 2. С. 81-84. DOI: <https://doi.org/10.32838/2707-0581/2020.2-2/15>
4. Галунько В. Юридична природа інструментів. Адміністративне право та адміністративний процес в умовах воєнного стану в Україні: навчальний посібник у 2-х томах. Том 1. Загальне адміністративне право. Особливе адміністративне право / В. Галунько, П. Діхтієвський, О. Гулак та ін.; за заг. ред. В. Галунька, В. Фелика. – Одеса: Видавництво «Юридика», 2024. URL: <https://www.ssaals.com.ua/wp-content/uploads/Administrativne-pravo-TOM-1.pdf>
5. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 28, ст. 250

БАБАЙЛОВА Лариса Михайлівна,
аспірантка кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики Київського
університету інтелектуальної власності
та права Національного університету
«Одеська юридична академія»

ЕКОЛОГІЧНІ КРИМІНАЛЬНІ ЗЛОЧИНИ: ЗАКОНОДАВСТВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Відповідно до статті 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 року №3477-1V [1] суди при розгляді справ застосовують Європейську Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод і практику Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) як джерело права.

ЄСПЛ неодноразово визнавав порушення статті 8 Конвенції, коли мова йшла про порушення добробуту людини через погіршення довкілля, що негативно впливало на її особисте та сімейне життя. Разом з тим, необхідно зазначити, що в Конвенції прямо це право не закріплено. Аналіз рішень ЄСПЛ свідчить про те, що Суд розглядає саме Державу як суб'єкта безпосередньо зобов'язаного забезпечувати нормативно-правове регулювання захисту екологічних прав людини.

Війна в Україні оголила багато проблем, які потребують вирішення, у тому числі й екологічних, до вирішення яких потрібно долучати міжнародні інституції, а також використовувати напрацьований ними досвід міжнародно-правового регулювання захисту навколишнього середовища і забезпечення екологічної безпеки [2].

Наразі можливості національної правової системи України виявилися явно недостатніми для вирішення проблем захисту прав громадян в умовах негативних і небезпечних кліматичних змін.

Відповідно до Закону України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18 березня 2004 року № 1629-IV, державна політики України щодо адаптації законодавства формується як складова частина правової реформи в Україні та спрямовується на забезпечення обов'язкового врахування вимог законодавства ЄС під час нормопроєктування. Державами-членами ЄС

на сьогодні вже є більшість держав Європи, а ще деякі держави Європи претендують на таке членство [4].

Законом передбачено, що на першому етапі виконання Програми пріоритетними сферами, в яких здійснюється адаптація законодавства України, є, у тому числі, довкілля [5]. В Програмі наголошується, що саме на першому етапі виконання Програми необхідно провести порівняльно-правове дослідження відповідності законодавства України *acquis* Європейського Союзу у пріоритетних сферах [5].

Необхідно зазначити, що в Європейському Союзі існують суворі правові рамки, спрямовані на регулювання порушень екологічних норм та забезпечення дотримання нормативів для захисту довкілля. Заснована на принципах обережності європейська екологічна політика стала центральною у стратегії розвитку ЄС. Від початку свого становлення до сучасних ініціатив, таких як Європейська зелена угода, ЄС постійно розвиває свою політику для боротьби зі складними екологічними викликами [4].

Європейський Союз активно впроваджує свою екологічну політику через програми дій, спрямовані на захист навколишнього середовища. Кримінальна відповідальність за порушення екологічних норм в країнах-учасниках ЄС регулюється мінімальними стандартами ЄС, і до порушників можуть бути застосовані такі покарання як штраф або покарання позбавленням волі.

Необхідно зазначити, що 11 квітня 2024 року прийнята нова Директива ЄС про екологічні злочини, яка набула чинності 20 травня 2024 року [6] та замінила Директиву 2008/99/ЄС про захист навколишнього середовища за допомогою кримінального права.

Причиною цього стало проведення оцінки ефективності останньої у 2019 та 2020 роках, за результатами яких Комісією зроблено висновок, що Директива ЄС 2008 року не мала достатнього ефекту. Було констатовано, що як кількість справ про екологічні злочини, так і кількість винесених вироків залишалася дуже низькою. Наголошено на тому, що санкції були надто низькими, щоб бути стримуючими, а транскордонне співробітництво було недостатнім. Звернуто увагу на існування прогалин у правозастосуванні в усіх державах-членах і на всіх рівнях ланцюжка правозастосування (поліція, прокуратура та кримінальні суди). При цьому проведення моніторингу ефективності проваджень щодо екологічних злочинів ускладнювало відсутність достовірних даних [7].

Нова Директива ЄС 2014 року щодо екологічних злочинів покликана поліпшити розслідування та судове переслідування таких порушень. Вона розширює перелік порушень і встановлює однакові стандарти санкцій для

фізичних і юридичних осіб у всіх країнах-членах. Директива визначає таке поняття як «кваліфікований злочин» і передбачає різні рівні покарань для порушників. Також вона надає підтримку та захист для осіб, які повідомляють про порушення, а також потерпілих від екологічних злочинів [7].

Держави-члени повинні забезпечити, щоб ці порушення становили кримінальні злочини в їх національному законодавстві[6]. Крім того, держави-члени будуть зобов'язані встановлювати кваліфіковані правопорушення з більш суворими покараннями, якщо одне з правопорушень, визначених у Директиві, призводить до серйозної широкомасштабної та значної шкоди або руйнування навколишнього середовища. Директива також визначає конкретні типи та рівні покарань для фізичних і юридичних осіб. Також встановлює диференційовану систему мінімальних і максимальних покарань у вигляді позбавлення волі, а для юридичних осіб запроваджує два альтернативні методи штрафування на основі фіксованих сум від 24 до 40 мільйонів євро та загального річного світового обороту відповідної юридичної особи.

Україна продовжує розбудовувати своє екологічне законодавство у відповідності до міжнародних стандартів та з урахуванням глобальних тенденцій з охорони довкілля. Вважаємо, що для прийняття ефективного національного законодавства в сфері довкілля необхідно враховувати міжнародний досвід та законодавство інших країн.

Список використаних джерел:

1. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV.
2. Питання охорони довкілля в практиці ЄСПЛ та їх вплив на судову практику в Україні. *Верховний Суд. Офіційний Веб-сайт*. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/959173>
3. Панкевич О., Гаврильців М. Концепція захисту екологічних прав у практиці Страсбурзького суду: деякі загальнотеоретичні та філософсько-правові аспекти. *Право України*. 2023. № 6. С. 51–68.
4. Кравчук І.В., Парапан М.В. Гармонізація національних правових систем з правом ЄС. К., 2004. С.103–121.
5. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18 березня 2004 року № 1629-IV . Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 29, ст.367.
6. Нова Директива (ЄС) 2024/1203 Європейського Парламенту та Ради від 11 квітня 2024 року про захист навколишнього середовища за допомогою кримінального права. *Офіційний веб-сайт Європейського Союзу*. URL: https://environment.ec.europa.eu/news/new-environmental-crime-directive-comes-force-2024-05-20_en.
7. Директива щодо екологічних злочинів: ЄС вирішує серйозні екологічні злочини через кримінальне право та підтримує національний потенціал правоохоронних органів. *Офіційний веб-сайт Європейського Союзу*. URL: <https://environment.ec.europa.eu/law-and-governance/environmental-compliance-assurance/environmental-crime-directiveen>.

КАРПЕНКО Микола Іванович,
доктор юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник
Державної наукової установи
«Інститут інформації, безпеки і права
Національної академії правових наук України»,
полковник юстиції у відставці

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Кримінальна відповідальність військовослужбовців за вчинені військові кримінальні правопорушення, передбачені розділом XIX Особливої частини Кримінального кодексу України, набула особливої актуальності після початку в 2014 р. агресії російської федерації проти України, яка триває до цього часу. Підтвердженням зазначеного є значне збільшення облікованих Офісом Генерального прокурора кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби, передбачених ст. 402 – 435-1 КК. Якщо в 2013 р. їх було обліковано 369, то в 2014 р. – 4153, а в 2023 р. їх загальна кількість становила 28666 вчинених військових злочинів [1, с. 154]. Особливо їх стрімке зростання спостерігається після початку 24 лютого 2022 р. широкомасштабної агресії в умовах правового режиму воєнного стану. Основними причинами цього, як вважають фахівці Міністерства оборони України і Генерального штабу Збройних Сил України є:

1. Тривалий термін внесення органами досудового розслідування відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань та тривале проведення досудового розслідування, судового розгляду у кримінальних провадженнях, що призводить до відчуття безкарності військовослужбовців.
2. Зволікання командирами щодо відповідного реагування (надання доповіді, повідомлення про вчинення кримінального правопорушення), що призводить до відчуття всюдозволеності серед військовослужбовців.
3. Недостатня ефективність заходів щодо зміцнення військової дисципліни та правопорядку, запобігання (профілактики) правопорушень серед особового складу в умовах воєнного стану.
4. Психологічне та фізичне виснаження особового складу, який залучений до виконання бойових завдань через відсутність системного під-

ходу щодо організації ротації особового складу та значний вогневий вплив ворога.

5. Ігнорування командирами звернень військовослужбовців щодо вирішення особистих проблемних питань військовослужбовців.
6. Низький рівень підготовленості командирів тактичної ланки, які не спроможні ефективно керувати діями підпорядкованих підрозділів або не мають відповідного авторитету серед підлеглого особового складу.
7. Неналежна підготовленість військовослужбовців та недостатня злагодженість підрозділів, які залучаються до виконання бойових завдань.
8. Неналежне забезпечення необхідним озброєнням, військовою технікою та матеріально-технічними засобами підрозділів, які залучені до виконання бойових завдань.
9. Недотримання соціальних і правових гарантій військовослужбовців, зокрема: невчасна (неповна) виплата всіх видів грошового забезпечення, у зв'язку із неналежною організацією обліку особового складу у разі переміщення військовослужбовців, вибуття їх на лікування та повернення; ненадання відпусток; відсутність належних побутових умов [2, с. 80].

На ряду з кримінологічними аспектами зростання військової злочинності мають місце і кримінально-правові причини, серед яких варто виділити наступні.

По-перше, потребує уточнення родовий об'єкт посягання військових кримінальних правопорушень, передбачених розділом XIX Особливої частини КК, оскільки обсяг вчинених і облікованих військових злочинів загрожує не тільки військовому правопорядку, але і военній безпеці України в цілому, яка є «однією із засадничих умов реалізації права українського народу на самовизначення, збереження держави Україна та забезпечення її сталого розвитку на основі найвищих цінностей демократії, верховенства права, свободи, гідності, безпеки і процвітання громадян усіх національностей» [3].

З цією метою передбачити розділ XIX Особливої частини КК у новій редакції, змінивши йому не лише назву на («Кримінальні правопорушення проти воєнної безпеки України»), але і зміст, розмістивши на початку нової редакції Особливої частини КК, яка нині розробляється робочою групою науковців, після розділів «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» і «Кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України».

Зокрема, *глава 1* цього розділу повинна передбачати кримінальну відповідальність за «Кримінальні правопорушення проти порядку комплектування сектору безпеки і оборони України». До цієї глави мають бути включені правопорушення за: 1) ухилення від призову на військову службу у мирний час; 2) ухилення від призову на військову службу за мобілізацією; 3) ухилення від проходження служби цивільного захисту в особливий період чи у разі проведення цільової мобілізації; 4) ухилення від військового обліку або спеціальних зборів, вилучивши ці злочини з розділу XIV Особливої частини КК. Глава 2 «Військові кримінальні правопорушення» повинна передбачати відповідальність за злочини, що нині передбачені ст. 402–422, 425–432 КК, а також за кримінальні проступки. Глава 3 «Кримінальні правопорушення проти порядку забезпечення режиму особливого періоду» має передбачати кримінальну відповідальність за: ухилення від направлення на роботи на посадах цивільного персоналу, передбачених штатами воєнного часу; невиконання воєнно-транспортного обов'язку у період мобілізації і у воєнний час; невиконання повинностей в особливий період і у воєнний час; невиконання організаціями обов'язків в особливий період і у воєнний час, результатом яких спричинено істотну шкоду або тяжкі наслідки [4, с. 30].

По-друге, види покарань, передбачені ст. 51 КК, з урахуванням загрозливої ситуації, викликаного агресією російської федерації проти нашої держави, мають застосовуватися судами більш диференційовано, враховуючи, що до 24.02.2022 р. військові злочини вчинялись в умовах дії особливого періоду, а нині в умовах воєнного стану, що є кваліфікуючими і особливо кваліфікуючими обставинами, які мали би спонуками суддів діяти більш ефективно при винесенні засудженням військовослужбовцям покарань, враховуючи, що згідно з ч. 1 ст. 1 КК України його завданням є не тільки правове забезпечення охорони суспільних відносин, а й запобігання кримінальним правопорушенням. Судова практика свідчить про протилежне. Із всієї кількості засуджених протягом 2021-2023 рр., як і в попередній період 2014-2020 рр., значний відсоток становило покарання у виді позбавлення волі на певний термін (до п'яти років) із звільненням від відбування покарання з випробуванням.

Так, протягом 2021 р. положення ст. 75 КК були застосовані судами до 78,64 % військовослужбовців від загальної кількості засуджених за військові кримінальні правопорушення, протягом 2022 р. цей відсоток становив 58,26 % і в 2023 р. – 34,12 %.

Більш наглядно застосування судами покарання із звільненням від відбування покарання з випробуванням можна проілюструвати щодо

засуджених військовослужбовців за вчинення тяжкого військового злочину за ст. 405 КК («Погроза або насильство щодо начальника»). Протягом 2011–2023 рр. за вчинення зазначеного злочину було засуджено 252 особи щодо яких у 58,44 % судами застосовано звільнення від покарання з випробуванням. При цьому недооцінювався профілактичний вплив на запобігання військових кримінальних правопорушень таких покарань, як арешт (ст. 60 КК), тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців (ст. 62 КК). Навіть нетривала ізоляція від суспільства, військового колективу ефективно впливає на значну частину засуджених військовослужбовців у подальшому.

Так, протягом 2021 р. із 1751 засуджених військовослужбовців за військові злочини лише щодо 16-ти із них було застосовано покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні. Суттєво змінилось відношення суддів до зазначеного виду покарання в 2023 р. Із 2585 засуджених військовослужбовців за військові злочини покарання «тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців» застосоване до 614 військовослужбовців. І якщо до 2022р. в структурі Збройних Сил України функціонував лише один дисциплінарний батальйон, то нині їх вже три.

Суд при призначенні покарання повинен виходити із спеціальних завдань покарання у кримінальному праві. Вибір виду покарання і його розміру повинен знаходитися у залежності від тієї мети покарання, яка повинна бути здійснена у відношенні конкретно засудженого військовослужбовця. Особливо серйозну увагу при визначенні покарання повинно бути звернено на придатність особи, що вчинила військовий злочин, до подальшої військової служби, на можливість використання у військових формуваннях. Принцип індивідуалізації покарання, що виражається у встановленні покарання у відповідності із ступенем вини злочинця, його суспільної небезпеки і небезпеки вчиненого ним злочину, повинен непорушно здійснюватися в кожному конкретному випадку призначення покарання засудженому військовослужбовцю.

Список використаних джерел:

1. Карпенко М.І., Ферьева Н.П. Погроза або насильство щодо начальника за статтею 405 Кримінального кодексу України: кримінально-правовий і кримінологічний аспекти : монографія / за заг. ред. М.І. Карпенка. Київ: Національний університет оборони України, 2024. 261 с.
2. Актуальні проблеми правового регулювання сектору безпеки і оборони : збірник матеріалів науково-практичного семінару кафедри військового права та правоохоронної діяльності (Київ, 15 листопада 2023 року) / Мін-во оборони України; Національний університет оборони України; Київський інститут Національної гвардії України; за ред. О.Ф. Кобзаря, М.М. Прохоренка. Київ: Видавництво ТОВ "ТРОПЕА", 2023. 287 с.

3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України»: Указ Президента України від 25 березня 2021 р. № 121/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661> (дата звернення: 18.11.2024).
 4. Карпенко М.І. Теоретико-методологічне дослідження злочинів проти встановленого порядку несення військової служби за Кримінальним кодексом України: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Ірпінь, 2020. 40 с.
-

РАДЬ Тамара Михайлівна,
викладач кафедри кримінального права, процесу
та криміналістики Київського університету
інтелектуальної власності та права НУ
«Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0000-0001-5777-3109

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ

Не дивлячись на всі виклики, які постали перед Україною, в умовах злочинної військової агресії рф проти нашої держави, кожен день ми боремось те тільки за свободу українського народу, а також відстоюємо наше право на членство в Європейському Союзі. Для досягнення цієї мети європейський простір вимагає фундаментальних змін в усіх сферах життєдіяльності нашої держави, і в тому числі в кримінально-правовій політиці.

В процесі проведення кримінально-правових реформ в Україні та сучасних європейських державах, однією з найбільш актуальних проблем виступає кримінальна відповідальність юридичних осіб.

Питання про доцільність впровадження такої відповідальності, стало ще більш актуальним після прийняття Верховною радою України Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб» від 23 травня 2013 року [1]. Вказаним законом Загальну частину Кримінального кодексу України (далі КК України) доповнено розділом XIV-1 «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб» [2]. Варто зауважити, що даний закон несе безліч суперечностей, адже введено нове поняття «заходи кримінально-правового характеру», проте закон не дав його визначення, закон не відмежував від поняття «покарання», а також не надав юридичній особі

статусу «суб'єкта кримінального правопорушення», що може призводити до певних суперечностей при застосуванні кримінального законодавства.

Досліджуючи теоретичні підходи щодо запровадження інституту кримінальної відповідальності юридичних осіб, можна стикнутись з рядом дискусійних питань.

Для того, аби кваліфікувати суспільно небезпечне діяння, як конкретне кримінальне правопорушення повинен бути склад кримінального правопорушення, тобто наявність об'єктивних та суб'єктивних ознак. Одна з обов'язкових ознак складу злочину є суб'єкт злочину. Без суб'єкта злочину немає і злочину.

Відповідно до статті 18 КК України визначається, що «суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати Кримінальна відповідальність» [2]. Проте окрім фізичних осіб, юридичні особи є також суб'єктами великої кількості правовідносин і можуть вчиняти незаконні діяння. І виходячи з того, що в українському законодавстві відсутні норми які регламентують кримінальну відповідальність юридичних осіб, на мою думку, це дещо обмежує можливість належним чином реалізувати основні завдання кримінального права.

Проблеми кримінальної відповідальності юридичних осіб були відображені в дослідженнях таких науковців як: О.О. Дудоров, П.С. Березін, Р.В. Вереща, С.Б. Гавриш, В.К. Гришук, О.Ф. Пасека, С.І. Нікулін, А.С. Нікіфоров, А.В. Наумов.

Цікаво також зазначити, що у багатьох розвинених країнах ЄС вже діють кримінальні і кримінально-процесуальні норми, які визнають юридичну особу окремим суб'єктом злочину, а також дають право на притягнення такої особи до кримінальної відповідальності. Це зумовлено насамперед тим, що розвинуті держави прикладають максимум зусиль, для того аби протистояти підвищенню рівня злочинності, особливо економічної й корупційної.

Найбільш доречними прикладами таких країн є Велика Британія, Франція, Нідерланди, Португалія, Шотландія, Данія, Швейцарія та інші.

Враховуючи світовий досвід та прагнення України до вступу в ЄС, я вважаю, що така перспектива як запровадження інституту кримінальної відповідальності юридичної особи цілком можлива. Більше того, зараз відбувається приведення законів та інших нормативно – правових актів України у відповідність з *acquis communautaire* (система права ЄС).

Крім того, усвідомлюючи важливість реалізації планів відбудови України після закінчення злочинних військових дій РФ на території нашої держави не

виключено, що ми стикнемось з певними труднощами по відбудові та підвищенню української економіки. Для цього робоча група Верховної ради України працює над проектом Закону «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення механізмів притягнення юридичних осіб до відповідальності за підкуп посадових осіб іноземних держав» (реєстраційний № 11443 від 25.07.2024 р.) [3], який потрібен для приєднання до Конвенції

Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), яка була створена в 1961 році на базі Європейської організації економічного співробітництва, в рамках Плану Маршала з реконструкції Європи після Другої Світової війни.

Цей законопроект спрямований на підвищення відповідальності юридичних осіб за корупційні правопорушення, що є важливим кроком у зміцненні довірливих відносин між Україною та міжнародним співтовариством. Основними новелами проекту Закону «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення механізмів притягнення юридичних осіб до відповідальності за підкуп посадових осіб іноземних держав» (реєстраційний № 11443 від 25.07.2024 р.) є декілька цікавих моментів:

- 1) підстави для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру незалежно від притягнення до кримінальної відповідальності фізичної особи;
- 2) підстави і порядок застосування додаткових (нефінансових) заходів кримінально-правового характеру;
- 3) збільшення розміру штрафів, які застосовуються до юридичних осіб як основний захід кримінально-правового характеру;
- 4) правила застосування заходів кримінально-правового характеру та обмеження на ліквідацію юридичних осіб за спеціальною процедурою;
- 5) можливість застосування спеціальної конфіскації на підставі ухвали про застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичної особи та випадки застосування спеціальної конфіскації за такою підставою.

Поряд із цим, зазначений законопроект містить пропозиції стосовно доповнення КПК України главою 37-1 «Кримінальне провадження щодо застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб у спеціальному порядку», яка б визначала:

- 1) підстави для здійснення кримінального провадження щодо застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб у спеціальному порядку;

- 2) особливості участі представника юридичної особи, стосовно якої здійснюється провадження;
- 3) особливості досудового розслідування кримінального провадження щодо застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб у спеціальному порядку;
- 4) особливості обчислення строку досудового розслідування в окремому провадженні стосовно юридичної особи;
- 5) загальні положення застосування обмежень діяльності до юридичної особи;
- 6) вимоги до змісту та порядок подання, розгляду та вирішення клопотання про застосування обмежень стосовно юридичної особи;
- 7) підстави і порядок скасування застосованих обмежень діяльності стосовно юридичної особи;
- 8) форми закінчення досудового розслідування в зазначеному кримінальному провадженні;
- 9) порядок відкриття матеріалів кримінального провадження;
- 10) вимоги до акту про застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру;
- 11) особливості підготовчого судового засідання в окремому провадженні стосовно юридичної особи;
- 12) особливості судового розгляду в зазначеному кримінальному провадженні;
- 13) вимоги до структури і змісту ухвали про застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру;
- 14) особливості апеляційного та касаційного оскарження у вказаному кримінальному провадженні;
- 15) особливості укладення угоди у кримінальному провадженні щодо застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб у спеціальному порядку, коло обставин, що враховуються прокурором при укладенні угоди, її зміст та наслідки укладення, особливості судового провадження на підставі угоди, оскарження судових рішень щодо укладення угоди та ухваленого за результатами укладення угоди рішення;
- 16) особливості виконання ухвали про застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру.

З огляду на запропонований ВР проект Закону, який підвищує відповідальність юридичних осіб, можна говорити про те, що це прогресивний крок

у боротьбі з корупційними злочинами, і може слугувати як превентивний засіб від такого роду злочинів.

На сьогоднішній день, існує незначний відсоток кримінальних проваджень щодо притягнення юридичних осіб до кримінальної відповідальності. Це свідчить про те, що зазначене питання потребує значних змін зокрема з урахуванням досвіду іноземних держав.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб» від 23 травня 2013 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-18#Text>
2. Кримінальний кодекс України Документ № 2341-III, чинний, поточна редакція від 01.11.2024. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
3. Проект Закону «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення механізмів притягнення юридичних осіб до відповідальності за підкуп посадових осіб іноземних держав» (реєстраційний № 11443 від 25.07.2024 р.) URL : <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=11443&conv=9>

ДРАГАН О. В.,

доктор юридичних наук,
професор, заслужений юрист України,
професор кафедри кримінального права,
процесу і криміналістики Київського
університету інтелектуальної власності та права,
ORCID ID: 0000-0002-5696-6360

ДОЛБНЯ О. В.,

аспірант кафедри кримінального права, процесу і
криміналістики Київського університету
інтелектуальної власності та права
ORCID ID: 0009-0008-3077-9891

САМОВІЛЬНЕ ЗАЙНЯТТЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК І НЕЗАКОННЕ БУДІВНИЦТВО: ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА СУДОВА ПРАКТИКА

Самовільне зайняття земельних ділянок та незаконне будівництво становлять вагомую проблему в сучасній правовій системі, впливаючи на захист прав власників землі, забезпечення містобудівного порядку та підтримання загального правопорядку в суспільстві. Незаконне використання земель та

зведення об'єктів без належних дозволів порушують баланс між правами приватних осіб, суспільними інтересами та вимогами державного контролю [1].

Актуальність дослідження обумовлена гостротою проблеми, яка відображається у численних правових, соціальних та економічних наслідках. По-перше, самовільне зайняття земельних ділянок та незаконне будівництво порушують права власників і користувачів землі, створюючи конфліктні ситуації та сприяючи посиленню соціальної напруги. Це явище також підриває засади законності, оскільки допускає можливість неконтрольованого використання земельних ресурсів, що суперечить нормам правопорядку та принципам плановості й ефективності управління земельними ресурсами.

По-друге, незаконне будівництво не тільки шкодить економічним інтересам держави та громад, але й часто веде до ускладнень у реалізації містобудівних програм, спричиняючи незаплановані зміни у використанні земель, що суперечать затвердженням планам забудови. Відсутність належного контролю за такими процесами ускладнює діяльність органів місцевого самоврядування, які відповідають за планування та розвиток інфраструктури, а також ускладнює контроль за дотриманням екологічних і санітарних норм [4].

Крім того, проблеми правового регулювання та застосування норм щодо самовільного зайняття земельних ділянок і незаконного будівництва виявляють суттєві прогалини в законодавстві та недоліки в судовій практиці. Недостатня ефективність існуючих правових механізмів боротьби з такими порушеннями вказує на необхідність удосконалення законодавства, посилення відповідальності за правопорушення у сфері земельних відносин та оптимізацію судових процедур. Зважаючи на соціальну значущість захисту прав на землю та нерухоме майно, дослідження правових аспектів цієї проблематики є не лише актуальним, але й необхідним для забезпечення стабільності правового регулювання у сфері земельних відносин.

Метою дослідження є комплексний аналіз чинного законодавства, яке регулює захист земельних відносин та забезпечує правопорядок у сфері землекористування та будівництва. Дослідження спрямоване на оцінку ефективності правових інструментів, що застосовуються для запобігання самовільному зайняттю земельних ділянок та незаконному будівництву, а також на вивчення сучасної судової практики у цій сфері. Особливу увагу приділено виявленню прогалин і недоліків у нормативно-правовій базі, що дозволяє визначити потребу у вдосконаленні законодавчих механізмів.

На підставі результатів дослідження запропоновано рекомендації щодо оптимізації правового регулювання земельних відносин з метою підвищення ефективності протидії порушенням прав землекористування та захисту суспільних інтересів.

Самовільне зайняття земельних ділянок та незаконне будівництво належать до найпоширеніших правопорушень у сфері земельних відносин, що негативно впливають на правовий порядок та стабільність у сфері землекористування і містобудування. Аналіз чинного законодавства свідчить, що регулювання цих питань ґрунтується на положеннях Земельного кодексу України [1], Кодексу України про адміністративні правопорушення[3], Кримінального кодексу України[2], Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» [4] та низки інших нормативно-правових актів, що встановлюють обмеження та відповідальність за порушення правового режиму використання земель. Однак практичне застосування цих норм виявляє ряд проблемних аспектів, які потребують удосконалення для забезпечення ефективного захисту земельних ресурсів та прав власників.

Земельний кодекс України, як основний нормативно-правовий акт у сфері землекористування, передбачає норми, що забороняють використання земельних ділянок без належних правових підстав. Однак, як свідчить практика, визначення та застосування критеріїв, що характеризують самовільне зайняття, залишаються нечіткими, що спричиняє складнощі у встановленні вини правопорушників та їхньої відповідальності. Наявні прогалини в законодавстві призводять до неоднозначних трактувань та, як наслідок, недостатньої захищеності інтересів законних власників земельних ділянок.

У свою чергу, Кримінальний кодекс України передбачає кримінальну відповідальність за самовільне зайняття земельних ділянок у разі заподіяння значної шкоди. Однак практика свідчить про те, що доведення значності шкоди є складним процесом, що потребує чітких методологічних підходів та застосування судової експертизи. Крім того, відсутність чітких критеріїв у законодавстві для визначення значності шкоди ускладнює судове переслідування за самовільне зайняття земель, що негативно впливає на ефективність правозастосування [1].

Щодо незаконного будівництва, Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» встановлює порядок отримання дозвільної документації для забудови, однак велика кількість випадків самовільного будівництва

свідчить про недостатню ефективність цих норм. Проблеми з оформленням прав на земельні ділянки та складність процедур отримання дозволів на будівництво часто стають стимулом для вчинення правопорушень. Крім того, практика демонструє недостатню ефективність заходів контролю за дотриманням містобудівних вимог, що призводить до поширення незаконного будівництва[4].

Аналіз судової практики свідчить про наявність численних справ, пов'язаних із самовільним зайняттям земельних ділянок та незаконним будівництвом, однак судові рішення з таких питань часто мають неоднозначний характер. Це обумовлено відсутністю єдиних підходів до трактування законодавчих положень і виявлення ознак самовільного зайняття. Неоднакове застосування норм законодавства ускладнює реалізацію принципу верховенства права та підриває довіру до правової системи.

Дослідження показало, що проблема самовільного зайняття земельних ділянок та незаконного будівництва є складною та багатогранною, і для її вирішення необхідний комплексний підхід, що охоплює як вдосконалення законодавства, так і оптимізацію правозастосовної практики. По-перше, чинне законодавство, попри наявність основних положень, не забезпечує належного рівня чіткості та деталізації, необхідних для ефективного попередження самовільного використання земельних ділянок та зведення незаконних будівель. Відсутність точних критеріїв для визначення поняття самовільного зайняття земельної ділянки та значності шкоди, заподіяної такими правопорушеннями, ускладнює реалізацію правових норм і призводить до неоднозначності судових рішень. З огляду на це, вдосконалення нормативно-правової бази є важливим кроком для підвищення прозорості та передбачуваності у застосуванні заходів правового захисту.

По-друге, ефективність адміністративних та кримінальних санкцій за самовільне зайняття земельних ділянок і незаконне будівництво потребує посилення. Аналіз правозастосовної практики свідчить, що штрафні санкції не завжди є достатнім стримувальним фактором, особливо у випадках значної матеріальної вигоди від правопорушення. Підвищення розмірів адміністративних штрафів та чіткіше регулювання умов притягнення до кримінальної відповідальності за такі правопорушення можуть стати дієвим механізмом у боротьбі з цими негативними явищами. Водночас важливо забезпечити пропорційність санкцій, що відповідає принципам верховенства права і справедливості.

По-третє, спрощення процедур отримання дозвільної документації на будівництво може суттєво зменшити кількість випадків незаконного будівництва, оскільки бюрократичні перепони та складність отримання дозволів часто стають стимулом до порушення містобудівних норм. Законодавче спрощення порядку оформлення прав на землю та полегшення доступу до дозвільних процедур може стати важливим кроком до запобігання самовільному будівництву та покращення містобудівного контролю.

Нарешті, аналіз судової практики підкреслює необхідність забезпечення єдності правозастосування та удосконалення методів судового контролю. Уніфікація підходів до розгляду справ щодо самовільного зайняття земельних ділянок і незаконного будівництва забезпечить справедливість та передбачуваність судових рішень, що зміцнить довіру до правової системи. Впровадження регулярного аналізу судових рішень та систематичне видання роз'яснень щодо правозастосування дозволить усунути неоднозначності та підвищить ефективність захисту прав у земельних відносинах.

Таким чином, для підвищення ефективності правового регулювання у сфері захисту земельних відносин потрібне як удосконалення законодавчих норм, так і розвиток правозастосовної практики, спрямованої на підвищення якості судового контролю, що забезпечить більш високий рівень захисту інтересів власників і користувачів землі.

Список використаних джерел:

1. Земельний кодекс України: Закон України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 3–4. Ст. 27.
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131.
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 7 грудня 1984 р. № 8073-X. Відомості Верховної Ради УРСР. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.
4. Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності»: Закон України від 17 лютого 2011 р. № 3038-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 34. Ст. 343.
5. Петришин О. В. Правове регулювання земельних відносин в Україні: навч. посіб. Харків: Право, 2018. 320 с.

ВІТКО Олександр Юрійович,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри господарського та транспортного права
Державного університету інфраструктури та технологій

ЩОДО НЕВІДПОВІДНОСТІ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 177 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ, ЦИВІЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВУ УКРАЇНИ

Верховною Радою України у вересні 2019 р. прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення охорони прав на компонування напівпровідникових виробів». У Пояснювальній записці до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення охорони прав на компонування напівпровідникових виробів» [1] ведеться мова про те, що з метою приведення законодавства України у відповідність до права Європейського Союзу в частині охорони прав на компонування (топографії) інтегральних мікросхем пропонується надати нове визначення термінів «компонування напівпровідникового виробу», «напівпровідниковий виріб».

Згідно зі статтею 1 Закону України «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем», в редакції чинній на станом на серпень 2019 року, відповідний об'єкт права інтелектуальної власності – «компонування (топографія) інтегральних мікросхем», визначався як зафіксоване на матеріальному носії просторово-геометричне розміщення сукупності елементів інтегральної мікросхеми та з'єднань між ними.

Крім того, Цивільний кодекс України в редакції чинній станом на серпень 2019 року в статті 420 містив перелік об'єктів права інтелектуальної власності, серед якого був такий об'єкт як компонування (топографії) інтегральних мікросхем, а глава 40 Цивільного кодексу України в редакції чинній станом на серпень 2019 р. була присвячена аспектам правового регулювання і охорони такого об'єкта права інтелектуальної власності як компонування інтегральної мікросхеми.

Проте, вже після 26.09.2019 р., коли набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення охорони прав на компонування напівпровідникових виробів», цей об'єкт

права інтелектуальної власності змінив назву та визначення і компонування (топографії) інтегральних мікросхем отримало нову назву – компонування напівпровідникових виробів. Ці зміни потягли за собою відповідні зміни в положеннях Цивільного кодексу України, в якому замінено в усіх згадках компонування (топографії) інтегральних мікросхем отримало на компонування напівпровідникових виробів. Крім того, змінено назву Закону України «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем» на нову назву – Закон України «Про охорону прав на компонування напівпровідникових виробів».

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про охорону прав на компонування напівпровідникових виробів» на сьогоднішній день компонування напівпровідникового виробу визначається як сукупність пов'язаних зображень, певним чином зафіксованих або закодованих, які становлять тривимірну конфігурацію шарів, з яких складається напівпровідниковий виріб та в яких кожне зображення містить конфігурацію або частину конфігурації напівпровідникового виробу на будь-якій стадії його виготовлення.

Таким чином, внаслідок приведення чинного законодавства України до права Європейського Союзу в частині регулювання даного об'єкта права інтелектуальної власності цей об'єкт права інтелектуальної власності змінив назву з компонування (топографії) інтегральних мікросхем на назву – компонування напівпровідникових виробів.

Проте важливо зауважити, що дослідження правових норм в цій сфері показало, що, дані зміни не охопили всю сферу законодавства України, і наразі є норми права, які не відповідають уже зміненим нормам.

Так, в Кримінальному кодексі України, чинному станом на 14.11.2024 р. в складі злочину, який передбачений статтею 177 «Порушення прав на винахід, корисну модель, промисловий зразок, топографію інтегральної мікросхеми, сорт рослин, раціоналізаторську пропозицію» серед предмету даного злочину визначається на сьогодні фактично не існуючий об'єкт права інтелектуальної власності – топографія інтегральної мікросхеми, адже такий об'єкт наразі є уже компонування напівпровідникового виробу.

Отже, не все законодавство України в частині правого регулювання даного об'єкта права інтелектуальної власності приведено до відповідності з правом Європейського Союзу, і це можна визнати суттєвим недоліком чинного законодавства України.

Ця невідповідність цивільного законодавства і кримінального законодавства, що регулює порядок кримінально-правової охорони даного об'єк-

та права інтелектуальної власності призводить до великих труднощів у застосуванні кримінальної відповідальності за незаконне використання компонування напівпровідникового виробу, привласнення авторства на нього, або інше умисне порушення права на цей об'єкт, якщо це завдало матеріальної шкоди у значному розмірі, та кваліфікації відповідного діяння як злочину за статтею 177 Кримінального кодексу України.

Фактично наразі немає такого складу злочину як незаконне використання компонування напівпровідникового виробу, якщо це завдало матеріальної шкоди у значному розмірі, а є склад злочину незаконне використання топографії інтегральної мікросхеми, якщо це завдало матеріальної шкоди у значному розмірі, проте, такого об'єкта права інтелектуальної власності як топографія інтегральної мікросхеми чинне законодавство уже не визначає, а відповідно і немає такого предмета злочину як топографія інтегральної мікросхеми. Відсутність предмета злочину свідчить про відсутність складу предметного злочину [2, с. 44–60].

Ще до моменту внесення згаданих вище змін в цивільне законодавство України в літературі правильно визначали серед предметів цього злочину топографії інтегральних мікросхем. Зокрема Романюк І.М. вказує, що предметом цього злочину є винахід, корисна модель, промисловий зразок, раціоналізаторська пропозиція, **топографії інтегральних мікросхем**, сорти рослин [3, с. 104–105].

Однак, як зауважено вище вже не існує такий об'єкт права інтелектуальної власності як топографія інтегральних мікросхем, а отже і немає такого предмета злочину як топографія інтегральних мікросхем.

Тому, наразі можна говорити про недоліки кримінально-правової охорони інтелектуальної власності, в тому числі й в сфері господарювання, які пов'язані із приведенням у відповідність до права Європейського Союзу не всього законодавства України в частині такого об'єкта права інтелектуальної власності як топографія інтегральної мікросхеми.

Згідно з частиною 1 статті 2 Кримінального кодексу України підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого цим Кодексом.

Проте, якщо наразі чинний Кримінальний кодекс України не передбачає такого складу злочину як незаконне використання компонування напівпровідникового виробу, якщо це завдало матеріальної шкоди у значному розмірі у зв'язку з формальною відсутністю такого предмета злочину

як топографія інтегральних мікросхем, тоді за таке діяння формально не може наступати кримінальна відповідальність, і це суттєва проблема, яку можна вирішити тільки шляхом внесення змін також і до Кримінального кодексу України для приведення його норм у відповідність до норм цивільного законодавства України.

Отже, наведене вище дає можливість зробити висновок про необхідність приведення положень статті 177 Кримінального кодексу України у відповідність до норм Цивільного кодексу України та до норм Закону України «Про охорону прав на компонування напівпровідникових виробів», в частині назви даного об'єкта права інтелектуальної власності, і відповідно передбачити кримінальну відповідальність за незаконне використання компонування напівпровідникового виробу, якщо це завдало матеріальної шкоди у значному розмірі.

Дані зміни мають полягати у виключенні зі статті 177 Кримінального кодексу України згадки про топографії інтегральної мікросхеми та включення замість неї згадку про компонування напівпровідникового виробу.

Відповідні зміни до Кримінального кодексу України мають суттєво покращувати кримінально-правову охорону даного об'єкта права інтелектуальної власності (компонування напівпровідникового виробу).

Список використаних джерел:

1. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення охорони прав на компонування напівпровідникових виробів» // Верховна Рада України. URL: <https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=66297&pf35401=493505> (дата звернення 14.11.2024).
2. Вітко О. Ю. Об'єкт і предмет злочинів у сфері емісії, розміщення або видачі цінних паперів та їх обігу: дисертація кандидата юридичних наук: спеціальність 12.00.08. – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / Вітко Олександр Юрійович; Класичний приватний університет. Запоріжжя, 253 с.
3. Романюк І. М. Кримінально-правова характеристика злочинів, що посягають на інтелектуальну власність в Україні: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / Романюк Ігор Миколайович. Львів : ЛьвДУВС, 2018. 238 с.

МАРЧЕНКО Микола Сергійович,
лаборант кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики, Київського
університету інтелектуальної власності та
права Національного університету
«Одеська юридична академія»

ВІДМЕЖУВАННЯ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІД ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ

3 березня 2022 р., недовзі після повномасштабного вторгнення рф на територію нашої держави, набув чинності Закон України № 2108-IX [1], Ці зміни стали відповіддю держави на численні випадки співпраці громадян України з рф та надання ворогу допомоги у здійсненні агресивних дій. Водночас, на практиці постало питання про критерії відмежування нового складу кримінального правопорушення від державної зради. Тому дослідження питання відмежування державної зради від колабораційної діяльності є достатньо актуальним.

Згідно зі ст. 111-1 КК України, колабораційна діяльність – це публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України або публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України. Інакше кажучи, колабораціонізм – це співпраця громадянина держави із державою-агресором, безпосередньо з ворогом з метою забезпечення інтересів ворога та заподіяння шкоди власній державі.

Слід зауважити, що ст.111-1 КК України містить 8 частин і включає значну кількість складів кримінальних правопорушень щодо співпраці з державою-агресором.

Об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111-1 КК України є національна безпека України, під якою слід розуміти стан захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз.

Щодо об'єктивної сторони, то вона є різною для кожної з восьми частин аналізованої статті, що передбачає окремі склади кримінальних правопорушень.

Зокрема, ч. 1 ст. 111-1 КК України передбачає кримінальну відповідальність за наступні діяння: 1) публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України

2) публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України. При цьому під «публічними» розуміють поширення закликів або висловлення заперечення до невизначеного кола осіб, зокрема у мережі Інтернет або за допомогою засобів масової інформації. Про це зазначено у п. 1 примітки до ст. 111-1 КК України.

В ч. 2 ст. 111-1 КК України діяння полягає у добровільному зайнятті громадянином України посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора.

В ч. 3 ст. 111-1 КК України передбачує відповідальність за дійснення громадянином України пропаганди у закладах освіти незалежно від типів та форм власності з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України, а також дії громадян України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти.

Діяння передбачене ч. 4 ст. 111-1 КК України полягає у передачі матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора, та/або провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора.

Ч. 5 ст. 111-1 КК України передбачає Добровільне зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або

адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора, або добровільне обрання до таких органів, а також участь в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території або публічні заклики до проведення таких незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території.

У ч. 6 ст. 111-1 КК України передбачено відповідальність за наступні діяння Організація та проведення заходів політичного характеру, здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, за відсутності ознак державної зради, активна участь у таких заходах.

Ч. 7 ст. 111-1 КК України передбачає добровільне зайняття громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території, а також добровільна участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора чи надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізовувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України.

Суб'єктивна сторона колабораційної діяльності характеризується прямим або непрямым умислом.

Суб'єкт кримінального правопорушення може бути як загальний (ч. 4, 6 ст. 111-1 КК України), так спеціальний - громадянин України (ч. 1, 3, 5, 7, 8 ст. 111-1 КК України).

Державна зрада, в свою чергу, є діянням, умисно вчиненим громадянином України на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканості, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України: перехід на бік ворога в період збройного конфлікту, шпигунство, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України.

Державна зрада, як і колабораційна діяльність посягає на національну безпеку України, її суверенітет, територіальну цілісність і недоторканність,

обороздатність, державну, економічну чи інформаційну безпеку. Слід зауважити, що визначення об'єктивної сторони такого злочину, як державна зрада, у диспозиції статті 111 КК України викладено досить узагальнено, а тому всі склади злочину, що зазначені в ст. 111-1 КК України, вчинені громадянами України, можуть кваліфікуватися як окремі види державної зради.

Водночас, суб'єктом державної зради, на відміну від колабораційної діяльності, може бути тільки громадянин України, який досяг 16-річного віку.

Суб'єктивна сторона державної зради характеризується виною у виді прямого умислу, за якого особа усвідомлює, що її діяння вчиняються на шкоду зовнішній та внутрішній безпеці (інтересам) України, передбачає їх суспільно небезпечні наслідки і бажає їх настання. Мотиви державної зради можуть бути різні: користь, помста, бажання полегшити виїзд на постійне місце проживання до іншої країни тощо.

Основною ознакою, яка дозволяє відмежувати колабораційну діяльність від державної зради є ступінь суспільної небезпечності складів даних злочинів. Державна зрада є особливо тяжким злочином, за який передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк до 15 років або довічне позбавлення волі, а колабораційна діяльність в різних її проявах належить до кримінальних проступків чи нетяжких злочинів (ч.ч. 1-4 ст. 111-1 КК України) або тяжких (ч. 6 ст. 111-1 КК України) чи особливо тяжких злочинів (ч.ч. 7, 8 КК України).

Додатковими ознаками, що відрізняють колабораційну діяльність від державної зради є наступні: державна зрада, на відміну від колабораційної діяльності, завжди вчиняється громадянином України; державна зрада може вчинятися на користь будь-якої держави, а колабораційна діяльність – лише на користь держави-агресора; державною зрадою є випадки, що визначені в ст. 111 КК України, зокрема перехід на бік ворога в період збройного конфлікту, надання іноземній державі, іноземній організації або їхнім представникам допомоги в здійсненні підривної діяльності проти України. [4]

Також на відміну від статті 111 КК, де зазначено, що суб'єктом державної зради у будь-якій її формі може бути тільки громадянин України, який досяг 16-річного віку, в ст. 111-1 суб'єкт кримінального правопорушення може бути як загальний (ч. 4, 6 ст. 111-1 КК), так спеціальний - громадянин України (ч. 1, 3, 5, 7, 8 ст. 111-1 КК).

Слід звернути увагу на те, що для колабораційної діяльності обов'язковою ознакою є місце її вчинення – тимчасово окуповані території України, натомість для державної зради ця ознака не є необхідною.

Отже, проаналізувавши злочини передбачені ст.111 КК України та ст. 111-1 КК України можна побачити, що вони різняться своїм складом, але мають спільну суб'єктивну сторону яка характеризується прямим або непрямим умислом. Спільним є і родовий об'єкт даних злочинів.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-ІІ. Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>;
2. Василенко Ю.В. До питання про відмежування колабораційної діяльності від державної зради. Часопис Київського інституту інтелектуальної власності та права Вип. 1, с. 272. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/19723>.
3. Закон України від 3.03. 2022 року № 2108-ІХ. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#n12>;
4. Гончаренко К.Ю. Державна зрада чи колабораційна діяльність? Проблеми кваліфікації злочинів проти основ національної безпеки. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «ПРАВО». Випуск 36, 2022 р., с.141.URL: <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/law/article/view/7943>.

КАРАБАН Євген Петрович,
здобувач кафедри кримінального права,
процесу і криміналістики
Київського університету інтелектуальної
власності та права Національного університету
«Одеська юридична академія», адвокат

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ ПОДАТКІВ : ПРАКТИКА ВЕРХОВНОГО СУДУ

Відповідно до статті 67 Конституції України [1], кожен зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом. Згідно пункту 1 статті 29 Загальної декларації прав людини, яку було прийнято і проголошено резолюцією 217А(ІІІ) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року 10 грудня 1948 року, кожна людина має обов'язки перед суспільством, у якому тільки й можливий вільний і повний розвиток її особи [2].

Починаючи з 24 лютого 2022 року, в Україні діє правовий режим воєнного стану. Від початку повномасштабного вторгнення на територію нашої держави економіка України зазнала суттєвих обмежень та погіршень у зв'язку з прямими витратами з Державного бюджету України на оборону країни,

виїзду за межі України мільйонів українців, переїзду бізнесу, тобто відтоку великої кількості платників податків, насамперед великих платників податків. У зв'язку з цим питання дотримання вимог законодавства щодо сплати податків та обов'язкових платежів фізичними особами, фізичними особами-підприємцями та юридичними особами набуває особливої актуальності.

Податки є невід'ємним елементом людської цивілізації, який суттєво впливає на всі сторони економічного та соціального життя суспільства. Податкова система є ключовим елементом фінансової стабільності країни, тому аналіз кримінально-правових аспектів в цьому контексті є важливим для розробки ефективних стратегій протидії податковим кримінальним правопорушенням.

Стабільність податкового законодавства передбачає законні очікування платника податку щодо незмінності правового режиму оподаткування. Разом з тим, як зазначає Верховний Суд, такі очікування від законодавця мають урівноважуватись із правом держави приймати закони відповідно до суспільних (публічних) інтересів, тобто необхідно враховувати соціальні, політичні, економічні, безпекові чинники, які існують на момент прийняття законодавчого акта [6].

Основні засади податкового законодавства України (принципи, на яких ґрунтується податкове законодавство) визначені в статті 4 Податкового Кодексу України, зокрема стабільність, який легально визначено як «зміни до будь-яких елементів податків та зборів не можуть вноситися пізніше як за шість місяців до початку нового бюджетного періоду, в якому будуть діяти нові правила та ставки. Податки та збори, їх ставки, а також податкові пільги не можуть змінюватися протягом бюджетного року» (підпункт 4.1.9 пункту 4.1 статті 4 ПК). Звертаючись до доктрини як джерела права, слід зазначити, що доктринальне бачення застосування основних засад функціонування податкової системи України полягає, зокрема, в тому, що визначені в Податковому Кодексі України принципи законодавства відображають співвідношення, взаємозв'язок елементів податкової системи (податків і зборів), і що у широкому змісті під принципами податкової системи розуміється вся їх сукупність, що регулюють оподаткування [7].

З огляду на постійні зміни в податковому законодавстві України вивчення кримінально-правової природи кримінальних правопорушень у сфері оподаткування стає критичним для розуміння та боротьби з ними. У будь-якій цивілізованій державі характеристики кримінально караної поведінки учасників податкових відносин повинні бути чітко і зрозуміло визначені,

враховуючи принципи криміналізації, встановлені доктриною. Разом з тим, чинний Кримінальний кодекс України 2001 року не виправдав очікувань та не вирішив більшість проблем, пов'язаних із кваліфікацією кримінальних правопорушень у сфері оподаткування [4].

Одним із видів юридичної відповідальності за порушення податкового законодавства України є кримінальна відповідальність. Конституційний обов'язок кожного сплачувати податки і збори забезпечується, у тому числі і нормами ст. 212 КК України, яка передбачає кримінальну відповідальність за умисне ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів). Суспільна небезпека цього кримінально караного діяння є великою, адже держава внаслідок ненадходження коштів до бюджету втрачає можливість фінансування соціально значимих видатків, які є важливими для усіх громадян України.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 212 Кримінального Кодексу України характеризується сукупністю трьох ознак: 1) діяння – умисне ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), що входять в систему оподаткування, введених у встановленому законом порядку; 2) суспільно небезпечні наслідки у вигляді фактичного ненадходження до бюджетів чи державних цільових фондів коштів у значних (ч. 1 ст. 212), великих (ч. 2 ст. 212) або особливо великих (ч. 3 ст. 212) розмірах; 3) причинний зв'язок між діянням і наслідками [3].

Аналізуючи наявні в Єдиному державному реєстрі судових рішень рішення, починаючи з 24.02.2022 року, можна констатувати, що загалом кримінальних проваджень за обвинуваченням у вчиненні правопорушення, передбаченого ст. 212 КК України, в Реєстрі міститься не так багато [4] і у своїй більшості вони є виправдувальними або зі звільненням на підставі ст.49, ч. 5 ст. 74 КК України від кримінального покарання у зв'язку із закінченням строків давності притягнення до кримінальної відповідальності [4].

Розглянемо актуальні рішення Верховного Суду, висновки якого, відповідно до частин 5, 6 статті 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права [5].

Так, в одному із рішень, яке багато юристів-практиків назвали довгоочікуваним та справедливим, 07.07.2022 року Велика Палата Верховного Суду відступила від висновку Верховного Суду України та вказала, що порушення, допущені одним платником податків, за загальним правилом не впливають на права та обов'язки іншого платника податків; чинне

законодавство не покладає на підприємство обов'язок збирання інформації про стан господарської діяльності та порушення підприємств-контрагентів; так само невиконання контрагентами своїх податкових обов'язків не може бути безумовним свідченням відсутності ділової мети та/або обізнаності платника податків із протиправним характером діяльності його контрагентів та відповідно недостовірності задекларованих даних податкового обліку платника податків (постанова у справі №106/3364/19). Вирок щодо посадової особи контрагента за статтею 205 КК України («Фіктивне підприємництво», яка була декриміналізована у 2019 році), а також ухвала про звільнення особи від кримінальної відповідальності за цією статтею КК України у зв'язку із закінченням строків давності не можуть створювати преюдицію для адміністративного суду, якщо тільки суд кримінальної юрисдикції не встановив конкретні обставини щодо дій чи бездіяльності позивача [8].

Розглядаючи 09.11.2022 року іншу справу № 604/597/16, колегія суддів Касаційного кримінального суду (надалі – ККС ВС) у складі Верховного Суду погодилась з висновками, викладеними в ухвалі Тернопільського апеляційного суду від 04.10.2021 року, яким залишено без змін вирок Підволочиського районного суду Тернопільської області від 01.03.2021 року та особу визнано невинуватою у вчиненні злочинів, передбачених ч. 1 ст. 212, ч. ч. 2, 4 ст. 358, ч. 1 ст. 382 КК України і виправдано за відсутністю в його діяннях складу кримінальних правопорушень [9]. У вказаному кримінальному провадженні особа, будучи фізичною особою-підприємцем мала намір одержати незаконну вигоду у вигляді мінімізації податкових зобов'язань за рахунок завищення обсягу витрат під час визначення належного до сплати податку на доходи фізичних осіб та податкового кредиту в ході визначення належного до сплати податку на додану вартість, зокрема, шляхом відображення в бухгалтерському обліку та податковій звітності недостовірних первинних документів бухгалтерського обліку про придбання товарів та послуг для незаконного заниження об'єктів оподаткування з податку на доходи фізичних осіб і з податку на додану вартість. Колегія суддів ККС ВС дійшла висновку, що апеляційний суд обґрунтовано погодився з висновком місцевого суду, що здійснення господарської діяльності контрагентом не може мати наслідків для ФОП, оскільки законодавством не передбачений обов'язок суб'єкта підприємницької діяльності бути обізнаним з особливостями господарювання контрагента. Відомості, що є обов'язковими для перевірки підприємством щодо свого контрагента, це інформація про включення його до Єдиного державного

реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців, а також наявність свідоцтва про реєстрацію платника податку на додану вартість на час здійснення господарських операцій. ККС ВС також звернув увагу на те, що законодавство України не ставить у залежність виникнення у платника податку на додану вартість права на податковий кредит від дотримання вимог податкового законодавства іншим суб'єктом господарювання. Якщо контрагент не виконав свого зобов'язання зі сплати податку до бюджету, то це тягне відповідальність та негативні наслідки саме щодо цієї особи.

Крім того, Верховний Суд звернув увагу на наявність в особи умислу на ухилення від сплати податків. В цьому контексті Верховний Суд вказав, що під час кваліфікації дій особи як ухилення від сплати податків сторона обвинувачення має довести прямий умисел особи, тобто, що особа розуміла та усвідомлювала наявність у неї обов'язку сплатити податок у певному розмірі, який вона свідомо не виконала шляхом вчинення дій, спрямованих на ухилення від виконання такого обов'язку. На переконання Верховного Суду, у цьому кримінальному провадженні сторона обвинувачення не надала доказів, які б поза розумним сумнівом доводили наявність у особи прямого умислу на отримання податкових вигод, що спричинило ухилення від сплати податків, або свідчили про обізнаність останнього з протизаконними діями третіх осіб чи про перебування з ними у зговорі.

Вказані правові висновки та доводи Верховного Суду повністю відповідають усталеній практиці Європейського Суду з прав людини. Так, у рішеннях по справах «Бізнес Супорт Центр проти Болгарії», «Булвес АД проти Болгарії», «Інтерсплав проти України» ЄСПЛ зазначив, що платник податків не може нести відповідальність за можливі протиправні дії інших юридичних осіб. Необхідно вказати, що за практикою ЄСПЛ, яка сформувалась з питань імперативності правил про прийняття рішення на користь платників податків, у разі існування неоднозначності у тлумаченні прав та/чи обов'язків платника податків слід віддавати перевагу найбільш сприятливому тлумаченню національного законодавства та приймати рішення на користь платника податків (справа «Серков проти України», заява №39766/05, пункт 43).

Підсумовуючи викладене, необхідно наголосити, що судовий розгляд кримінальних проваджень за ст.212 КК України – ухилення від сплати податків, характеризується багатьма особливостями, що обумовлено специфікою правової конструкції складу даного кримінального правопорушення. Як наслідок, спостерігається неоднозначність судової практики при розгляді зазначеної категорії справ. Це пояснюється і тим, що диспозиція цієї статті

має бланкетний характер, тобто настання кримінальної відповідальності залежить від вимог податкового законодавства, які є чинними на момент вчинення діяння, а також від суми податків, які було умисно не сплачено платником податків.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/> Text.
2. Загальна декларація прав людини, Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
3. Кримінальний Кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
4. Серяк К. Фінансові злочини у період війни: 02.08.2024. https://biz.ligazakon.net/analytics/229554_fransov-zlochiny-u-perod-vyni.
5. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.
6. Постанова Верховного Суду від 19.04.2022 у справі № 816/687/16. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/rishennya_sud_palat/palata_19_04_01_2022_816_687_16.
7. Податковий кодекс України: постатейний коментар: у 2 ч. / В. В. Білоус, Л. К. Воронова, О. О. Головашевич та ін. ; за ред. М. П. Кучерявенка. Х.: Право, 2011. с. 19.
8. Постанова Верховного Суду від 07.07.2022 у справі №106/3364/19. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/105852864>.
9. Постанова Верховного Суду від 09.11.2022 у справі № 604/597/16. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=107354736&red=100003875e0675b730599da5f32fa1f01f4687&d>.

КІРІЛЬЦЕВА Яна Павлівна,
аспірантка кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики Київського
університету інтелектуальної власності
та права Національного університету
«Одеська юридична академія»

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО, КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА ЩОДО СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ЗА КОЛАБОРАЦІОНІЗМ

На сьогоднішній день, ще не має чіткої правової визначеності, як розмежовування «колабораційної діяльності» з іншими складами злочинів передбачених Кримінальним кодексом України (далі – КК). Причиною такої проблеми є неточність формулювання статті 111–1 КК, (далі – КК) а також перетин складу

злочину «колабораційна діяльність» з іншими складами злочинів, такими як державна зрада, пособництво державі-агресору, виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України, глорифікація її учасників.

Колабораційна діяльність (стаття 111–1) займає друге місце за розповсюдженістю серед злочинів проти національної безпеки. [URL: Кримінальний кодекс України | від 05.04.2001 № 2341–III] [2]. Перше місце – посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (стаття 110). На третьому – державна зрада (стаття 111), на четвертому – пособництво державі-агресору (стаття 111–2). [URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2198-20#Text>] [3]. Аналіз застосування судами статей 111, 11–1, 111–2 КК України показує, що в мотивуванні судових рішень суди, описуючи дії засуджених, обмежуються посиленням лише на посаду (діяльність, роботу), яку займав (виконував) обвинувачений під час перебування на окупованій території. Поза увагою залишається те, які саме суспільно небезпечні наслідки настали і чи заподіяна шкода від такої діяльності. [URL: <https://www.vplyv.org.ua/archives/7204>] [4].

Для визнання обвинувачених винними у веденні підприємницької діяльності на окупованій території чи в здійсненні пропаганди в закладах освіти судам достатньо встановити факт такої підприємницької або освітньої діяльності. Але вони не встановлюють і не оцінюють зміст і характер такої діяльності.

Винними за формальними ознаками визнають також підприємців, що забезпечують жителів окупованих територій життєво необхідними товарами й послугами для виживання громадян, що залишилися на окупованих територіях.

За формальними ознаками винними визнають також учителів лише за фактом їх роботи в закладах освіти, за відсутності відомостей, як конкретно під час викладацької роботи вони пропагували або виправдовували агресію, окупацію, без урахування того, що діяльність навчальних закладів була можлива лише за стандартами рф, а викладання учням загальноосвітніх дисциплін (біологія, математика, фізика, хімія, тощо), корисних для їхньої освіти, не обов'язково супроводжується елементами пропаганди або суперечить інтересам України.

Поза увагою судів залишаються умови окупації, у яких перебували обвинувачені. Не розглядаються питання наявності обставин крайньої потреби, також малозначність діяння.

Аналіз застосування судами частини 4 статті 111–1 КК України та статті 111–2 КК України показує, що постановленню обґрунтованих справедливих

вироків заважає відсутність визначення терміну «матеріальні ресурси», який передбачений предметом злочинів відповідно до частини 4 статті 111–1 КК України та статті 111–2 КК України. [URL: <https://pravo.org.ua/blogs/kolaboratsijna-diyalnist-nova-stattya-kryminalnogo-kodeksu/>] [5].

Це може бути причиною необґрунтованих вироків.

Такі приклади розв'язання справ, без урахування дійсної шкоди, яка заподіяна або може бути заподіяна, повинні бути виключені з практики застосування статті 111–1 КК. Подібні справи переобтяжують навантаження слідчих органів і судів, одночасно зменшуючи ресурси для розслідування і розгляду справ про більш небезпечні злочини.

Непоодинокі випадки, коли в справах про колабораційну діяльність, кваліфікація і доказування в яких викликає сумніви, органи досудового розслідування спонукають підозрюваних до укладання угоди про визнання винуватості і згоди на спрощений судовий розгляд в обмін на обіцянку м'якого покарання. Суди, погоджуючись з такими угодами, звільняють себе від потреби перевіряти обґрунтованість обвинувачення й досліджувати докази, поспішаючи постановити вирок, навіть якщо обвинувачення є сумнівним. Такі угоди про визнання винуватості зазвичай підозрювані укладають під впливом страху перед очікуваним суровим покаранням, і в результаті засуджені позбуваються права оскаржувати вирок за фактичними обставинами, що порушує їхнє право на захист.

Судова практика істотно не змінюється бо вона достатньо консервативна. Із часом у вироків для мотивувальної частини почали відводити майже однаковий (універсальний) опис міжнародно-правових актів і національного законодавства про заборону агресії, а також детальній хронології збройної агресії російської федерації проти України. Але опис об'єктивної сторони конкретного злочину, у якому обвинувачується особа, викладається стисло, формально, без наведення конкретних дій і їх суспільно небезпечних наслідків. У вироків за звичкою повторюють обставини, указані в обвинувальних актах, такими самими формулюваннями і в такій самій послідовності. Чимало вироків залишаються без апеляційного та касаційного оскарження.

На нашу думку слід вдосконалювати законодавство про колабораційну діяльність від інших злочинів. Це обумовлено тим, що від моменту доповнення КК статтею 111–1 КК України протягом 2022–2024 років органи досудового розслідування, прокурори й суди по-різному кваліфікують тотожні дії, що, як наслідок, може бути причиною помилок, необґрунтованих притягнень до кримінальної відповідальності, призначенням несправедливих покарань.

Існує потреба узгодити національне законодавство з вимогами Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 вересня 1949 року, які передбачають можливість виконання цивільними особами на окупованих територіях робіт і послуг, необхідних для життєзабезпечення населення.

Список використаних джерел:

1. Антонюк Н. Державна зрада і колабораційна діяльність. Слово Національної школи суддів України. 2021. С. 56–68.
2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III 2341-III або 2341-14 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14> (дата звернення: 23.08.2023)
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність: Закон України від 14.04.2022 № 22-01-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2198-20>.
4. Громадський холдинг «Група впливу». Аналітична записка. Притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення колабораційної діяльності: аналіз діючого законодавства, практики його застосування та пропозиції щодо зміни законодавства: <https://www.vplyv.org.ua/archives/7204>.
5. Хавронюк. М. Кримінальна відповідальність за колабораціонізм. *Центр політико-правових реформ* 28.04.2022.
6. Чому заочні вироки колаборантам мають високі шанси на оскарження в ЄСПЛ? // УГСПЛ, 25.07.2023. <https://www.helsinki.org.ua/articles/chomu-zaochni-vyroky-kolaborantam-maiut-vysoki-shansy-na-oskarzhennia-v-yespl/>.

ШЕВЧЕНКО І. О.,

аспірант кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики Київського
університету інтелектуальної власності
та права Національного університету
«Одеська юридична академія»

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОБ'ЄКТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ НЕВЖИТТЯ ЗАХОДІВ ЩОДО ЛІКВІДАЦІЇ НАСЛІДКІВ ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАБРУДНЕННЯ

У законодавстві про кримінальну відповідальність на теренах України до 2001 року були відсутні кримінально-правові норми про відповідальність за невжиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення [1, с. 88]. Тому в теорії кримінального права і правозастосовній діяльності не склалося єдиного підходу до визначення родового і безпосереднього об'єктів

кримінального правопорушення, що нами розглядається. Проте з таким становищем не варто миритися і відкладати його на майбутній плін часу. Це зумовлюється тим, як переконливо стверджує В.К. Матвійчук, що «проблема об'єкта злочинів проти навколишнього природного середовища – одна з основних у науці кримінального права, від її вирішення залежить визначення суті злочинів, що посягають на навколишнє природне середовище, їх правильна кваліфікація і відмежування від суспільно небезпечних діянь. Із вирішенням цієї проблеми нерозривно пов'язано питання побудови та вдосконалення системи «злочинів проти навколишнього природного середовища» [1, с. 129]. Крім того, в контексті зазначеного вище варто сприйняти позитивне висловлювання професора М.І. Панова, що «аналіз злочину, з точки зору системного підходу, встановлення його змісту, структурних і деталізуючих одиниць, виділення відповідних елементів і ознак складу є основою формування конкретного складу злочину (у нашому випадку кримінального правопорушення невжиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення), описаного і закріпленого в певній статті Особливої частини як юридичної конструкції, оскільки елементи і ознаки останніх конструюються і закріплюються як логіко-юридичні моделі не самі по собі, не довільно, а на підставі аналогічних структурних одиниць злочину певного виду як системного утворення...» [2, с. 14].

З приводу *родового об'єкта* кримінальних правопорушень, що посягають на відносини у сфері навколишнього природного середовища і, зокрема, передбаченого ст. 237 КК, є такі погляди: 1) «блага, що охороняються кримінальним правом, і сама природа, природні об'єкти, екологічна безпека як особливо важливі і неперехідні цінності» [3, с. 11-12]; 2) «природоохоронні відносини, спрямовані на захист навколишнього природного середовища людини, його покращення й оздоровлення, а також наукове обґрунтування, раціональне використання і відтворення природних ресурсів, збереження нормального екологічного стану біосфери» [4, с. 286]; 3) суспільні відносини, що проявляються у використанні, збереженні і покращенні природного середовища в інтересах соціалістичного суспільства, куди входить і охорона радянського народного господарства, порядок управління, громадська безпека та інше в ролі складових, додаткових об'єктів» [5, с. 6–7]; 4) «під родовим об'єктом злочинів проти довкілля варто визнати такий стан навколишнього природного середовища та його окремих компонентів, за якого відсутня небезпека для життя і здоров'я людей, забезпечується раціональне використання і відтворення природних ресурсів, дотримується

належний екологічний стан біосфери» [6, с. 355–356]; 5) «під родовим об'єктом злочинів проти навколишнього природного середовища розуміють суспільні відносини з приводу умов, що забезпечують існування багатофункціональної збалансованої єдиної системи, до якої належить і людина (що утворює навколишнє природне середовище), її охорону, раціональне використання, оздоровлення і відтворення такої системи для теперішніх та майбутніх поколінь, яка гарантуватиме безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище» [1, с. 6–7]; 6) І.В. Берднік запевняє, що «до родового об'єкта злочину проти довкілля в науці кримінального права існує два підходи. Перший підхід будується на тому, що родовий об'єкт розділу VIII «Злочини проти довкілля» (зараз «Кримінальні правопорушення проти довкілля» – автор статті) є однооб'єктним. Другий підхід будується на двооб'єктності родового об'єкта злочинів проти довкілля» [7, с. 109–110]. Крім того, ця науковиця стверджує, що «представники першого підходу родовим об'єктом злочинів проти довкілля визнають суспільні відносини, що забезпечують безпечне для існування навколишнє природне середовище, його охорону, раціональне використання; стан навколишнього природного середовища та його окремих чинників, за яких відсутня небезпека для життя і здоров'я людей, забезпечується охорона раціональне використання і відтворення природних ресурсів, дотримуються належний екологічний стан біосфери» [8, с. 105; 9, с. 69–99; 10, с. 270].

Представники другого підходу родовим об'єктом, на переконання І.В. Берднік, «вважають подвійну природу суспільних відносин у сфері охорони, використання, збереження і відтворення природних ресурсів та суспільні відносини усфері забезпечення екологічної безпеки» [11, с. 110]. Прихильниками цього напряму «є В.П. Самохін [12, с. 85] та С.Б. Гавриш [11, с. 110]; 7) на переконання Т.В. Корнякової, яка запевняє, що «віднесення норм про кримінальну відповідальність за злочини у сфері довкілля до розділу VIII «Злочини проти довкілля» з огляду на формування розділів особливої частини КК за ознаками родового об'єкта, свідчить про те, що саме довкілля, навколишнє природне середовище є родовим об'єктом цих злочинів» [13, с. 125].

Нами сприймається визначення родового об'єкта кримінальних правопорушень сформульоване автором п'ятої точки зору (В.К. Матвійчуком), де під родовим об'єктом злочинів (у нашому випадку – кримінальних правопорушень) проти навколишнього природного середовища розуміють суспільні відносини з приводу умов, що забезпечують існування багатофункціональної збалансованої єдиної системи, до якої належить і людина

(що утворює навколишнє природне середовище), її охорону, раціональне використання, оздоровлення і відтворення такої системи для теперішніх та майбутніх поколінь, яка гарантуватиме безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище.

Безпосередній об'єкт. Що стосується безпосереднього об'єкта аналізованого діяння, то в науці кримінального права є слушною позиція, що «основним безпосереднім об'єктом є ті конкретні суспільні відносини, які насамперед прагнуть поставити під охорону законодавець, приймаючи КК України. Безпосередній об'єкт завжди входить до складу родового об'єкта кримінального правопорушення. Тому, саме цей основний безпосередній об'єкт, як частина родового, визначає віднесення кримінального правопорушення до того чи іншого розділу Особливої частини КК [14, с. 91]. Таким чином, можна стверджувати, що *основний безпосередній об'єкт* являє собою конкретні суспільні відносини, на які й спрямований, в першу чергу, кримінально-правовий захист.

Більш вдалим можна вважати визначення основного безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 237 КК, запропонованого В.К. Матвійчуком та І.О. Харь, оскільки вони основним безпосереднім об'єктом цього діяння визнають суспільні відносини, які забезпечують умови з охорони екологічної безпеки в частині ліквідації й усунення наслідків екологічного забруднення територій, що зазнали такого забруднення небезпечними речовинами або випромінюванням. Також позитивною щодо безпосереднього об'єкта є позиція Андрія Турія, оскільки він визнає такими відносини у сфері захисту громадян, що знаходяться на території, що зазнала забруднення випромінюванням або шкідливими речовинами (автор одинадцятій точки зору).

Крім того заслуговує на увагу і позиція В.К. Матвійчука та І.О. Харь, які визначають, що «додатковим безпосереднім об'єктом діяння, передбаченого ст. 237 КК – залежно від наслідків, що настали, можуть бути суспільні відносини, що забезпечують умови з охорони життя, здоров'я людей, власність і т. ін.» [14, с. 313–315]. Тобто, під безпосереднім об'єктом виступають суспільні відносини, які забезпечують умови з належної, у відповідності з чинним законодавством, екологічної безпеки територій, що зазнали забруднення небезпечними речовинами або випромінювання відповідними відновлювальними заходами в частині ліквідації усунення таких наслідків екологічного забруднення.

Висновки. На підставі вищевикладеного можна констатувати що під *родовим об'єктом* протиправних діянь проти навколишнього природного

середовища розуміють суспільні відносини з приводу умов, що забезпечують існування багатофункціональної збалансованої єдиної системи, до якої належить і людина (що утворює навколишнє природне середовище), її охорону, раціональне використання, оздоровлення і відтворення такої системи для теперішніх та майбутніх поколінь, яка гарантуватиме безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище. Під *безпосереднім об'єктом* виступають суспільні відносини, які забезпечують умови з належної, у відповідності з чинним законодавством, екологічної безпеки територій, що зазнали забруднення небезпечними речовинами або випромінювання відповідними відновлювальними заходами в частині ліквідації усунення таких наслідків екологічного забруднення.

Список використаних джерел:

1. Матвійчук В.К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища : проблеми законодавства, теорії та практики : дис. д-ра юрид. наук: спеціальність 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Київ : ВНЗ «Національна академія управління», 2008. 511 с.
2. Панов М. Об'єкт і система злочинів у сфері господарської діяльності. Юридична Україна. 2010. № 5. С. 13–19.
3. Гавриш С.Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні. Проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства. Київ. 2002. 635 с.
4. Тацій В.Я. Злочини проти природних багатств СРСР. Кримінальне право УРСР: Особлива частина : підручник / За ред. М.І. Бажанова та ін. К.: Вища школа. Головне вид-во, 1989. С. 285–305.
5. Корчева Г.З. Кримінально-правова охорона природи в УРСР : навчальний посібник. Харків : Вища школа, 1975. 83 с.
6. Дудоров О.О., Комарницький В.М., Каменський Д.В. Злочини проти довкілля. Кримінальне право (Особлива частина) : [підручник] ; за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. [2-ге вид.]. Київ : «ВД» «Декор», 2013. С. 355-393.
7. Берднік І.В. Кримінально-правова охорона водних ресурсів : Дис. ... докт. юрид. наук ; спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Чернігів 2020. 612 с.
8. Матвійчук В.К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : Монографія. Київ : Азимут-Україна, 2005. 464 с.
9. Шульга А.М. Злочини проти довкілля. Питання кваліфікації : науково-практичне видання. Х. : НікаНова, 2012. 192 с.
10. Кримінальне право України : Особлива частина: підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюкін та ін.; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 4-ге вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2010. 608 с.
11. Самохін В.П. Злочини проти довкілля : проблеми визначення родового об'єкта. Вісник Академії адвокатури України. 2011. №1. С.84–88.
12. Корнякова Т.В. Об'єкт посягання та система злочинів у сфері навколишнього природного середовища. Право України. 2009. №2. С.121–134.

13. Матвійчук В.К., Присяжний В.М. Забруднення, засмічення та виснаження водних об'єктів : відповідальність, досудове і судове слідство та запобігання : монографія. Київ : КНТ, 2007. 272 с.
 14. Матвійчук В.К., Харь І.О. Злочини проти довкілля. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Том 17 : Кримінальне право / редкол.: В.Я. Тацій (голова), В.І. Борисов (заст. голови) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2017. 1064 с.
-

КРИЖНА Анастасія Євгенівна,

студентка 101 н. г. МСЕ

навчально-наукового інституту №2

Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник:

ВОРОБЕЙ Олена Вячеславівна,

професор кафедри криміналістичного

забезпечення та судових експертиз

навчально-наукового інституту №2

Національної академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, доцент

ДЕЯКІ АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУДОВО-ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ДОКУМЕНТІВ

Судова експертиза виступає одним з інструментів перетворення потенційної інформації, що міститься у матеріальних слідах події кримінального правопорушення в сукупності з іншими матеріалами, у криміналістично значущу інформацію. Аналіз експертної практики свідчить, що серед числа експертиз, що найчастіше призначаються, однією з поширених є судово-технічна експертиза документів [1, С. 187]. Як відомо, предметом цієї експертизи є факти і обставини, пов'язані з виготовленням документів, способом внесення у них змін, виявленням невидимих записів тощо, що встановлюються на основі спеціальних знань у галузі техніко-криміналістичного дослідження документів в передбаченому законом порядку. А об'єктами судово-технічної експертизи документів є: безпосередньо документи (або їх фрагменти), матеріали та засоби для їх виготовлення або внесення змін, порівняльні матеріали тощо.

На думку К.М. Ковальова, важливим в аспекті дослідження документів є їх сучасна класифікація, що має будуватися на таких підставах: за назвою; походженням; ступенем доступу; фізичною природою носія та фіксації

інформації; способом відображення інформації; призначенням; строком зберігання; співвідношенням часу виготовлення документа і вчинення розслідуваного правопорушення; процесуальною значущістю; юридичною чинністю [2, С. 37].

Як критерії справжності документа пропонується застосовувати наступне: або зміст документа має відповідати дійсності і підтверджувати вірогідність його походження [3 С. 165]; або документ має бути підписаний особою, яка його склала чи взяла на себе обов'язок власноручно (для документів на паперовому носії) або за допомогою кваліфікованого електронно-цифрового підпису (для документів, в електронному вигляді) [3. С. 165].

Аналізуючи основні завдання судово-технічної експертизи документів, С.Й. Гонгало поділяє їх на ідентифікаційні та неідентифікаційні, а до останніх відносить такі задачі: встановлення способу виготовлення документа або його частин; чи використовувався для виготовлення документа завчасно надрукований бланк; чи використовувалась для виготовлення документа частина іншого документа (з підписом або іншими реквізитами); спосіб нанесення тексту, підписів тощо; встановлення факту зміни попереднього змісту, використання хімічних реактивів; видалення частини тексту за допомогою підчистки, дописування (додруковування), переклеювання або вклеювання окремих фрагментів; виявлення слабовидимих або невидимих записів, утворених у результаті знебарвлення під дією хімічних реактивів, кисню тощо; знищення механічним шляхом; залитих, закреслених (заштрихованих); незабарвлених, втиснених; встановлення часу (абсолютного або відносного) виготовлення документа або його частин; встановлення природи речовини для травлення чи змивання, фарбування, склеювання та ін. [4, С. 164].

Стосовно документа та його реквізитів як об'єктів судово-технічної експертизи задача із встановлення способу виготовлення спрямована на визначення прийомів і технічних засобів, що використовувалися при його створенні. Під способом виготовлення документа розуміють сукупність прийомів, методів, технічних засобів і матеріалів, що використовуються для його створення як фізичного об'єкта.

Для встановлення способу виготовлення документа, зазвичай, використовують спеціальні знання щодо: способів і технологій створення оригінал-макету документа; способів й технологій друку; способів післядрукарської обробки й застосовуваних матеріалів; видів й властивостей фарбуючих речовин; видів й властивостей матеріалів речової основи документа та інш.

Важливим для вирішення багатьох завдань судово-технічної експертизи документів є встановлення того, чи є наданий документ оригіналом або копією. До копії документа, зазвичай, відносять виготовлений за допомогою технічних засобів чи спеціальних копіювальних матеріалів екземпляр документа, що повністю відтворює інформацію з якого-небудь документа на паперовій основі. Різноманіття технологій отримання копій документа передбачає необхідність їх класифікації за підставами, що сприяють максимально повному встановленню обставин їх отримання й застосовуваних з цією метою засобів.

Слід зазначити, що на практиці іноді зустрічаються постанови та ухвали судів про призначення експертизи, в яких питання поставлені перед експертом некоректно, виходять за межі його компетенції або пов'язані з оцінкою діяння, вирішення яких відноситься виключно до компетенції органу, що здійснює розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з підробкою документів. Наприклад, таке питання: «Чи є наданий на дослідження грошовий знак підробленим?» [1, С. 189].

Актуальною проблемою залишається вирішення деяких ідентифікаційних завдань при проведенні судово-технічної експертизи документів. Наприклад, ідентифікація окремих засобів оргтехніки, що застосовувались для підробки бланків тощо. Тут головною складністю є відсутність надійних методик встановлення тотожності цифрового друкувального і копіювально-розмножувального пристрою по зображеннях на підроблених документах. Як відомо, при отриманні зображення на документі способом струменево-крапельного друку не відбувається безпосередньої контактної взаємодії між друкуючими вузлами принтера і матеріалом документа (папером). У результаті, на поверхні паперу не утворюються сліди-відображення робочої поверхні друкуючого вузла, тому ідентифікувати такий принтер не виявляється можливим [1, С. 190].

Зростаюча кількість судово-технічних експертиз документів підтверджує актуальність даного напрямку досліджень, розроблення нових методів та методик, впровадження новітніх технологій. Якісне виявлення ознак підробки, аналіз способів виготовлення документів дозволяють забезпечити об'єктивність у правозастосуванні та допомагають у розслідуванні кримінальних правопорушень. Таким чином, розвиток і вдосконалення судово-технічної експертизи документів в сучасних умовах є необхідною умовою для забезпечення правопорядку та захисту законних прав громадян.

Список використаних джерел:

1. Печерська, І. О. Судово-технічна експертиза документів в розслідуванні злочинів пов'язаних з підrobкою грошових знаків України. *Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття* : тези доп. учасників III Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 19 черв. 2020 р.), 187-192. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20200619/article/view/pecherska
2. Ковальов К. М. Генезис документа як засади криміналістичного документознавства та об'єкта дослідження в технічній експертизі давності документа. *Криміналістичний вісник*. 2021. № 2(36). С. 31–43.
3. Гора І. В., Колесник В. А., Попович І. І. Актуальні питання судової техніко-криміналістичної експертизи документів. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2023. С.163–170.
4. Гонгало С. Й. Сучасні можливості судової техніко-криміналістичної експертизи документів. *Право України*. 2009. № 10. С. 162–169.

БЕРЕЗЮК Анастасія Сергіївна,
студентка 3 курсу Київського університету
інтелектуальної власності та права Національного
університету «Одеська юридична академія»

КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ: КВАЛІФІКАЦІЯ, ДОКАЗУВАННЯ ТА ПРОБЛЕМАТИКА

Домашнє насильство є однією з найгостріших соціальних проблем сучасного суспільства, яка потребує комплексного підходу до її вирішення. З прийняттям Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [1] та криміналізацією домашнього насильства як окремого складу кримінального правопорушення (ст. 126-1 КК України) [2] відбулися суттєві зміни у підходах до кваліфікації та доказування таких діянь.

Специфіка кваліфікації кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, полягає в необхідності встановлення особливого зв'язку між потерпілим та кривдником, а також систематичності протиправних дій. При цьому форми насильства можуть бути різними: фізичне, психологічне, економічне чи сексуальне. Важливо розуміти, що домашнє насильство характеризується циклічністю та має тенденцію до посилення з часом.

Процес доказування у справах про домашнє насильство має свою специфіку, зумовлену характером правопорушення та особливостями взаємодії

носин між потерпілим і кривдником. Ключовими доказами можуть бути: показання потерпілого та свідків, медична документація, результати судово-медичної експертизи, протоколи з місця події, висновки психологічної експертизи, аудіо- та відеозаписи подій [4].

Особливу увагу слід приділити збору доказів психологічного насильства, яке часто важко довести через відсутність видимих слідів [3]. У таких випадках важливу роль відіграють висновки психологів, показання свідків, які спостерігали зміни в поведінці потерпілої особи, листування, аудіо- та відеозаписи.

Для ефективного розслідування та доказування фактів домашнього насильства необхідна тісна співпраця між правоохоронними органами, соціальними службами, медичними установами та громадськими організаціями. Важливим є своєчасне реагування на повідомлення про випадки домашнього насильства та належна фіксація всіх обставин події.

Кваліфікація домашнього насильства повинна враховувати всі обставини справи, включаючи попередні випадки насильства, наявність обмежувальних приписів, характер заподіяної шкоди. При цьому необхідно чітко розмежовувати адміністративні правопорушення та кримінально карані діяння.

Проблематика кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, характеризується комплексним характером та охоплює широке коло взаємопов'язаних питань правового, процесуального, організаційного та соціально-психологічного характеру.

У правовій площині особливо гостро постають питання складності розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності за домашнє насильство [5], проблеми доведення систематичності вчинення насильства як кваліфікуючої ознаки, та відсутності чітких критеріїв оцінки психологічного та економічного насильства [6]. Неузгодженість термінології в різних нормативно-правових актах та недосконалість механізму взаємодії між різними органами та службами створюють додаткові перешкоди для ефективної протидії цьому явищу.

Процесуальні проблеми характеризуються високим рівнем латентності домашнього насильства та складністю збору доказової бази, особливо щодо психологічного насильства. Часта відмова потерпілих від показань або їх зміна через залежність від кривдника суттєво ускладнює процес розслідування. Недостатня кількість спеціалізованих притулків для потерпілих та тривалість розгляду справ у судах створюють додаткові ризики для жертв насильства.

Організаційні проблеми включають недостатню кількість спеціально підготовлених фахівців, обмежені ресурси для надання допомоги потерпілим та відсутність єдиної системи обліку випадків домашнього насильства. Неефективна координація між різними службами та органами, а також недостатнє технічне забезпечення для фіксації доказів значно знижують ефективність протидії домашньому насильству [3].

У соціально-психологічному аспекті важливими проблемами залишаються стереотипне ставлення суспільства до проблеми домашнього насильства, економічна залежність потерпілих від кривдників та страх звертатися за допомогою через можливу стигматизацію. Недовіра до правоохоронних органів та психологічна травматизація дітей-свідків домашнього насильства створюють додаткові перешкоди для ефективного вирішення проблеми.

У сфері правозастосовної практики проблемними залишаються питання неоднакового застосування судами норм законодавства, складності визначення розміру моральної шкоди та проблеми виконання судових рішень щодо кривдників. Відсутність дієвих механізмів реабілітації кривдників та складність доказування причинно-наслідкового зв'язку між діями кривдника та наслідками також потребують вирішення.

Міжнародно-правові аспекти проблематики включають неповну імплементацію міжнародних стандартів у національне законодавство, відсутність ефективних механізмів міжнародного співробітництва у протидії домашньому насильству та складність виконання рішень міжнародних судових інстанцій [5].

Для вирішення зазначених проблем необхідно вжити комплекс заходів, включаючи удосконалення законодавчої бази, посилення організаційних заходів, впровадження ефективних превентивних механізмів та розвиток міжнародного співробітництва. Зокрема, важливим є уточнення критеріїв кваліфікації домашнього насильства, розробка чітких механізмів захисту потерпілих, створення спеціалізованих підрозділів у правоохоронних органах та розширення мережі кризових центрів і притулків.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 № 2229-VIII.
2. Кримінальний кодекс України (редакція від 01.01.2024).
3. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі. Київ: Ваїте, 2019.

4. Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству: Лист МОН України від 18.05.2018 № 1/11-5480.
 5. Харитонova О.В. Ключові засади гендерної політики в кримінальному праві України та основні напрями реформ щодо протидії насильству стосовно жінок та домашньому насильству. Харків: ТОВ «Видавництво «Права людини»», 2018.
 6. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи» від 30.05.2008 № 5.
-

КОВАЛЬСЬКА А. О.,
студентка 2 курсу групи СПАД 10/23
Київського університету інтелектуальної
власності та права Національного
університету «Одеська юридична академія»

НЕПРЯМИЙ УМИСЕЛ, ЯК КРИМІНАЛЬНО ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ

Непрямий умисел – це такий умисел, при якому особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і хоча не бажала, але свідомо припускала їх настання (ч. 3 ст. 24 КК) [4].

Свідомість при непрямому умислі є аналогічною свідомості в умислі прямому. І в цьому разі свідомість особи включає розуміння всіх фактичних обставин, що характеризують об'єктивні ознаки конкретного складу злочину, в тому числі характеру і значення об'єкта і предмета посягання, характеру дії і бездіяльності, а також місця, часу, способу їх вчинення та ін. Вона також містить розуміння суспільної небезпечності, шкідливості свого діяння і його наслідків.

Передбачення при непрямому умислі має свою розпізнавальну особливість. Як і при прямому умислі, воно носить конкретний характер. Особа в цьому разі чітко усвідомлює, що саме її конкретна дія чи бездіяльність може спричинити конкретний суспільно небезпечний наслідок, і тим самим передбачає загалом розвиток причинного зв'язку між діянням і можливим наслідком. Проте цей наслідок особа передбачає лише як можливий результат свого діяння. Передбачення неминучості настання наслідку при непрямому умислі виключається. Воля особи в цьому разі не спрямована на досягнення суспільно небезпечного наслідку. Саме в

цьому і полягає розпізнавальна особливість передбачення наслідків при непрямому умислі. Але основна сутність непрямого умислу – в його вольовій ознаці. Особливість такої ознаки полягає у відсутності бажання настання суспільно небезпечного наслідку. Незважаючи на передбачення такого наслідку, особа не відчуває потреби в його досягненні, воно не потрібно їй ні як основний, ні як проміжний наслідок. Тут має місце ситуація, при якій особа, не спрямовуючи свою волю на досягнення наслідку, все ж таки свідомо допускає його настання. Частіше за все таке свідоме допущення виражається в байдужому ставленні до наслідків. Інакше кажучи, особа, не будучи зацікавленою у настанні суспільно небезпечного наслідку свого діяння, все ж допускає таку можливість [1].

Організація та структура компонентів, які становлять зміст умислу, є визначальними для з'ясування його видів. Більшість науковців вказують на двокomпонентний зміст умислу: інтелектуальний і вольовий.

Інтелектуальний компонент охоплює поняття «усвідомлення» та «передбачення». Усвідомленням є здатність особи розуміти значення свого діяння. Основними критеріями, за допомогою яких можна встановити, що особа усвідомлює значення свого діяння, є розуміння умов ситуації, фактичного змісту здійснюваних дій, об'єктивного характеру та значення здійснюваних дій і їх наслідків, мети й мотивів дій. Під час кваліфікації злочинів також необхідно враховувати, чи мала особа можливість безперечно усвідомлювати ситуацію та характер свого діяння у відповідній ситуації, а також самостійно сприймати інформацію внаслідок свого психічного стану. Відповіді на ці питання допомагають встановити ступінь достовірності, за якого особа усвідомлювала умови ситуації, особливості свого діяння та його наслідків.

Стосовно характеристики вольового компоненту умислу. Останній відображає здатність особи до вольового регулювання поведінки, тобто до свідомого спрямування її розумових і фізичних зусиль на досягнення мети або утримання від діяльності. Він відображається в кримінальному законодавстві шляхом вказівки на бажання настання, свідоме припущання, байдуже ставлення або розрахунок на запобігання суспільно небезпечним наслідкам [2].

Непрямий умисел, як і будь-яка категорія в кримінальному праві, має свої недоліки та відповідну проблематику. Варто зазначити про складнощі у визначенні мотивів правопорушника, а також доведення його психічного ставлення до власних дій чи бездіяльності. Потрібно довести, що особа саме

не бажала настання суспільно небезпечних наслідків. Проте обвинувачений може вдаватися до брехні, заважати в отриманні потрібних доказів та інформації, аби уникнути покарання, або його пом'якшити. Також, як уже було зазначено, роль грає психічний стан особи, за яким складно спостерігати і досконало проаналізувати його.

Психічне усвідомлення людини грає роль у розмежуванні непрямого умислу і необережності, в плані протиправної недбалості. Зрозумілим є той факт, що розбіжність даних понять полягає в тому, що непрямий умисел передбачає свідоме настання суспільно небезпечних наслідків, а необережність – те, що особа не передбачала настання таких наслідків, хоча мала б передбачити. Розмежувати дані поняття іноді складно враховуючи психологічні особливості обвинуваченого, відповідно це і ускладнює суб'єктивне оцінювання, в тому числі і при постановленні вироку.

Підсумувавши вище сказане, варто зазначити, що непрямий умисел є складною правовою категорією, яка характеризується особливим поєднанням інтелектуального та вольового компонентів психічного ставлення особи до своїх дій. Особа усвідомлює суспільну небезпечність своїх дій та передбачає можливість настання шкідливих наслідків, однак не бачає їх, а свідомо допускає. Це часто виражається у байдужому ставленні до потенційних наслідків.

Чітке розмежування непрямого умислу та необережності має велике значення для кваліфікації злочину. Суд має оцінювати всі фактичні обставини та найважливішим є врахувати психологічний стан винного, в питаннях кваліфікації його дій.

Список використаних джерел

1. Петренко В. Умисел та його види. 2018. URL: <https://lh.pl.court.gov.ua/sud1617/pres-centr/news/434620/>.
2. Нижник І. В. Структура змісту умислу та її особливості в злочинах із формальним складом / Юридичний науковий електронний журнал. 2019.
3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред.: М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ: Юридична думка, 2012.
4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 року № 2314-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341>

ЗАЙНУЛЛІН Денис Русланович,
студент 1 курсу магістратури Київського
університету інтелектуальної власності
та права Національного університету
«Одеська юридична академія»

**КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕСАНКЦІОНОВАНЕ
ПОШИРЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ ПРО НАПРАВЛЕННЯ, ПЕРЕМІЩЕННЯ ЗБРОЇ,
ОЗБРОЄННЯ ТА БОЙОВИХ ПРИПАСІВ В УКРАЇНУ, РУХ, ПЕРЕМІЩЕННЯ
АБО РОЗМІЩЕННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ЧИ ІНШИХ УТВОРЕНИХ
ВІДПОВІДНО ДО ЗАКОНІВ УКРАЇНИ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАНЬ,
ВЧИНЕНЕ В УМОВАХ ВОЄННОГО АБО НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ**

Кримінальний кодекс України був доповнений статтею 114-2 «Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану».

На внесення даних змін вплинуло декілька факторів: 1) рф розпочала повномасштабне вторгнення на територію України 24 лютого 2022 року; 2) суспільство маючи повністю відкритий доступ до різних інтернет-ресурсів не реагувало на заклики Міністерства оборони України, Генерального штабу України та інших військових формувань щодо нерозповсюдження інформації про рух, переміщення або розміщення Збройних сил України та інших військових формувань, про направлення та переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, що спричинило тяжкі наслідки. Одним з таких прикладів є обстріл ТРЦ Retroville в Києві 20 березня 2022 року, який стався внаслідок того, що киянин виклав у інтернет матеріали про пересування українських військових у столиці й «свідомо чи несвідомо» попрацював корегувальником для російської армії. Внаслідок цього, загинуло 8 людей.

Розглядаючи першу редакцію статті 114-2 КК (від 24.03.2022 р.) розуміємо, що тут визначене більш ширше коло протиправних діянь порівняно з другою редакцією (від 01.04.2022 р.). Як зазначив М.І. Хавронюк, з 27 березня по 12 квітня 2022 р. і потім, починаючи з 13 квітня 2022 р., діяли дві дещо різні редакції ст. 114-2 КК [1]. Перша редакція передбачала більш широке коло протиправних діянь [1]. Тому, з огляду на положення ч. 1 ст. 5 КК щодо зворотної дії закону в часі, якщо особа в період з 27 березня по 12 квітня 2022 р.

поширила інформацію про переміщення територією України зброї, взявши її з відкритого доступу, де вона була розміщена, наприклад, Службою безпеки України, відповідальність особи виключається, бо після 12 квітня 2022 р. таке діяння перестало бути кримінально караним [1].

Розглянемо склад даного кримінального правопорушення.

Родовим об'єктом правопорушення є суспільні відносини з охорони основ національної безпеки України. Безпосереднім об'єктом виступає державна безпека України в інформаційній сфері забезпечення обороноздатності держави. Відповідно до ЗУ «Про національну безпеку», національною безпекою вважається захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [5]. В. Бондар основним безпосереднім об'єктом визначає суспільні відносини у сфері забезпечення національної та державної безпеки, обороноздатності, державного суверенітету, територіальної цілісності і недоторканості [7]. Ю. Пономаренко вважає, що основний безпосередній об'єкт несанкціонованого поширення військово значущої інформації збігається з об'єктом злочинів, передбачених ст. 114-1 КК, і, на відміну від В. Бондаря, включає до нього лише ті суспільні відносини, які забезпечують обороноздатність України в частині належного здійснення військовими формуваннями України охорони основ національної безпеки України в умовах воєнного або надзвичайного стану [6].

Слід зазначити, що В. Бондар та Ю. Пономаренко сходяться в тому, що інформаційна безпека України в частині збереження у таємниці інформації, яка становить предмет аналізованого посягання, є хоча й обов'язковим, однак лише додатковим безпосереднім об'єктом складів злочинів, передбачених ст. 114-2 КК [2; 8].

З переліком інформації, розголошення якої може призвести до обізнаності противника про дії Збройних Сил України, інших складових сил оборони, негативно вплинути на хід виконання завдань за призначенням під час дії правового режиму воєнного стану можна ознайомитися в Додатку 2 до наказу Головнокомандувача ЗСУ № 73 від 03.03.2022 р. щодо заборони розповсюдження інформації, розголошення якої може призвести до обізнаності противника про дії Збройних Сил України, інших складових сил оборони, негативно вплинути на хід виконання завдань за призначенням під час дії правового режиму воєнного стану [4].

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення полягає у несанкціонованому поширенні інформації про направлення, переміщення зброї,

озброєнь, боєприпасів; переміщення, рух або розташування ЗСУ чи інших військових формувань на території України. Поширювати інформацію можна різними шляхами, тобто усно та письмово. Найпоширенішою практикою в наш час є використання популярних месенджерів, зокрема це Telegram, де громадяни України мають абсолютно вільний доступ до різноманітної інформації, включаючи ворожі пропагандистські канали, а також, це одна з платформ, де російські спецслужби активно вербують та залучають до активної співпраці громадян України. Один з прикладів активного використання месенджерів вказаний у вирокі Заводського районного суду м. Миколаєва, де зазначено, що обвинувачена здійснювала збір та подальше поширення інформації про наслідки обстрілів м. Миколаєва та місця розташування, переміщення ЗС України в такому обласному центрі, як в груповому чаті ворожого каналу, так і безпосередньо серед його інших невстановлених на даний час учасників [3].

Суб'єктом виступає фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Враховуючи положення частини 1 статті 22 КК – це 16 років.

Суб'єктивна сторона характеризується як прямим, так і непрямым умислом, де особа усвідомлює, що її діяння вчиняються на шкоду зовнішній та внутрішній безпеці (інтересам) України, передбачає їх суспільно небезпечні наслідки і бажає їх настання або не бажає, але свідомо припускає їх настання. Мотиви вчинення даного злочину можуть бути різними: починаючи від виконання завдань, які поставили куратори російських спецслужб, закінчуючи тим, що за це обіцяють виплатити шалені кошти.

Діяння, які визначені в частині 1 та 2 даної статті мають бути вчинені в умовах воєнного або надзвичайного станів – це обов'язкова ознака, оскільки без неї склад кримінального правопорушення буде відсутній. Визначення понять «воєнний стан» та «надзвичайний стан» містяться в Законі України «Про правовий режим воєнного стану» та Законі України «Про правовий режим надзвичайного стану». Частина 3 даної статті передбачає настання тяжких наслідків. Законодавцю варто визначити дане поняття, оскільки воно є оціночним.

Отже, несанкціоноване поширення інформації про переміщення озброєння, боєприпасів чи військових формувань в умовах воєнного або надзвичайного стану становлять серйозну загрозу національній безпеці України. Такі дії сприяють плануванню ворожих атак, підривають обороноздатність держави та порушують правовий режим.

Список використаних джерел:

1. Аналіз статті 114-2 ККУ із серії науково-практичних коментарів Миколи Хавронюка про зміни до Кримінального кодексу, прийняті під час воєнного стану. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/poshyrennya-informatsiyi-pro-vijskovu-dopomogu-ta-diyi-vijskovykh-ukrayiny-kryminalna-vidpovidalnist/>
2. Бондар В. Ю. Кримінальне правопорушення, передбачене ст. 114-2 Кримінального кодексу України. Проблеми кваліфікації та розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану: матеріали наук.-теорет. конф. (Київ, 26 трав. 2022 р.) / редкол.: С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський, А. А. Вознюк та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2022. С.281–286.
3. Вирок Заводського районного суду м. Миколаєва у справі № 487/2555/22. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/109361225>
4. Додаток 2 до наказу Головнокомандувача ЗСУ від 03.03.2022 року (редакція від 03.02.20245 р.). URL: https://www.mil.gov.ua/content/files/nakaz73_zi_zminamu_2024.pdf
5. Закон України «Про національну безпеку» (редакція від 09.08.2024 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
6. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / В. Я. Тацій, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 6-те вид., перероб і допов. Харків: Право, 2020. 768 с.
7. Про об'єкт злочинів, передбачених ст. 114-2 Кримінального кодексу України. Бурда Петро Олексійович. URL: <https://jpchdnu.donnu.edu.ua/article/view/16171/16065>
8. Пономаренко Ю. Несанкціоноване поширення військово значущої інформації: питання кримінально-правової кваліфікації та застосування кримінально-правових засобів. Право України. 2022. № 11. С.100–117.

ГОЛОВКО Дана Тарасівна,
студентка 3-го курсу, групи СПАД 4/22
Київського університету інтелектуальної
власності та права Національного
університету «Одеська юридична академія»

ОСОБЛИВІСТЬ КВАЛІФІКАЦІЇ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ОСВІТНІЙ СФЕРІ

З початку вторгнення росія намагається затвердитися на окупованих територіях і усіх сферах суспільного життя, запевняє населення, що їх влада тут назавжди та вимагає залишити спроби опору. Очевидно, що наймасштабнішим було б довести до свідомості підростаючого покоління, тобто повністю по іншому національно індефікувати. Цей процес відбувається через запровадження нової освітньої програми та навчальних компо-

нентів, освітянських заходів, зокрема за участі російських військових. Однак в освітній сфері колабораціонізм не знайшов свого розвитку та квазіосвітня політика росії на тимчасово окупованих територіях України характеризується низькою ефективністю.

Відповідно до статей 24 та 50 IV Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни (1949 р.) на окупаційну державу покладається обов'язок щодо забезпечення функціонування закладів освіти, при чому освіту дітей слід доручати особам з такими ж культурними традиціями та здійснювати по можливості особами їхньої національності, мови та релігії [1], а також статті 29 Конвенції ООН про права дитини, яка, зокрема, передбачає, що освіта дитини повинна бути спрямована на виховання поваги до батьків дитини, її культурної самобутності, мови і національних цінностей країни, в якій дитина проживає, країни її походження та до цивілізацій, відмінних від її власної [2]. З цього можна зробити висновок, що чітко зазначені вимоги міжнародного гуманітарного права є продовження надавати освітянські послуги діючими вчителями.

Так званий спікер «парламенту» анексованого Криму переконаний в тому, що в разі опанування українськими дітьми навчальної програми за допомогою завезених до навчальних закладів України російських підручників через десять років сформується абсолютно інше покоління з точки зору його ідентифікації. На рівні ради федерації рф. навіть створено спеціальну міжфракційну робочу групу, яка покликає «протидіяти викривленню освіти» на тимчасово окупованих росією українських територіях [3].

Росіяни користуються загальноприйнятим положенням вчителя, викладача, вихователя у суспільстві, професією яка автоматично викликає довіру та повагу, та зокрема для дітей є прикладом наслідування

В цих умовах діяльність директорів шкіл і їх заступників з виховної роботи, які впроваджують (вводять щось нове в дію, у практику) російські освітні стандарти, примушуючи вчителів переходити на них і навчати дітей російською мовою, а також погодження самих вчителів (насамперед викладачів української мови і літератури, історії) на «перекваліфікацію» за програмами окупантів, підпадає під поняття колабораціонізм. Увага до освітніх стандартів пов'язана з тим, що вони спрямовані на формування компетентностей, необхідних для соціалізації школярів та громадянської активності, свідомого вибору подальшого життєвого шляху та самореалізації, виховання відповідального, шанобливого ставлення до родини, суспільства, національних та культурних цінностей українського народу [4].

Щодо кваліфікації суб'єктів кримінального правопорушення передбаченого ч.3 ст.111-1 КК України, то на відміну від ч. 2, 5 та 7 статті 111-1 КК України ч. 3 цієї статті, що передбачає відповідальність за впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти, не містить посилання на «добровільність», в наслідок чого як колабораційна діяльність може розглядатися і запровадження таких стандартів і під примусом. А. О. Подзіров зазначає, щоб не виникало питання щодо наявності складу кримінальної відповідальності, передбаченої ч.3 ст. 111-1 КК України, педагог повинен утримуватися від проведення пропаганди та впровадження стандартів освіти держави-окупанта під час своєї роботи. Та навпаки, за можливості, проводити навчання дітей за національними стандартами, що відповідатиме положенням статей 24 та 50 IV Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни [5].

За даними соціологічної групи «Рейтинг», 68% українців вважають, що вчителі, лікарі та соціальні працівники, стосовно яких встановлено факти колаборації з ворогом в більшості випадків, робили це під примусом, тому вважають за потрібне прийняти амністію для них.

Результати вивчення наявної емпіричної бази свідчать, що станом на 12 жовтня 2023 р. Єдиний державний реєстр судових рішень містить інформацію про 15 обвинувальних вироків судів першої інстанції за ч. 3 ст. 111-1 КК України та у всіх вироків йдеться про вчинення дій, спрямованих на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти. Слід звернути увагу, що судова практика пішла обґрунтованим шляхом визнання винними за такі дії саме службових осіб в галузі освіти, які прийняли/виконали рішення про перехід на стандарт освіти держави-агресора, зокрема, виключення державних стандартів та освітніх програм України; запровадження викладання російською мовою; забезпечення бібліотечного фонду підручниками за освітньою програмою рф., які відповідно до змісту та довідкових відомостей, відповідають стандартам освіти держави-агресора тощо. Так, суб'єктами злочинів виявилися 7 (сім) директорів шкіл Донецької, Запорізької і Херсонської областей, 4 (чотири) заступники директора шкіл; в.о. обов'язки директора «Куп'янського регіонального центру професійної освіти»; в.о. обов'язки ректора і заступник декана «факультету економіки, управління і права з навчальної роботи» університету; начальник відділу освіти «тимчасової цивільної адміністрації» [6].

Отже згідно з загальноприйнятою практикою можна зробити висновок, що станом на сьогодні притягуються до відповідальності за ч.3 ст. 111-1

КК України, тільки ті педагогічні працівники, що є службовими особами та можуть вчинити дії спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора, а не всі працівники освіти, що здійснюють освітню діяльність на тимчасово окупованій території за такими стандартами [7].

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист цивільного населення під час війни. Женева, 12 серпня 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
2. Конвенція про права дитини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
3. Нестеренко А. Культурний геноцид: хто і як впроваджує російську освіту на тимчасово окупованих територіях України. URL: <https://rososvita.imi.org.ua/>.
4. Про затвердження Державного стандарту початкової освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text>
5. Подзіров А. О. Колабораціонізм в освітній діяльності: кого притягнуть до відповідальності? URL: <https://yvu.com.ua/kolaboratsionizm-v-osvitnij-diyalnosti-kogo-vartoprytyagnuty-do-vidpovidalnosti/>
6. Вирок Дружківського міського суду Донецької області від 12 липня 2023 р., справа № 229/1473/23 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112149981> (дата звернення: 13.10.2023). Вирок Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 17 липня 2023, справа №344/5495/23 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112221947> (дата звернення: 13.10.2023). Вирок Ленінського районного суду м. Запоріжжя від 07 серпня 2023 року, Справа №334/6444/22, Провадження № 1-кп/334/352/23 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112659095> (дата звернення: 13.10.2023). Вирок Ленінського районного суду міста Запоріжжя 06 червня 2023 року, Справа № 33 4/386/23 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111345392> (дата звернення: 13.10.2023)
7. Лапкін А. В., Свтсва Д. П. Кримінально-правова оцінка дій вчителів (викладачів) за викладання на окупованих територіях. Право та державне управління. 2022. №4. С. 126.

ОНИЩЕНКО Б. Є.

студент 3 курсу Київського університету
інтелектуальної власності та права
Національного університету
«Одеська юридична академія»

ОСОБЛИВОСТІ ВЧИНЕННЯ ШАХРАЙСТВА В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану значним чином полегшується вчинення злочинів, що є високим ризиком стати потерпілим, опинитись в центрі протиправних діянь злочинців. Ми живемо в час активного розвитку мережі Інтернет та хоча

б раз чули про шахрайство. Згідно з опитуваннями, які проводили Viva Stay Secure, 7 із 10 українців мають побоювання щодо того, що їх рідні можуть стати жертвами шахраїв, а 68 % – невпевнені у власних силах в такій ситуації. При цьому, кожен другий українець визнав, що хоча б один раз потрапляв в пастку шахраїв, а 17 % – неодноразово потрапляли на їх гачок та ставали жертвами [1].

Стаття 190 КК України передбачає кримінальну відповідальність за заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою (шахрайство) [2]. Проте у старій реакції Норми не було такої кваліфікуючої ознаки як «воєнний стан». У липні 2023 року Верховною Радою було ухвалено законопроект №8235 про внесення змін і доповнень до Кримінального кодекс України, а саме щодо усунення суперечностей караності кримінальних правопорушень. Таким чином, вказаним законом ст. 190 Кримінального КК України (шахрайство) новою частиною, яка має такий зміст: «Шахрайство, вчинене в умовах воєнного чи надзвичайного стану, що завдало значної шкоди потерпілому, – карається штрафом від чотирьох тисяч до восьми тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років» [3].

Неможливість безпосередньо контактувати з потерпілою особою, відсутність прямого контакту та можливість не називати своїх точних даних – найпривабливіші умови для шахраїв, які здатні вигадувати різноманітні схеми задля заволодіння чужим майном, конфіденційною інформацією чи коштами. Аналізуючи питання основних ознак шахрайства в мережі Інтернет, слід виокремити наступні: 1) різнобічність способів вчинення шахрайства, що пов'язане із застосуванням широкого спектру послуг в мережі; 2) глобальний характер, оскільки інформаційний простір не має чітко визначених меж та обмежень; 3) високий ступінь латентності, тобто можливість злочинця бути в прихованому стані; 4) значні складності при виявленні та запобіганні [4, с. 226].

Однією з підстав притягнення до кримінальної відповідальності за шахрайство суб'єкта злочину є його усвідомлення того факту, що предметом злочину є чуже для нього майно, яке не належить йому на праві власності. Аналізуючи відповідні джерела, можна дійти висновку, що до найбільш поширених шахрайських схем в умовах воєнного стану є:

1. Шахрайство щодо збору грошових коштів на ЗСУ або на різноманітні потреби для ЗСУ;
2. Фейковий збір коштів на лікування дітей, що постраждали від збройної агресії рф;
3. Фейкове перевезення біженців та допомога з житлом;

4. Шахрайство щодо надання інформації про місце перебування родичів безвісти зниклих та багато інших [5, с. 176–178].

Слід зазначити, що географія вчинення інтернет-шахрайства в умовах війни вражає своїми розмірами: вони зафіксовані в абсолютно кожній області України. Говорячи про суб'єкта вчинення кримінального правопорушення, слід зазначити, що у відсотковому відношенні число сягає до 80% випадків вчинення шахрайства чоловіками, а жінками – відповідно 20%. Зазвичай, це молоді люди у віці від 21 до 55 років, більша частина яких вчиняється у віці від 30 до 42 років, проте зустрічаються й випадки вчинення зазначеного кримінального правопорушення неповнолітніми [6, с. 176].

Аналізуючи варіанти захисту користувачів Інтернету від онлайн-шахрайства, пропонують наступні стратегії протидії таким кримінальним правопорушенням:

1. Здійснювати надійне шифрування конфіденційної інформації, та відповідне регулярне поновлення системи безпеки;
2. Запровадити ефективне навчання персоналу кіберполіції для швидкого реагування та запобігання протиправної діяльності злочинців;
3. Встановити постійний контроль в мережі Інтернет на наявність небезпечного програмного забезпечення;
4. Скласти чіткий план реагування на кібератаки та інші загрози [7, с. 51].

Список використаних джерел:

1. Якобчук А. Половина українців потрапили на гачок шахраїв у мережі URL: <https://slovoproslovo.info/polovina-ukraintsiv-potrapili-na-gachok-shahraiv-u-merezhi>
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 року No 2314-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 05.11.2024).
3. Судово-юридична газета. Рада посилила відповідальність за шахрайство в умовах воєнного стану. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/275890-rada-usilila-otvetstvennost-zamoshennichestvo-v-usloviyakh-voennogo-polozheniya> (дата звернення: 05.11.2024)
4. Чернявський С.С. Інтернет шахрайство як об'єкт дослідження правових наук. Протидія злочинності у сфері інтелектуальної власності та комп'ютерних технологій органами внутрішніх справ: стан, проблеми та шляхи вирішення : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., (Донецьк, 12 листоп. 2010 р.). Донецьк : ДЮІ ЛДУВС, 2010. С. 100–103.
5. Брисковська О.М., Гелемей М.О. Особливості вчинення шахрайства в мережі Інтернет в умовах воєнного стану. Київський часопис права. 2023. No3. С. 174–180.
6. Брисковська О.М., Гелемей М.О. Особливості вчинення шахрайства в мережі Інтернет в умовах воєнного стану. Київський часопис права, (3), 2023. С. 174–180.
7. Орлов Р.Р. Різновиди онлайн шахрайств та методи протидії злочинам у мережі Інтернет. Застосування інформаційних технологій у правоохоронній діяльності: матеріали Круглого МБС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ, ф-т No 6, каф. кібербезпеки та ДАТА-технологій. Харків: ХНУВС, 2023. С. 50–52.

СОРУЗЬКА Наталія Сергіївна,
студентка 4-го курсу, групи СПАД 2/21 БД
Київського університету інтелектуальної
власності та права Національного університету
«Одеська юридична академія»

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СТВОРЕННЯ ВІЙСЬКОВОГО СУДУ ЯК ЕЛЕМЕНТУ ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сьогодні в умовах повномасштабного російського вторгнення, питання забезпечення справедливості та законності для військовослужбовців набуває особливого значення. У нинішніх умовах військові злочини потребують не тільки швидкого, але й надзвичайно професійного судового розгляду, тому виникає нагальна потреба відновлення військових судів у нашій країні.

З набранням чинності Закону України від 27.01.2023 року № 2839-IX, що передбачає посилення кримінальної відповідальності для військовослужбовців [1], ціна судової помилки при ухваленні вироку є надзвичайно високою. Несправедливе або неправомірне рішення суду може мати серйозні наслідки для військовослужбовця та його родини, а також послабити віру в правову систему загалом. Тому професіоналізм і спеціалізація суддів є сьогодні життєво необхідними для об'єктивного й справедливого розгляду справ, пов'язаних із військовими злочинами.

У Верховній Раді України знаходиться на розгляді законопроект від 01.06.2018 № 8392-1 «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», який передбачає створення військових судів [2]. Разом з тим, даний законопроект перебуває на етапі розгляду з 2018 року і дискусії навколо нього тривають. Це означає, що є час для обговорення та доопрацювання важливих аспектів цієї ініціативи, щоб військові суди дійсно стали ефективною частиною судової системи України.

Вважаємо, що в умовах довготривалої війни та збільшення особового складу ЗСУ варто розпочати обговорення цього питання серед військових і правників.

Необхідно зазначити, що військові суди було ліквідовано в нашій державі Законом України від 07.07.2010 року «Про судоустрій і статус суддів», згідно Указу Президента України від 14.09.2010 року № 900/2010 «Про ліквідацію військових апеляційних та військових місцевих судів» [3].

Разом з тим, наразі воєнний стан і загроза обороноздатності країни створюють велике навантаження на загальні суди, які тепер мають розглядати багато справ щодо військових злочинів. Ці справи часто пов'язані з виконанням військових обов'язків у бойових умовах, що потребує спеціальних знань. Через перевантаження загальні суди працюють повільніше, що знижує їх ефективність. Тому вважаємо, що військові суди могли б розвантажити загальні інстанції, прискорити процес та підвищити якість розгляду таких справ.

Крім того, відсутність чіткого розподілу юрисдикції для військових злочинів створює ризики для винесення помилкових рішень через відсутність у суддів загальної юрисдикції спеціальних знань у сфері військової служби, а також особливостей взаємовідносин між військовими та виконання бойових завдань у бойовій обстановці [4].

Як відзначив Голова Верховного Суду Станіслав Іванович Кравченко, «... якщо судять військовослужбовців за специфічною категорією кримінальних проваджень, пов'язаних із несенням військової служби, то дуже важливо, щоб було сприйняття саме військовими. А найбільше вони будуть сприймати, коли ти свій серед своїх, що зміцнило б довіру до судової системи з боку військовослужбовців та суспільства загалом...» [5].

Нині ці справи розглядають судді, які зазвичай спеціалізуються на розгляді цивільних справ або справ щодо кримінальних правопорушень загального характеру, таких як крадіжки чи шахрайство і часто не мають досвіду військової служби. Водночас розгляд справ, пов'язаних з військовими злочинами вимагає від суддів як знання військового законодавства, так і специфіки самої військової служби. Наприклад, ст. 403 Кримінального Кодексу України передбачає, що невиконання наказу має спричинити тяжкі наслідки, однак законом не визначено чітких критеріїв тяжкості цих наслідків, і їх має визначити суд. Це вимагає високої кваліфікації та розуміння саме специфіки військової діяльності [5].

У зв'язку з цими факторами, створення військових судів у системі правосуддя України виглядає як логічний та обґрунтований крок. Відновлення діяльності військових судів в Україні не тільки дозволить розвантажити загальні суди, але й забезпечить більш якісний та професійний розгляд військових справ, що, у свою чергу, сприятиме зміцненню довіри до судової системи як серед військовослужбовців, так і серед громадськості.

Крім того, відновлення в системі судоустрою України військових судів повністю відповідає вимогам статті 125 Конституції [6] та статті 17 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [7] щодо побудови системи судів

загальної юрисдикції за принципами територіальності, спеціалізації та організаційної єдності.

У багатьох розвинених країнах уже довгий час існує система військових судів (США, Велика Британія, Канада, Ізраїль, Польща тощо), а тому Україна може почати будувати власну систему з огляду на позитивний досвід інших держав.

Підсумовуючи викладене, хочу навести позицію людини, яка напяму дотична і до системи правосуддя, і до військової служби. Суддя Верховного Суду, к. ю. н., офіцер снайперського підрозділу ЗСУ Олександр Мамалуй, у своєму інтерв'ю від 01 червня 2022 року сказав: «Відновлення військових судів буде на користь правосуддю, це будуть високопрофесійні люди, яким сказали поїхати в зону бойових дій на виїзне засідання – і вони поїдуть. Вони будуть знати точно, що це за зброя та як вона працює. В складі колегиї вони можуть прийти до спільної думки з усіх військових питань. Відновити військові суди, особливо в умовах війни (не спеціальні суди на якийсь випадок), було б правильним рішенням. В багатьох цивілізованих країнах вони є. Наприклад, в США є. Там і військові присяжні є» [8].

Висновки. Сьогодні, коли Україна перебуває у воєнному стані, питання справедливого і професійного судочинства для військовослужбовців набуває особливого значення. Чинне законодавство, зокрема Закон України від 27.01.2023 року № 2839-IX «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці», значно посилив відповідальність військових, тому судові помилки можуть мати серйозні наслідки. У загальних судах, де справи розглядають судді без військового досвіду, відсутність спеціалізації може вплинути на якість ухвалених рішень.

Вважаємо, що створення військових судів дозволить розвантажити загальні суди, підвищити оперативність та якість судового процесу, особливо для специфічних військових правопорушень. Цей крок не тільки наблизить нас до стандартів правосуддя, які практикуються в інших країнах, але й сприятиме зміцненню довіри військовослужбовців та громадян до судової системи.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці: Закон України від 27.01.2023 року № 2839-IX // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2023, № 56, ст.165. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2839-20#Text>.

2. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо утворення військових судів: проект Закону України від 01.06.2018 року № 8392-1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/8392-1>.
 3. Указ Президента України від 14.09.2010 року № 900/2010 «Про ліквідацію військових апеляційних та військових місцевих судів». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/900/2010#Text>.
 4. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо утворення військових судів». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/8392-1>.
 5. Кравченко С. Свій судить своїх: чи потрібні Україні спеціальні військові суди: інтерв'ю голови Верховного Суду // Телеграф. 2024, 24 травня. URL: <https://news.telegraf.com.ua/ukr/ukraina/2024-05-24/5853679-sviy-sudit-svoikh-chi-potribni-ukraini-spetsialni-viyskovi-sudi>.
 6. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text> 7. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.
 7. Мамалуй О. Інтерв'ю /Марина Бахолдіна // Юридична практика. 2022, 01 червня. URL: <https://cutt.ly/sfj7XNP>.
-

ДЕРЕВЦОВ С. І.,

аспірант кафедри кримінального права, процесу і криміналістики Київського університету інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія»

ПЕРЕДУМОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ НЕЗАКОННОГО ВИГОТОВЛЕННЯ, ЗБЕРІГАННЯ, ЗБУТУ АБО ТРАНСПОРТУВАННЯ З МЕТОЮ ЗБУТУ ПІДАКЦИЗНИХ ТОВАРІВ

Останнім часом значна увагу суспільства приділена питанням протидії незаконній торгівлі підакцизними товарами (алкогольні напої, тютюнові вироби, рідини, що використовуються в електронних сигаретах, пальне, спирт етиловий, спиртові дистилати тощо), ліквідації сталих схем нелегального виробництва та збуту підакцизних товарів, боротьби з функціонуванням каналів попадання продукції на нелегальний ринок.

Не викликає жодного заперечення, що існування незаконного обігу підакцизних товарів негативно відображається на рівні бюджетних надходжень, якості таких товарів, дотримання прав споживачів, а іноді становить загрозу життю та здоров'я громадян.

Так, 08.05.2023 року Комітет Верховної Ради України з питань фінансів, податкової та митної політики розглядав питання стану дотримання законодавства на ринку підакцизних товарів (протокол № 136 від 08.05.2023), який у своєму рішенні зазначив, що об'єми виготовленого необлікованого спирту щомісячно складають понад 2 млн. літрів, який використовується для виготовлення необлікованої горілки по «формі 2» та як наслідок з вказаного об'єму не сплачується акцизний податок [1].

Проблема шокової акцизної політики та надмірного рівня податкового навантаження у поєднанні зі слабкістю правоохоронних та контролюючих інституцій призвели у 2022 році до фактичної втрати контролю з боку держави над ринком підакцизної продукції. Проте останні два роки з'явилися позитивні результати детінізації на ринку алкоголю, тютюну та палива – у 2023 році втрати бюджету знизились до 35-40 млрд грн на рік [2].

Наведені приклади свідчать про катастрофічну ситуацію на ринку підакцизної продукції. Існування тіньового ринку підакцизної продукції в Україні – країні, яка сьогодні перебуває в стані війни, отримає безпрецедентну грошову допомогу від країн Євросоюзу та інших країн світу, є неприпустимим.

Необхідно зазначити, що нормативно-правове забезпечення механізму відповідальності за незаконний обіг підакцизної продукції перебуває на вкрай незадовільному рівні.

Недосконалість деяких положень Кримінального кодексу України (далі – КК України) призводить у багатьох випадків до уникнення відповідальності за різних підстав.

Питання кримінально-правової характеристики незаконного виготовлення, зберігання, збуту або транспортування з метою збуту підакцизних товарів розглядали окремих науковці з кримінального права, серед яких слід назвати П.П. Андрушка, Н.О. Гурову, О.О. Дудорова, М.Й. Коржанського, М.І. Мельника, В.О. Навроцького, В.В. Сташиса, Є.Л. Стрельцова, В.Я. Тація, М.І. Хавронюка та інші.

Незважаючи на те, що праці цих учених становлять значну наукову і практичну цінність, чимало питань, пов'язаних з ознаками складів кримінальних правопорушень, передбачених ст. 204 КК України, залишилися дискусійними, а деякі недостатньо чи взагалі не дослідженими, зокрема висвітлені лише в коментарях до чинного КК України, підручниках з кримінального права, статтях у періодичних виданнях тощо.

Відсутність якісної нормативно-правової бази зумовлює допущення помилок під час кваліфікації даного кримінального правопорушення, сприяє

уникненню тими, хто його учиняє, справедливої відповідальності та загалом ускладнює протидію незаконному виготовленню, зберіганню, збуту або транспортуванню з метою збуту підакцизних товарів. Необхідність існування кримінальної відповідальності за незаконне виготовлення, зберігання, збуту або транспортування з метою збуту підакцизних товарів є беззаперечною враховуючи розмір втрат бюджету від такої діяльності.

Викладене підтверджує потребу поглибленого аналізу кримінально-правової характеристики незаконного виготовлення, зберігання, збуту або транспортування з метою збуту підакцизних товарів. Дослідження надасть можливість виробити науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення норм КК України у цій сфері та практики їх застосування.

Список використаних джерел:

1. Протокол Комітету Верховної Ради України з питань фінансів, податкової та митної політики № 136 від 08.05.2023. URL : <https://komfinbank.rada.gov.ua/uploads/documents/34044.pdf>
2. Найрозповсюдженіші схеми ухилення від сплати податків та як їх мінімізувати URL : <https://www.epravda.com.ua/columns/2024/10/31/721290>

ТОКАРЄВ М. К.

студент 4-го курсу, групи СПАД 2/21 БД
Київського університету інтелектуальної
власності та права Національного університету
«Одеська юридична академія»

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ДОКАЗУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ПОВ'ЯЗАНОЇ ІЗ НАДАнням ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ ВЧИНЕНИХ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Постановка проблеми. Відповідно до ст. 19 Конституції України органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [1, ст.19]. Вчинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг підриває довіру суспіль-

ства до державних та публічних інституцій, особливо під час військового або надзвичайного стану. Актуальність дослідження полягає у необхідності вдосконалення механізмів доказування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та усунення прогалин у правовому регулюванні. Доказування таких злочинів ускладнюється у зв'язку з воєнним станом в країні, оскільки доступ до відповідної доказової бази є обмеженим, а процесуальний порядок такого доказування не є досконалим.

Метою дослідження є аналіз проблем доказування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, з урахуванням умов воєнного стану. Дослідження спрямоване на розробку рекомендацій щодо вдосконалення нормативно-правової бази та практичних механізмів доказування з метою підвищення ефективності досудового розслідування та забезпечення допустимості доказів у судовому провадженні.

Виклад основного матеріалу. Доказування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг є специфічною процедурою і залежить від конкретного діяння і його класифікації. Як зазначає Поплавська А.В., вказані правопорушення умовно класифікуються за ознаками: 1) корупційності; 2) механізму злочинних відносин; 3) тяжкості злочину; 4) форми вини; 5) ступеня завершеності злочинної діяльності; та 6) сфери суспільних відносин, в якій вчиняється злочин; [2, с. 49].

В теорії доказування вказаних правопорушень, як зазначає Шульга М.М., для встановлення кримінального механізму службового діяння необхідно з'ясувати: 1) чи мало місце порушення службовою особою зумовлених його службовим становищем обов'язків; 2) внаслідок яких дій чи бездіяльності службової особи була заподіяна істотна шкода державним або суспільним інтересам, що охороняються законом, правам та інтересам громадян, інтересам суб'єктів економічної діяльності; 3) чи мав місце причинний зв'язок між злочинним діянням службової особи і наслідками, що наступили [3].

В практичному сенсі, судова практика вказує, що доказування має бути поза розумним сумнівом і підлягає визначення елементів, що утворюють об'єктивну і суб'єктивну сторону діяння [4]. В основу доказування вказаних злочинів покладається: по-перше, встановлення суб'єкта діяння, зокрема чи є він службовою особою та, по-друге, встановлення обумовленості службового становища та дій, пов'язаність з її владними чи службовими повноваженнями [5].

Таким чином, теорія і практика вказує, що доказування злочинів у сфері службової та професійної діяльності залежать від кожного діяння, однак наявні загальні вимоги щодо доказування вказаних злочинів. Як зазначає Поплавська А.В. існує базовий комплекс слідчих (розшукових) дій (далі – СРД) та негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД), які застосовуються у таких провадженнях [2].

Найчастіше такими СРД є: обшук, огляд, зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису тощо. Щодо НСРД, то до них відносяться: аудіо-, відео- контроль особи, моніторинг банківських рахунків, контроль за вчиненням злочину у формі: імітування обстановки злочину та спеціального слідчого експерименту тощо. Згідно до ст. ст. 234, 237, 245-1, ч. 2 та 4 ст. 246 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) згадані вище заходи вимагають отримання ухвали слідчого судді або у виключних випадках постанови прокурора про дозвіл на проведення СРД чи НСРД [6].

Проблемою доказування у провадженнях на території проведення бойових дій є ризик порушення дізнавачем, слідчим, або прокурором процесуального порядку отримання, фіксації та оцінки доказів, що може призвести до визнання їх недопустимими. Норми КПК України передбачають фіксацію прийнятих рішень, отримання погоджень складених клопотань про проведення СРД або НСРД.

Юріков О.О. вказує, що чинні положення КПК України цілком не забезпечують належної регламентації особливого режиму досудового розслідування в районі безпосереднього ведення бойових дій. Розслідування кримінальних правопорушень на території, яка піддається обстрілам, супроводжується складнощами, які полягають у несвоєчасному прийнятті рішень і необхідності виїзду на безпечну територію для складання та отримання погоджень про проведення СРД або НСРД [7, с. 1315].

Підтвердженням зазначеного є дослідження Української Гельсінської спілки з прав людини, під назвою «Міжнародні злочини в Україні: огляд національного розслідування та судової практики» в Українському кризовому медіацентрі, в якому зроблено висновок, що основними проблемами і викликами у проведенні досудового розслідування на територіях бойових дій є: 1) затримка у проведенні слідчих дій; 2) відсутність відповідей на клопотання або їх несвоєчасність; 3) відсутність інформування про хід розслідування, т.ч про зміну підслідності; [8].

Таким чином, несвоєчасне прийняття рішень і проведення слідчих дій в результаті тягне за собою втрату доказових матеріалів. Окрім цього, під час судового розгляду такого кримінального провадження може виникнути питання, щодо дотриманням прав і свобод людини та процесуального порядку в отриманні тих чи інших доказів із застосуванням ст. ст. 615, 616 КПК України.

Отже, для уникнення проблеми, щодо несвоєчасного прийняття рішень, у зв'язку з необхідністю виїзду на безпечну територію для складання і отримання процесуальних документів, слід цифровізувати взаємодію між органом досудового розслідування, прокурором і судом для отримання необхідних рішень кримінального провадження, незалежно від місцезнаходження в онлайн форматі.

Відповідно до ст. 89 КПК України висновки експертів є процесуальним джерелом доказів [6, ст.89]. Призначення і проведення експертиз є невід'ємною складовою будь-якого кримінального провадження. На стадії досудового розслідування експертиза сприяє об'єктивності, повноті та всебічності пізнання події і обставин кримінального правопорушення. Висновки експертів є джерелами доказів, що містять інформацію, яка є доказами у кримінальному провадженні [9, с.160].

Поплавська А.В. підтримуючи твердження Шульги М.М. зазначає, що у кримінальних правопорушеннях у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг призначаються і проводяться велика кількість специфічних експертиз, зокрема судово-економічна експертиза, судово-фоноскопична експертиза, почеркознавча експертиза, технічна експертиза документів тощо [2].

Відповідно до звіту за перше півріччя 2023 року Національного антикорупційного бюро України (далі – НАБУ) терміни проведення експертизи є вузьким місцем, яке гальмує швидкість розслідування корупційних кримінальних проваджень. Чинна система експертизи не дає змоги оперативно, якісно та, головне, прозоро супроводжувати всі провадження НАБУ і тому передбачає створення власної експертної установи [10].

Оскільки, вказані провадження потребують проведення більш специфічних експертиз, то в умовах воєнного стану проведення таких досліджень ускладнюється. Як слушно зазначає Баличева А.С. та Антонюк А.Є. наразі одними із проблемних аспектів є унеможливлення доступу експертів до технічних засобів та лабораторних умов, необхідних для проведення експертиз, присутні труднощі із логістикою, що позначається на процесі транспортування речових доказів, постанов про проведення експертиз до експертної установи,

а також наявний дефіцит кваліфікованих фахівців за окремими експертними спеціальностями, паралельно зі зростанням навантаження [11, с. 17].

Отже, необхідно терміново на державному рівні усунути дефіцит фахівців, за необхідності збільшити їх штат, відповідно до збільшеного навантаження на окремого фахівця.

Окрім вище зазначеного, у зв'язку із бойовими діями унеможлиблюється отриманням необхідних зразків для експертних досліджень. Неналежна кількість зразків для проведення експертизи впливає на подальше визнання висновку експерта недопустимим.

Прикладом такого є судова практика: Касаційний кримінальний суд у складі Верховного суду, у справі № 686/24376/20 від 07.09.2023 р., зробив висновок, що відсутність вільних зразків підпису особи при проведенні судово-почеркознавчої експертизи тягне визнання зробленого висновку судово-почеркознавчої експертизи недопустимим доказом через його неповноту та проведення з порушенням вимог п. 3.5 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз і експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз [12].

Висновки. По-перше, необхідно внести зміни до КПК України, зокрема в нормах, що регламентують здійснення кримінального провадження в умовах воєнного або надзвичайного стану, які спростять механізм і процедуру здійснення такого провадження. Окрім цього, створити окремий електронний реєстр взаємодії між органом досудового розслідування, прокурором і судом для отримання необхідних рішень кримінального провадження в онлайн форматі, доступ до якого буде можливий незалежно від місцезнаходження. Це дозволить централізувати доступ до інформації та уникнути затримки, пов'язаних з отриманням доказів або інформації з інших установ.

По-друге, усунути дефіцит штату працівників експертних установ, і за необхідності збільшити цей штат відповідно до збільшеного навантаження і внести відповідні зміни до Закону України «Про судову експертизу».

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 15.11.2024);
2. Поплавська А. В. Особливості доказування злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Правовий часопис Донбасу № 2 (87) м. Кропивницький, 2024 р. с. 48–54;
3. Шульга М. М. Криміналістика. 2013 р. [Електронне видання] URL: <https://libr.lecture.center/kriminalistika/tema-rozsliduvannya-zlochiniv-sferi-slujbovoji-68647.html> (дата звернення 12.11.2024);

4. Постанова ККС ВС у справі №688/788/15-к від 04.07.2018 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75286445> (дата звернення 14.11.2024);
5. Постанова пленуму Верховного суду України. Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень від 26.12.2003 р. № 15 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0015700-03#Text> (дата звернення: 15.11.2024);
6. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 15.11.2024);
7. Юріков О.О. Особливості досудового розслідування у районні ведення бойових дій. 2022 р. с. 1310–1315;
8. Українська Гельсінська спілка з прав людини. Ключові проблеми України у розслідуванні воєнних злочинів. Результати дослідження. [Електронне видання] URL: <https://www.helsinki.org.ua/publications/kliuchovi-problemy-ukrainy-u-rozsliduvanni-voiennykh-zlochyniv-rezultaty-doslidzhennia/> (дата звернення 14.11.2024);
9. Пілюков Ю. О. Судово-експертна діяльність у сучасному кримінальному процесі. Судово-експертна діяльність у сучасному кримінальному процесі. Актуальні проблеми правознавства. 4 (24), 2020 р. с. 158-163;
10. Хрипун В. У НАБУ повідомили про недовіру до чинної системи експертизи. Судово-юридична газета. Публікації. [Електронне видання] URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/278911-v-nabu-soobschili-o-nedoverii-k-deystvuyushey-sisteme-ekspertizi> (дата звернення 14.11.2024);
11. Баличева А.С., Антонюк П.Є. Проблемні аспекти проведення судової експертизи в Україні в умовах воєнного стану. Судова експертиза в період дії воєнного стану: проблеми теорії та практики: збірник матеріалів І Всеукраїнської наук.-практ. конф. (Київ, 29 лютого 2024 р.). Вінниця : ТВОРИ 2024 р. 104 с.
12. Постанова ККС ВС у справі № 686/24376/20 від 07.09.2023 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113396794> (дата звернення 14.11.

ТРЕПЕТ Олег Сергійович,
аспірант кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики Київського
університету інтелектуальної власності
та права Національного університету
«Одеська юридична академія»

ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА ПОСОБНИЦТВА ДЕРЖАВІ-АГРЕСОРУ

З початку захоплення частини території та повномасштабного вторгнення Російської федерації в Україну залишилися не вирішеними питання кримінально – правової протидії посяганням на основі національної безпеки України в частині пособництва державі-агресору. Як і будь-яка нова правова норма вона потребує подальшого вдосконалення для більш ефективної реалізації.

Верховна Рада України доповнила КК України ст.111-1 «Колабораційна діяльність». 14 квітня 2022 р. В Р України був прийнятий (з урахуванням пропозицій Президента України) Закон «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки» (далі – Закон від 14 квітня 2022 р.), на підставі якого КК України доповнено ст. 111-2 «Пособництво державі-агресору».

За загальним визначенням державою-агресором є країна, яка першою застосовує збройну силу проти іншої країни, тобто тим самим вчиняє агресію. Державою-агресором може бути визнана не лише одна країна, а група країн, в тому числі пов'язаних між собою угодами про військову допомогу [1].

Безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111-2 КК, є основи національної безпеки України. Положення цієї статті охороняють основи Українського народу, суспільства і держави – незалежність, суверенітет, територіальну цілісність та основи конституційного ладу.

Предметом вказаного злочину в одній з форм є матеріальні ресурси та інші активи.

Під матеріальними ресурсами розуміють – речові запаси чого-небудь, які можна використати в разі потреби, а активи – частина господарського балансу, що відображає на певну дату всі матеріальні цінності, кошти й боргові вимоги, належні підприємству чи установі (наприклад, Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 6 грудня 2019 року № 361-IX, визначає активи як кошти, у т.ч. електронні гроші, інше майно, у т.ч. виробниче обладнання, будівлі та споруди, транспортні засоби, інструменти, прилади, інвентар, меблі, природні ресурси, майнові та немайнові права)[2].

Об'єктивна сторона вказаного злочину передбачає дії у певних формах:

- 1) реалізації чи підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора;
- 2) підтримка рішень або дій держави-агресора, збройних формувань чи окупаційної адміністрації держави-агресора;
- 3) добровільний збір, підготовка та/або передача матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора, її збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора[3].

Рішення держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора – політичні заяви, закони, укази, постанови, накази, розпорядження та інші відповідні рішення, що приймаються органами влади РФ, командуванням її збройних формувань, окупаційною адміністрацією.

Дії держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора – будь-які дії вказаних суб'єктів, вчинені повністю чи частково на виконання зазначених рішень.

Реалізація рішення полягає в організації виконання рішення, аналізі і контролю процесу виконання, здійсненні зворотного зв'язку, що необхідно для його втілення в життя. Тобто реалізація рішення – процес багатоетапний і передбачає узгоджену сукупність дій певної кількості виконавців[4].

Реалізація дій – це один із етапів виконання рішення, заради якого ці дії вчиняються.

Підтримка рішень та/або дій – сприяння, надання моральної, матеріальної чи іншої допомоги, вираження солідарності з діями чи рішеннями держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, висловлення симпатії їм, виступ на захист зазначених рішень чи дій.

Збір матеріальних ресурсів чи інших активів – взяття цих предметів з різних місць чи від різних осіб.

Підготовка матеріальних ресурсів чи інших активів – приготування для передавання чи для використання, вироблення запасів цих предметів;

Передача матеріальних ресурсів чи інших активів – вручення, передавання у власність чи користування цих предметів.

Зі спрямованості дій суб'єкта та мети злочину впливає, що добровільність дій суб'єкта стосується усіх без винятку форм цього злочину, а не лише двох із них[2].

Отже добровільність є обов'язковою ознакою усіх форм вчинення злочину, передбаченого ст. 111-2 КК України. По законодавчій конструкції з об'єктивної сторони злочин, передбачений ст. 111-2 КК України містить формальний склад, оскільки для його закінчення достатньо лише вчинення певних діянь.

Список використаних джерел:

1. Стаття «КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ: аналіз нової статті 111-1 Кримінального кодексу України URL: <https://hrvector.org/podiyi/22-03-20-mbo>.
2. Хавронюк М. За пособництво державі-агресору – кримінальна відповідальність. *Центр політико-правових реформ*, 1996–2022. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/za-posobnytstvo-derzhavi-agresoru-kryminalna-vidpovidalnist/>

3. Мовчан Р. О. «Воєнні» новели Кримінального кодексу України: правотворчі та правозастосовні проблеми: монографія. Київ: Норма права, 2022. С. 75.
 4. Злочинна колаборація в умовах збройної агресії: практич. poradник з кримінально-правової оцінки та розмежування / за заг. ред. В.В. Малюка. Київ : Алерта, 2023. С. 153–154.
-

КИРИЧЕНКО Богдан Олександрович,
Студент 3-го курсу групи ЦГЮ 5/22
Київського університету інтелектуальної
власності та права Національного
університету «Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0009-0003-1170-9859

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У КРИМІНАЛІСТИЦІ

Проблемним питанням в криміналістиці є використання штучного інтелекту та цифрових технологій. У сучасному світі стрімкий розвиток штучного інтелекту (далі по тексту ШІ) та цифрових технологій значно впливає на всі сфери життя, зокрема на криміналістику.

Досудове розслідування злочинів стає дедалі більш технологічно насиченим завдяки появі нових інструментів, що дають змогу швидше та точніше аналізувати докази, знижуючи ймовірність людських помилок. Використання таких технологій, як розпізнавання облич, аналіз великих баз даних, прогнозування злочинів та біометрична ідентифікація, стає не лише інструментом для збору доказів, але й способом для підвищення ефективності роботи правоохоронних органів.

Штучний інтелект значно розширює можливості криміналістичних досліджень. Наприклад, алгоритми машинного навчання дозволяють виявляти закономірності в даних, що може прискорити процес досудового розслідування. Вивчення великих обсягів даних та обробка інформації зі швидкістю, яка не досяжна для людини, допомагають правоохоронним органам створювати моделі поведінки правопорушників, а також прогнозувати можливі місця або час майбутніх правопорушень. Крім того, алгоритми ШІ застосовуються для автоматизованого аналізу відео та фотографій, що пришвидшує процес розпізнавання осіб та речових доказів.

Втім, попри ці переваги, застосування ШІ у криміналістиці пов'язане з низкою викликів. Основними проблемами є етичні та правові питання,

зокрема ризики порушення права на приватність, можливі упередження в алгоритмах та необхідність у забезпеченні прозорості та підзвітності при використанні таких технологій. Проблема алгоритмічної упередженості, що може призводити до дискримінації певних груп населення, викликає занепокоєння у сфері захисту прав людини. Правоохоронні органи, використовуючи такі інструменти, мають бути особливо обережними, щоб уникати ситуацій, коли технології ШІ сприяють порушенню прав людини.

Впровадження штучного інтелекту в криміналістику відкриває великі перспективи, але потребує ретельного правового регулювання. Ефективне використання цих технологій залежатиме від створення відповідних норм права, що регулюватимуть їх застосування та забезпечать баланс між потребами досудового розслідування і захистом прав громадян.

Основним принципом функціонування ШІ в судовій системі є дотримання основних прав людини, а також запобігання дискримінації особи. Предиктивна аналітика використовує алгоритми для прогнозування ймовірності злочинного рецидиву, але такі моделі часто відтворюють упередження, які є у навчальних даних, зокрема щодо раси та соціального статусу. Наприклад, алгоритм COMPAS має точність близько 65%, що лише трохи перевищує випадковість. Більш прості моделі, як лінійна регресія, з урахуванням лише кількох ключових факторів, можуть забезпечити подібну точність. Складніші алгоритми досягають точності до 70%, але жоден не перевищує 90%. Це викликає обурення громадськості через расову упередженість, оскільки у випадках застосування алгоритму він частіше відзначав чорношкірих обвинувачених як рецидивістів, що ставить під сумнів його об'єктивність і можливе використання у судовому процесі [4].

Відповідно до статті 6 Європейської конвенції про захист прав людини, правосуддя має здійснюватися незалежним і безстороннім судом, що ставить під питання можливість повної автоматизації судочинства.

Впровадження ШІ в правосуддя є перспективним, проте потребує дотримання етичних норм і забезпечення верховенства права. З метою уникнення негативних наслідків, варто звернути увагу на ретельне регулювання та використання технологій у судових процесах, зокрема шляхом встановлення прозорих алгоритмів, які відповідатимуть критеріям неупередженості та справедливості [1].

Аналізуючи Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» слід звернути увагу на важливість правових та організаційних основ для захисту життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави

у кіберпросторі. Цей закон визначає повноваження державних органів, підприємств та громадян у сфері кібербезпеки, що є актуальним у контексті застосування штучного інтелекту (ШІ) у криміналістиці [2].

Впровадження новітніх технологій, таких як алгоритми машинного навчання, дозволяє суттєво підвищити ефективність розслідувань, покращити аналіз доказів, знизити ймовірність людських помилок. Однак разом із цими перевагами виникають нові етичні та правові виклики, зокрема ризики порушення прав людини через алгоритмічну упередженість. Ця проблема підкреслює необхідність забезпечення прозорості та підзвітності у використанні ШІ.

В Конституції України, а зокрема в статті 124 зазначено, що правосуддя має здійснюватися тільки судами, отже використання ШІ можливе лише для оптимізації їхньої роботи. Тому, хоча впровадження ШІ в криміналістику і правосуддя є перспективним, воно вимагає дотримання етичних норм і забезпечення верховенства права. Доречним було б розробити правові рамки, які регулюватимуть використання технологій у судових процесах, що відповідатимуть критеріям неупередженості та справедливості.

Використання ШІ відкриває нові можливості для ефективного збору та аналізу доказів, що особливо актуально у контексті воєнних злочинів, які масово фіксуються в Україні зі сторони росії. Алгоритми машинного навчання здатні виявляти закономірності в даних, що допомагає правоохоронним органам швидше реагувати на злочини, прогнозувати їх і тим самим підвищувати загальний рівень безпеки.

Проте, впровадження цих технологій супроводжується етичними та правовими питаннями, зокрема ризиками порушення прав людини через можливу алгоритмічну упередженість. Це викликає необхідність чіткої регуляції використання ШІ в кримінальному правосудді. Важливо забезпечити баланс між ефективністю слідства і дотриманням прав громадян, уникаючи ситуацій, коли технології можуть сприяти дискримінації або несправедливості. [3]

Таким чином, вдосконалення кримінального провадження в умовах воєнного стану має включати не лише зміни в законодавстві, але й активне впровадження сучасних технологій. Необхідно розробити правові рамки, які б регулювали використання цифрових технологій, зокрема ШІ, з метою забезпечення їх неупередженості та справедливості. Це стане запорукою ефективності кримінального процесу та захисту прав людини в умовах сучасних викликів.

Висновки. Використання штучного інтелекту (ШІ) та цифрових технологій у криміналістиці відкриває нові можливості для досудового розслідування

кримінальних правопорушень, підвищуючи ефективність аналізу доказів і знижуючи ймовірність людських помилок. Такі технології, як розпізнавання облич і машинне навчання, допомагають прогнозувати злочини та створювати моделі поведінки правопорушників. Однак, впровадження цих технологій супроводжується етичними та правовими викликами, зокрема ризиками порушення прав людини через алгоритмічну упередженість. Необхідно на законодавчому рівні встановити правила використання ШІ в кримінальному процесі, забезпечуючи баланс між ефективністю досудових розслідувань і захистом прав громадян.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ, Протокол від 04.11.1950.
2. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
3. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України Закон України від 05.10.2017 № 2163-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text>
4. Сучасні реалії протидії воєнним злочинам: набутий досвід та погляд в майбутнє: матеріали панельної дискусії VII Харківського Міжнародного юридичного форуму 25 вересня 2023 року. Київ. Алерта, 2023.
5. Julia Dressel, Hany Farid, The accuracy, fairness, and limits of predicting recidivism (Science Advances Volume 4 | Issue 1 January 2018). URL: <https://www.science.org/doi/10.1126/sciadv.aao5580>

ЛУКОВ Роман Миколайович,
аспірант кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики Київського
університету інтелектуальної власності
та права Національного університету
«Одеська юридична академія»

СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ

Сучасні теоретичні підходи до проблематики кримінальної відповідальності за злочини проти власності досліджували такі вчені, як П.П. Андрушко, Н.О. Антонюк, М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, П.С. Берзін, А.М. Бойко С.Б. Гавриш, В.О. Глушков, В.К. Грищук, С.С. Мірошніченко та інші. Разом з тим, проблематика соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за

злочини цієї категорії потребують постійного дослідження та наукового обґрунтування оскільки вони змінюється разом із розвитком суспільства, появою нових форм володіння власністю та способів її використання.

З огляду на етимологію терміну соціальної обумовленості, слід зазначити, що у українському тлумачному словнику соціальна обумовленість» складається з двох слів «соціальна» (від лат. *socialis* – суспільний) – пов’язаність із суспільством і «обумовленість» – залежність від певних умов, обставин [5, с.772]. Таким чином, термін соціальна обумовленість використовується для опису взаємозв’язків між соціальними процесами та умовами, які формують або впливають на розвиток певних явищ, поведінки чи систем та підкреслює, що жодне суспільне явище не виникає ні звідки, а є результатом взаємозв’язків між соціальними процесами, культурними традиціями, економічними факторами та іншими суспільними умовами.

Крім того, характеризуючи соціальну обумовленість кримінально-правової норми, В. К. Гришук, звертав увагу, що це наявність сукупності внутрішніх і зовнішніх чинників, які створюють об’єктивні передумови та необхідність для розроблення і прийняття конкретної кримінально-правової норми [1, с. 100]. А відтак, це поняття відображає взаємозв’язок між соціальними потребами, очікуваннями суспільства, рівнем правосвідомості, які обумовлюють зміст і спрямованість правового регулювання. Внутрішні чинники соціальної обумовленості включають аналіз конкретних злочинних проявів, їхньої суспільної небезпеки, поширеності та впливу на різні сфери суспільного життя. Зовнішні чинники охоплюють економічні, політичні, культурні й моральні аспекти, які формують контекст для правотворчої діяльності. Таким чином, соціальна обумовленість кримінально-правової норми забезпечує її відповідність реальним суспільним потребам, сприяючи ефективному захисту суспільних відносин та досягненню цілей кримінального права.

Акцентуючи увагу на соціальній обумовленості кримінальної відповідальності варто зазначити соціально-правові чинники, які обумовлюють функціонування в державі певного виду кримінальної відповідальності, спрямовані на виявлення об’єктивних підстав, що визначають не лише необхідність, але й доцільність закріплення в кримінальному законі покарання за конкретні суспільно небезпечні діяння [3, с.52]. Такий підхід дозволяє оцінити ступінь соціальної значущості діяння в контексті протиправності, його потенційну загрозу суспільним відносинам та обґрунтувати вибір відповідних заходів кримінально-правового впливу.

Предметом злочинів проти власності є майно, яке має економічну цінність, належить іншій особі і є чужим для винного. До такого майна відносяться як матеріальні об'єкти, так і нематеріальні блага, що мають економічну значущість:

- речі – рухомі (наприклад, особисті речі, транспортні засоби), так і нерухомі (наприклад, будинки, земельні ділянки), які виступають об'єктом права власності іншої особи;
- грошові кошти – як у національній, так і в іноземній валюті, що мають платіжну функцію та визначену номінальну вартість;
- цінні метали та дорогоцінне каміння – які мають ринкову цінність та можуть використовуватися для зберігання вартості чи здійснення розрахунків;
- цінні папери – акції, облігації, сертифікати, що підтверджують майнові права та мають фінансову вартість;
- права на майно – які включають, наприклад, права користування, оренди, володіння чи розпорядження об'єктом власності;
- дії майнового характеру – які включають зобов'язання або виконання дій, пов'язаних із передачею майна чи наданням послуг;
- енергетичні ресурси – електрична та теплова енергія, які, хоча й не мають матеріальної форми, але є економічно значущими і використовуються у господарській діяльності.

Таким чином, предмет злочинів проти власності охоплює широкий спектр матеріальних і нематеріальних об'єктів та є об'єктом права власності іншої особи, порушення якого кримінальне законодавство розглядає як посягання на власність.

Зазначимо, якщо викрадення, заволодіння, привласнення, знищення, пошкодження чи інші дії щодо певного майна, предметів або засобів (наприклад, вогнепальної зброї, наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів, радіоактивних матеріалів тощо) підпадають під ознаки складу злочинів, передбачених ст. 262 та ст. 410 Кримінального кодексу України (далі – КК) [4], то такі діяння підлягають кваліфікації виключно за цими статтями. Додаткова кваліфікація за статтями 185-198 розділу VI Кримінальні правопорушення проти власності КК [4], що передбачають відповідальність за злочини проти власності, не здійснюється. Це обумовлено спеціальним характером правових норм, які передбачають відповідальність за вчинення злочинів із майном, що має особливий правовий статус або значення для суспільства (наприклад, небезпечний вплив на громадську безпеку, здоров'я населення чи навколишнє

середовище). Такі норми мають пріоритет перед загальними нормами, які регулюють відповідальність за посягання на власність.

Отже, кримінальна відповідальність за злочини проти власності має соціальну обумовленість, яка випливає з важливості власності як соціального інституту, що забезпечує економічну стабільність, розвиток суспільства та задоволення базових потреб громадян. Особливості такої обумовленості можна визначити через аналіз ключових аспектів, що формують підстави для криміналізації діянь, які посягають на власність. Слід зазначити, що власність, незалежно від її форми (приватна, комунальна, державна), є фундаментальним елементом суспільного устрою. Вона забезпечує реалізацію економічних відносин, розвиток підприємництва, збереження соціального добробуту та гарантування особистої громадян. Якщо враховувати соціальну обумовленість відповідальності то вона охоплює широкий спектр об'єктів, зокрема рухоме й нерухоме майно, грошові кошти, інтелектуальну власність, електричну й теплову енергію, а також майнові права. Це свідчить про необхідність захисту власності у всіх її проявах, зважаючи на економічну і соціальну цінність цих об'єктів.

Таким чином, соціальна обумовленість кримінальної відповідальності за злочини проти власності базується на необхідності забезпечення належного правового захисту власності як одного з найважливіших суспільних благ, підтримання правопорядку та економічної стабільності. Вона визначає обґрунтованість кримінальної відповідальності що посягають на власність, та формує основи для вдосконалення кримінального законодавства з урахуванням змін у соціально-економічному середовищі.

Список використаних джерел:

1. Гришук В.К. Кодифікація кримінального законодавства країни: проблеми історії і методології. Львів : Світ, 1992. 167 с.
2. Дорохіна Ю.А. Злочини проти власності. Теоретико-правове дослідження : монографія / Ю.А. Дорохіна. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. 744 с.
3. Кримінальна відповідальність за військові злочини за кримінальним правом країни : монографія / С.О. Харитонов. Харків : Право, 2018. 328 с.
4. Кримінальний кодекс України : Кодекс України; Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14> (дата звернення: 15.10.2024)
5. Український тлумачний словник (тезаурус) : 250000 слів / уклад. і голов. ред. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2016. 1692. С. 772.

САЛІВОН Владислав Олексійович,
студент 4 курсу Київського університету
інтелектуальної власності та права
Національного університету
«Одеська юридична академія»

ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ В СУЧАСНІЙ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІЙ НАУЦІ

Норми, що визначають поняття та ознаки необхідної оборони, мають вирішальне значення для розмежування правомірної та злочинної поведінки, оскільки вони встановлюють межі, в яких особа може захищати себе чи інших без порушення закону. Необхідна оборона передбачає наявність реальної небезпеки, що вимагає відповідної реакції для захисту життя, здоров'я або майна. Оборона повинна бути пропорційно рівню загрози, тобто відповідати конкретним характеристикам, і не може перевищувати межі, що виправдані ситуацією.

Інститут необхідної оборони є важливим елементом кримінального права, що забезпечує право кожного на захист своїх законних інтересів від суспільно небезпечних посягань. Він передбачає, що особа, діючи в межах необхідної оборони, не підлягає кримінальній відповідальності, що слугує запобіжником від порушення прав осіб, які захищаються.

В Україні інститут необхідної оборони закріплено у статті 36 Кримінального кодексу [1], яка визначає основні умови та межі застосування необхідної оборони. Проте, відсутність чітких критеріїв для визначення пропорційності та необхідності оборони породжує неоднозначність у правозастосуванні.

Так, важливо зазначити, що однією з головних проблем є розмежування допустимої необхідної оборони та перевищення її меж. Чітких критеріїв оцінки правомірності захисних дій у складних ситуаціях часто не вистачає, що призводить до неоднозначних судових рішень.

Досліджуючи дану проблему слід звернути особливу увагу на питання застосування фізичної сили працівниками територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки (ТЦК), яке є актуальним у контексті сучасного кримінального права та прав людини. Це питання є особливо важливим сьогодні через підвищену увагу суспільства до дій працівників ТЦК, які застосовують фізичну силу по відношенню до громадян під час виконання своїх службових обов'язків.

З одного боку, законодавство дозволяє представникам силових структур застосовувати фізичну силу, але з чіткими обмеженнями, щоб забезпечити безпеку громадян і дотримання законності. З іншого боку, виникає питання :як ці органи використовують свої повноваження? особливо у випадках, коли дії працівників ТЦК можуть порушувати права людини чи протирічити принципу пропорційності [2, с. 147].

Законодавство України визначає умови застосування фізичної сили працівниками ТЦК, але ці умови часто вимагають тлумачення. Наприклад, стаття 36 Кримінального кодексу України [1] передбачає право на необхідну оборону, в тому числі і щодо захисту від незаконних дій посадовців. Водночас питання необхідності та правомірності застосування сили є неоднозначним, оскільки кожен випадок потребує індивідуальної оцінки обставин. Рішення про застосування сили має бути обґрунтованим: це включає реальність загрози, пропорційність сили, та мотиви, що спонукали до її застосування.

Практика показує, що суди іноді по-різному тлумачать поняття «необхідна оборона» та «перевищення меж необхідної оборони». Це створює ризики для працівників ТЦК, які діють на межі правомірності, а також для громадян, які можуть піддатися надмірному насильству з боку представників влади. Так, численні випадки в судовій практиці, коли рішення щодо дій працівників ТЦК були оскаржені, виявляють проблему відсутності чіткої інструкції та єдиних правил, що призводить до нерозуміння як серед працівників ТЦК, так і серед населення. Наприклад, рішення у справах про затримання громадян можуть різнитися залежно від обставин, навіть якщо у них були схожі ситуації загрози [3, с. 11].

Суди в Україні мають різні підходи до тлумачення законності застосування сили працівниками територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки (ТЦК) до громадян. Наприклад, Верховний Суд розглядав кілька справ, пов'язаних із правомірністю дій працівників ТЦК, зокрема щодо затримання та перевірки документів у громадських місцях, і підкреслив необхідність чіткого дотримання їх повноважень. Перевищення повноважень може мати правові наслідки, оскільки законодавство чітко обмежує право працівників ТЦК на застосування сили лише у певних ситуаціях, а також зобов'язує дотримуватися стандартів прав людини [3, с. 13].

Наприклад, за словами Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, були випадки, коли працівники ТЦК безпідставно вимагали документи, затримували громадян та навіть застосовували фізичну силу [4]. У подібних випадках зафіксовано звернення громадян про перевищення повноважень,

що призвело до моніторингових перевірок та відкриття дисциплінарних проваджень для порушників

Таким чином, потреба у вдосконаленні нормативно-правового регулювання та судової практики в цій сфері є актуальною. Важливо розробити чіткі критерії та процедури, які б сприяли правовому застосуванню фізичної сили, а також забезпечили справедливий розгляд випадків, пов'язаних із перевищенням меж необхідної оборони.

Інститут необхідної оборони є важливою частиною кримінального права, проте він потребує вдосконалення в Україні. Забезпечення чітких критеріїв його застосування та підвищення правової культури сприятиме більш справедливому правосуддю та захисту громадян від протиправних посягань.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 року. № 2341-III. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2001. № 25–26. ст.131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 12.11.2024).
2. Дудоров О. Кримінально-правові проблеми сучасної України (вибрані праці). Київ : Ваіте, 2022. 632 с.
3. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду. Рішення, внесені до ЄДРСР / Упоряд. правове управління (ІІІ) департаменту аналітичної та правової роботи апарату Верховного Суду. Київ, 2023. 25 с.
4. Зозуля І. «Збройні сили України і нова хвиля мобілізації: що варто знати». Вікна Новини, 18 січня 2024 року. URL: https://vikna.if.ua/news/category/all/2024/01/18/150019/view#google_vignette (дата звернення 12.11.2024).

ШАПОРДА Максим Миколайович,
Студент 4-го курсу групи СУД 5/21
Київського університету інтелектуальної
власності та права Національного
університету «Одеська юридична академія»

НЕЗАКОННИЙ ПЕРЕТИН ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: ПРАВОВІ ВИКЛИКИ

Кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом (стаття 33 Конституції України). [2]

Однак через повномасштабне вторгнення російської федерації Україна вимушена була ввести режим воєнного стану. На період дії правового режиму воєнного стану, відповідно до Указу Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, у тому числі виїзд громадян чоловічої статі віком від 18 до 60 років. [3]

Через певні обмеження прав на свободу пересування дедалі частіше почали з'являтися випадки незаконного перетину державного кордону з боку громадян України призовного віку.

У засобах масової інформації постійно з'являються повідомлення від Державної прикордонної служби України про затримання громадян призовного віку, які намагаються нелегально перетнути кордон. Випадки спостерігаються як на «зелених» ділянках, так і біля річок та на контрольно-пропускних пунктах.

Дуже часто ухилянти намагаються здійснити підкуп інспекторів, перетнути кордон за підробленими документами або ж навіть звертаються за допомогою до підлітків – і ті долучаються до відповідних схем. [1]

Через це Верховною Радою України вже неодноразово були ініційовані законопроекти, які криміналізують незаконний перетин державного кордону під час воєнного стану.

Так, було зареєстровано законопроект №7268, яким пропонується доповнити Кримінальний кодекс України статтею, яка буде передбачати кримінальну відповідальність саме за незаконний перетин кордону (будь-яким способом) військовозобов'язаними під час дії воєнного стану.

Для досягнення вищезгаданої мети у законопроекті пропонується доповнити Кримінальний кодекс України (далі – КК) новою ст. 332–З «Незаконне перетинання державного кордону України під час дії воєнного стану, а саме:

Перетинання державного кордону України під час дії воєнного стану особою, яка згідно з законом приписана до призовної дільниці (призовником) у будь-який спосіб поза пунктами пропуску через державний кордон України або в пунктах пропуску через державний кордон України без відповідних документів, або за документами, що містять недостовірні відомості або з приховуванням від прикордонного контролю, – карається штрафом від п'яти тисяч до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років. [5]

Частини 2 та 3 вказаної статті також передбачають відповідальність за вказані дії, вчинені з обтяжуючими обставинами.

Деякі науковці вважають, що питання криміналізації незаконного перетину державного кордону під час дії воєнного стану є актуальним та необхідним для забезпечення обороноздатності України.

Так, Гораш О.С. вважає, що «для притягнення чоловіків, які підлягають призову на військову службу за незаконний перетин державного кордону, потрібно, на нашу думку, внести доповнення до КК України, криміналізувати відповідне діяння на період дії воєнного стану. Фактично йтиметься про спеціальний вид ухилення від призову, але такий, в якому відбувається посягання одночасно на кілька об'єктів кримінально-правової охорони». [4]

Однак досить часто законодавці, при формуванні законопроектів, допускають юридичні помилки та нелогічність запропонованих змін.

Так, у назві та тексті нової редакції ст. 332-3 КК України, визначеній у законопроекті № 7268 йдеться про незаконне перетинання державного кордону України в особливий період чи під час дії правового режиму воєнного стану. Але «перетинання» охоплює собою як виїзд з України, так і в'їзд в Україну. Отже, у даному випадку вочевидь мається на увазі саме незаконний виїзд (або спробу незаконного виїзду) за межі території України. [6]

Крім того, вказаний законопроект незрозумілим чином вважає призовників однією з категорій осіб, які можуть порушити вказане діяння.

Однак, відповідно до ч. 9 ст. 1 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» «призовники – особи, приписані до призовних дільниць». Також цей же Закон у ч.3 ст. 15 визначає, що до призовних дільниць щороку протягом січня – березня приписуються допризовники, яким у рік приписки виповнюється 17 років. [7]

Очевидно, що запропонована норма є хибною, оскільки всім відомо, що вік для призову на строкову службу становить 18 років. Тоді для чого необхідно криміналізувати запропоновані зміни?

Встановлення кримінальної відповідальності за незаконне перетинання державного кордону України під час дії воєнного стану є вимушеним та необхідним кроком, який не дозволить «втікачам» покидати країну. Але робити це потрібно юридично правильно і доцільно, а не заради хайпу, який під час війни є не тільки недоречним, але й шкідливим. [6]

Однак чи можна вважати підхід законодавців до примушування громадян виконувати обов'язок захисту Вітчизни методом залякування та криміналізації незаконного перетину державного кордону правильним та ефективним?

На нашу думку, державна політика має бути спрямованою на те, щоб запропоновані норми заохочували громадян виконувати свої обов'язки перед державою, надавали можливість громадянам отримувати нові можливості, а не обмеженням їх прав та свобод.

Влада має забезпечувати безпеку держави шляхом контролю кордону, але водночас вона має підтримувати громадян і надавати їм реальні можливості для легального вирішення проблем, що виникають під час воєнного стану.

Таке регулювання не лише покращує національну безпеку, але й допомагає об'єднати суспільство та підвищити рівень довіри між державою та суспільством.

Список використаних джерел:

1. Мазун О. Просто втекти не вийде: яка відповідальність чекає на ухильців за незаконний виїзд з України. ФОКУС. URL: <https://focus.ua/uk/ukraine/665421-prosto-vtekti-ne-viyde-yaka-vidpovidalnist-chekaye-uhilyantiv-za-nezakonnij-vijzd-z-ukrajini> (дата звернення: 13.11.2024).
2. Конституція України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 13.11.2024).
3. Про введення воєнного стану в Україні : УКАЗ ПРЕЗИДЕНТА України від 24.02.2022 № №64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.
4. Гораш, О. С. Проблеми кримінальної відповідальності за незаконний перетин державного кордону чоловіками під час дії правового режиму воєнного стану / Гораш Олена Сергіївна, Шкурат Іван Олексійович // Теоретико-прикладні проблеми кримінального процесу та криміналістики в умовах воєнного стану : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кам'янець-Подільський, 24 листоп. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Наук. парк «Наука та безпека», Ф-т № 1. – Кам'янець-Подільський : ХНУВС, 2023. – С. 108-110.
5. Проект Закону про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо відповідальності за незаконне перетинання державного кордону України під час дії воєнного стану : Проект № 7268. URL: <https://www.kmu.gov.ua/bills/proekt-zakonu-pro-vnesennya-zmin-do-kriminalnogo-ta-kriminalnogo-protsesualnogo-kodeksiv-ukraini-shchodo-vidpovidalnosti-za-nezakonne-peretinannya-derzhanogo-kordonu-ukraini-pid> (дата звернення: 13.11.2024).
6. Повернути не можна покарати: що не так з відповідальністю за незаконний перетин кордону | borg.expert – медіа-портал про борги та банкрутство. *borg.expert – медіа-портал про борги та банкрутство*. URL: <https://borgexpert.com/borh-review/rozsliduvannia/povernuty-ne-mozhna-pokaraty-shcho-ne-tak-z-vidpovidalnistiu-za-nezakonnij-peretyn-kordonu> (дата звернення: 14.11.2024).
7. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992 № 2232-XII : станом на 30 жовт. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення: 14.11.2024).

ЩАВА Єлизавета Володимирівна,
студентка 3 курсу Київського університету
інтелектуальної власності та права
Національного університету
«Одеська юридична академія»

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У зв'язку з військовою агресією рф проти України, Указом Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022, затвердженим Законом України № 2102-IX від 24.02.2022 р., на всій території України з 24.02.2022 р. було запроваджено воєнний стан, строк дії якого в подальшому неодноразово продовжувався, та на період дії правового режиму воєнного стану передбачено можливість:

- 1) обмеження конституційних прав та свобод людини і громадянина, передбачених статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України;
- 2) введення тимчасових обмежень прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, необхідних для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною 1 статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 р. 3 № 389-VIII [1; 2]. Цей указ торкнувся всіх сфер суспільних відносин, у тому числі й правовідносин у сфері кримінального провадження в цілому та стосовно застосування запобіжних заходів зокрема, в тому числі зумовив подальшу зміну правового регулювання та практики їх застосування.

Беручи до уваги окремі складнощі, які виникають із повноцінною реалізацією положень кримінального процесуального законодавства в умовах воєнного стану та збройної агресії, з метою забезпечення стабільного функціонування системи кримінальної юстиції на час відсічі збройної агресії і належного реагування на випадки вчинення кримінально караних діянь у цих умовах, Верховний Суд підготував Лист «Щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» від 03.03.2022 р. № 1/0/2-22, яким надав методично-інформаційну допомогу судам першої та апеляційної інстанцій, зокрема в частині застосування запобіжних заходів [3].

Правове регулювання порядку застосування запобіжних заходів зазнало змін на підставі Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення

відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки» від 14.04.2022 р. № 2198-IX, яким були внесені доповнення до статей 176 і 183 КПК України, і Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» від 14.04.2022 р. № 2201-IX, яким статтю 615 КПК України було викладено в новій редакції [4; 5].

Розглядаючи порядок застосування запобіжних заходів, необхідно зазначити, що законодавцем передбачено особливості обрання в умовах воєнного стану запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

По-перше, до осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 109-114-1, 258-258-5, 260, 261, 437-442 КК України, підлягає застосуванню запобіжний захід у вигляді взяття під вартою із можливістю визначення розміру застави. Так, відповідно до частини 6 статті 176 КПК України, під час дії воєнного стану до осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 109-114-1, 258-258-5, 260, 261, 437-442 КК України, за наявності ризиків, зазначених у статті 177 цього Кодексу, застосовується запобіжний захід, визначений пунктом 5 частини 1 цієї статті [6]. Визнаючи частину 6 статті 176 КПК України такою, що відповідає Конституції України (є конституційною), Конституційний Суд України у рішенні від 19.06.2024 р. № 7-р(П)/2024 у справі № 3-111/2023 (207/23, 315/23) вказує, що застосування за цією нормою під час дії воєнного стану запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою до особи, яку підозрюють або обвинувачують у вчиненні злочинів проти основ національної безпеки України, громадської безпеки, миру, безпеки, людства та міжнародного правопорядку, за наявності ризиків, визначених статтею 177 Кодексу, є потрібним засобом для забезпечення ефективності розслідування цих злочинів і виконання завдань кримінального провадження в умовах воєнного стану, що обумовлено потребою посиленого захисту суверенітету, територіальної цілісності, недоторканності, обороноздатності, державної, економічної й інформаційної безпеки України (абзац 4 пункту 6.2 мотивувальної частини). Аналізуючи частину першу статті 183 Кодексу, Конституційний Суд України звертає увагу, що законодавець визначив застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою за частиною шостою статті 176 Кодексу без доведення прокурором, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти ризикам, визначеним статтею 177 Кодексу. Однак це не

позбавляє можливості слідчого суддю, суд застосувати інший, більш м'який, запобіжний захід, визначений Кодексом (абзац 6 пункту 6.3 мотивувальної частини). Виходячи зі змісту приписів статей 3, 8, частин 1, 2 статті 29, частини 1 статті 55, частини 1 статті 62, частини 1 статті 64 Конституції України

Конституційний Суд України вважає, що відповідно до вказаних приписів Кодексу під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою за частиною 6 статті 176 Кодексу є можливість, за певних підстав та обставин, визначених статтями 177, 178 Кодексу, застосувати заставу як більш м'який запобіжний захід. Отже, за частиною 6 статті 176 Кодексу запобіжний захід у вигляді тримання під вартою не визначено як безальтернативний винятковий запобіжний захід (абзац 8 пункту 6.3 мотивувальної частини) [7].

У цьому аспекті вказане рішення Конституційного Суду України кореспондує з абзацом 8 частини 4 статті 183 КПК України, згідно з яким під час дії воєнного стану слідчий суддя, суд при постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, враховуючи підстави та обставини, передбачені статтями 177 та 178 цього Кодексу, має право не визначити розмір застави у кримінальному провадженні щодо злочину, передбаченого статтями 109-114-1, 258-258-5, 260, 261, 437-442 КК України [6].

По-друге, істотна специфіка притаманна порядку продовження строку тримання під вартою. Так, відповідно до частини 2 статті 615 КПК України, строк дії ухвали слідчого судді про тримання під вартою чи постанови керівника органу прокуратури про тримання під вартою, прийнятої відповідно до вимог та з урахуванням обставин, передбачених цією статтею, може бути продовжений до одного місяця (неодноразово в межах строку досудового розслідування) керівником відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором [6]. Згідно з частиною 5 вказаної статті, у разі неможливості проведення підготовчого судового засідання обраний слідчим суддею, керівником органу прокуратури під час досудового розслідування запобіжний захід у вигляді тримання під вартою вважається продовженим до вирішення відповідного питання у підготовчому судовому засіданні, але не більше ніж на два місяці [6].

Як свідчать результати дослідження судової практики, рішення про продовження строку тримання під вартою в порядку частини 5 статті 615 КПК України приймається автоматично незалежно від задоволення клопотання прокурора про продовження строку цього запобіжного заходу. Так, ухвалою Заводського районного суду м. Дніпродзержинська Дніпропетровської області від 16.07.2024 р. у справі № 208/1619/24 встановлено неможливість проведення

підготовчого судового засідання у визначені строки і, згідно частиною 5 статті 615 КПК України, раніше обраний відносно обвинуваченого запобіжний захід у вигляді тримання під вартою визнано продовженим до проведення підготовчого судового засідання та вирішення відповідних клопотань, але на строк не більше ніж до 09.09.2024 р. [8].

По-третє, законодавець передбачає особливості інформування та оскарження в разі прийняття прокурором процесуальних рішень або вчинення ним чи слідчим процесуальних дій у порядку статті 615 КПК України. Так, відповідно до частини 3 статті 615 КПК України, про рішення, прийняті прокурором у випадках та порядку, передбачених цією статтею, невідкладно за першої можливості повідомляється прокурор вищого рівня, а також суд, визначений у порядку, передбаченому законодавством, з наданням копій відповідних документів не пізніше 10 днів з дня повідомлення [6]. Згідно з частиною 4 зазначеної статті, скарги на будь-які рішення, дії чи бездіяльність прокурора, слідчого, прийняті або вчинені ним на виконання повноважень, визначених цією статтею, можуть бути подані до суду. Їх розгляд здійснює слідчий суддя того суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування, а в разі неможливості з об'єктивних причин здійснювати відповідним судом правосуддя – найбільш територіально наближеного до нього суду, що може здійснювати правосуддя, або іншого суду, визначеного в порядку, передбаченому законодавством [6].

Поряд з особливостями застосування в умовах воєнного стану запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, законодавець закріплює низку гарантій прав затриманої особи. Так, якщо в умовах воєнного стану відсутня об'єктивна можливість доставити затриману особу до слідчого судді, суду у строк, передбачений статтею 211 цього Кодексу, розгляд клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу здійснюється із застосуванням доступних технічних засобів відеозв'язку з метою забезпечення дистанційної участі затриманої особи. Якщо затриману особу неможливо доставити до слідчого судді, суду у строк, передбачений статтею 211 цього Кодексу, для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу або забезпечити її дистанційну участь під час розгляду відповідного клопотання, така особа негайно звільняється (абзаци 12, 13 частини 1 статті 615 КПК України) [6].

Ще на декілька особливостей застосування запобіжних заходів в умовах воєнного стану звертається увага в судовій практиці. Так, у пункті 10 Листа від 03.03.2022 р. № 1/0/2-22 Верховний Суд наголошує, що слідчим суддям (суду) необхідно зважати на обставини воєнного стану та, за наявності необхідних

для цього підстав, за клопотанням підозрюваного доречно ухвалювати рішення про зміну запобіжного заходу у вигляді застави на особисте зобов'язання, якщо відповідне клопотання обґрунтовується бажанням використати кошти, передані в заставу, для їх подальшого внесення на спеціальні рахунки Національного банку України для цілей оборони України. Також, виходячи зі стану ведення воєнних дій, у місцях ведення активних бойових дій за клопотанням підозрюваного доречно розглядати питання про зміну запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту на запобіжний захід у вигляді особистого зобов'язання [3].

Підсумовуючи викладене, потрібно зазначити, що застосуванню запобіжних заходів в умовах воєнного стану притаманна значна кількість особливостей – як закріплених законодавцем у нормах кримінального процесуального закону, так і напрацьованих у судовій практиці. При цьому переважна більшість цих особливостей пов'язана як з необхідністю забезпечення належної поведінки підозрюваного, обвинуваченого, так і з потребою гарантування його прав.

Список використаних джерел:

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/202> (дата звернення : 09.11.2024)
2. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» : Закон України від 24.02.2022 р. № 2102-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20>.
3. Щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану : Лист Верховного Суду від 03.03.2022 р. № 1/0/2-22. URL : https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/war/Inform_lyst_2022_03_03.pdf.
4. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки : Закон України від 14.04.2022 р. № 2198-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2198-20>.
5. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану : Закон України від 14.04.2022 р. № 2201-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20>.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними скаргами Бичкова Сергія Андрійовича, Бая Анатолія Анатолійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 176 Кримінального процесуального кодексу України від 19.06.2024 р. № 7-п(П)/2024 у справі № 3-111/2023 (207/23, 315/23). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-24>.
8. Ухвала Заводського районного суду м. Дніпродзержинська Дніпропетровської області від 16.07.2024 р. у справі № 208/1619/24 (провадження № 1-кп/208/350/24). URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120552614>.

ЯРОВА Дар'я Вікторівна,
студентка Київського університету
інтелектуальної власності та права
Національного університету
«Одеська юридична академія».

ОСНОВНІ ПЕРЕДУМОВИ ТА ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЇ САМОВІЛЬНОГО ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ

Проблема самовільного залишення військової частини є актуальною для всіх країн, що мають збройні сили. Це питання особливо важливе для України, враховуючи сучасні виклики в сфері національної безпеки, а також інтенсивну військову мобілізацію. У багатьох країнах світу самовільне залишення військової частини або дезертирство регулюється жорстким законодавством, що передбачає кримінальну відповідальність. Однак, останнім часом у науковій і юридичній спільноті обговорюється декриміналізація цього правопорушення.

Самовільне залишення військової частини є порушенням військової дисципліни, яке полягає в тому, що військовослужбовець залишає своє місце служби без дозволу командування. Таке правопорушення може мати різні причини, зокрема психологічний тиск, побоювання за життя та здоров'я, негативний досвід служби або незгоду з певними рішеннями командування. В Україні це порушення регулюється кримінальним кодексом та має серйозні юридичні наслідки, зокрема у вигляді позбавлення волі [2].

Згідно з п.1 ст. 407 ККУ: Самовільне залишення військової частини або місця служби військовослужбовцем строкової служби, а також нез'явлення його вчасно без поважних причин на службу у разі звільнення з частини, призначення або переведення, нез'явлення з відрядження, відпустки або з лікувального закладу тривалістю понад три доби, але не більше місяця, – караються триманням у дисциплінарному батальйоні на строк до двох років або позбавленням волі на строк до трьох років [1].

На нашу думку, це положення закону спрямоване на забезпечення високого рівня військової дисципліни та підвищення відповідальності військовослужбовців за свої обов'язки. Водночас, застосування таких санкцій має враховувати мотиви та обставини кожного конкретного випадку, оскільки

різні об'єктивні чи суб'єктивні фактори можуть суттєво впливати на рішення військовослужбовця залишити частину або не з'явитися вчасно на службу.

Ми охарактеризуємо основні передумови для декриміналізації самовільного залишення військової частини: 1) Соціально-психологічні фактори: однією з причин, що спонукають до перегляду відповідальності за самовільне залишення військової частини, є соціально-психологічні фактори, які впливають на військовослужбовців. Посттравматичний стрес, тривалий час служби у зоні бойових дій та інші психологічні навантаження можуть значно впливати на поведінку військовослужбовців. У зв'язку з цим, кримінальне покарання може бути замінено більш гуманними заходами, такими як психологічна допомога та реабілітація; 2) правові підходи інших країн: у деяких країнах передбачено м'якші заходи покарання або альтернативні види відповідальності за самовільне залишення військової частини. Досвід інших держав свідчить, що дисциплінарні заходи, штрафи або суспільно корисні роботи можуть бути ефективнішими засобами, ніж кримінальне переслідування. Наприклад, у Франції та Німеччині випадки самовільного залишення розглядаються в рамках військової дисципліни, а не кримінального права; 3) Принцип гуманізму та реабілітація військовослужбовців: застосування кримінальних санкцій до військовослужбовців, які залишили військову частину, може суперечити принципу гуманізму, особливо якщо причини такого вчинку є об'єктивними. Декриміналізація дозволила б застосовувати індивідуальний підхід до кожного випадку, що враховує всі обставини і мотиви поведінки військовослужбовця [3; 4].

Крім того, слід обов'язково вказати на основні правові наслідки декриміналізації: зміна у системі військової дисципліни – декриміналізація може призвести до зміцнення системи військової дисципліни, оскільки основний акцент буде зроблено на вихованні та підтримці морального духу військовослужбовців. Це може знизити кількість випадків самовільного залишення частини, оскільки покарання будуть менш жорсткими, але більш спрямованими на реабілітацію; соціальна реабілітація військовослужбовців – замість тюремного ув'язнення можуть бути введені програми соціальної реабілітації, які дозволять військовослужбовцям повернутися до виконання службових обов'язків після проходження певного курсу підтримки та адаптації. Це позитивно вплине на рівень бойової готовності і допоможе уникнути маргіналізації військових, які переживають труднощі; можливі ризики для обороноздатності держави – одним із можливих негативних

наслідків декриміналізації може стати збільшення кількості випадків самовільного залишення військових частин. Це може негативно позначитися на обороноздатності держави, особливо під час активних бойових дій. Щоб уникнути цього, необхідно розробити чіткі критерії для застосування дисциплінарних покарань [5; 6].

На основі вищезазначеного, можемо дати рекомендації щодо впровадження декриміналізації: розробка законодавчих змін, які визначатимуть відповідальність за самовільне залишення військової частини як адміністративне або дисциплінарне правопорушення, залежно від обставин; запровадження програм психологічної підтримки для військовослужбовців, що зіткнулися з важкими умовами служби; посилення ролі військових судів та комісій, які зможуть забезпечити справедливий розгляд кожної справи з урахуванням індивідуальних обставин; підвищення рівня обізнаності військовослужбовців про наслідки самовільного залишення частини та впровадження заходів для зниження стресових ситуацій на службі.

Висновок. Декриміналізація самовільного залишення військової частини може стати важливим кроком у реформуванні військової системи та підходів до забезпечення військової дисципліни в Україні. Такий крок дозволить гуманізувати процес відновлення дисципліни, забезпечивши при цьому можливість адекватного реагування на об'єктивні обставини, які сприяють ухилянню від служби. Разом з тим, необхідно розробити ефективні запобіжні заходи для збереження високого рівня бойової готовності і дисципліни у збройних силах.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 7 грудня 1984 року № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
3. Малиновський В. Адміністративно-правовий статус військовослужбовців в Україні. Юридичний вісник України. 2019. №4. с. 37–40.
4. Алексеев С. Правові наслідки декриміналізації в сфері військових правопорушень: зарубіжний досвід. Право і безпека. 2018. №3. с. 102–109.
5. Гриценко В. Порівняльний аналіз підходів до відповідальності за дезертирство в різних країнах світу. Порівняльне правознавство і міжнародне право. 2020. №1. с. 18–25.
6. Тимошенко І. Питання декриміналізації військових правопорушень: аргументи за і проти. Юридична наука та практика. 2021. №5, с. 29–34.

ГЛУШКО Ю. М.,

адвокат, аспірант кафедри кримінального права,
процесу і криміналістики Київського університету
інтелектуальної власності та права

Національного університету «Одеська юридична академія»

ORCID ID: 0009-0003-2710-4424

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ АРЕШТУ МАЙНА З МЕТОЮ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ РЕЧОВИХ ДОКАЗІВ

Проблематика. Одним із складових елементів прав і свобод людини є право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю. Недоторканість права власності у нашій державі гарантовані як Конституцією України (ст. 40 Конституції) [1], так і нормами міжнародного права, зокрема Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод та статтею 1 Першого протоколу до цієї Конвенції [2], які згідно ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [3] є джерелом права та використовуються судами при здійсненні судочинства.

Розглядаючи принцип недоторканості права власності в аспекті кримінального процесуального законодавства слід зазначити, що за нормами чинного Кримінального процесуального кодексу України [4] недоторканість права власності є однією з фундаментальних засад кримінального провадження. Так, у ст. 16 КПК України закріплено, що позбавлення або обмеження права власності під час кримінального провадження здійснюється лише на підставі вмотивованого судового рішення, ухваленого в порядку, передбаченому цим Кодексом. На підставах та в порядку, передбачених цим Кодексом, допускається тимчасове вилучення майна без судового рішення [4].

Тобто, позбавлення або обмеження права власності під час кримінального провадження повинно здійснюватися виключно на підставі судового рішення, прийняттю якого повинна передувати відповідна правова процедура, під час якої суб'єкт, який ініціює таке обмеження (слідчий, прокурор), повинен обґрунтувати свою ініціативу з посиланням на норми закону, а слідчий суддя, суд в ході судового розгляду відповідного клопотання повинен перевірити обґрунтованість такого звернення та встановити наявність підстав для застосування цього заходу забезпечення кримінального провадження.

У свою чергу, процесуальний порядок застосування такого заходу забезпечення кримінального провадження як арешт майна, передбачений у Главі 17 КПК України («Арешт майна»).

Так, у частині другій статті 170 КПК України визначено, що «арешт майна допускається з метою забезпечення: 1) збереження речових доказів; 2) спеціальної конфіскації; 3) конфіскації майна як виду покарання або заходу кримінально-правового характеру щодо юридичної особи; 4) відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення (цивільний позов), чи стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди» [4].

Розглядаючи питання арешту майна з метою забезпечення збереження речових доказів, слід зазначити, що арешт у такому випадку накладається на майно будь-якої фізичної або юридичної особи за наявності достатніх підстав вважати, що таке майно відповідає критеріям, зазначеним у ст. 98 КПК України.

Так, саме у статті 98 КПК України законодавцем надано визначення речових доказів у кримінальному провадженні, за яким речовими доказами є матеріальні об'єкти, які були знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, в тому числі предмети, що були об'єктом кримінально протиправних дій, гроші, цінності та інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом або отримані юридичною особою внаслідок вчинення кримінального правопорушення [4].

Тобто, кримінальним процесуальним законом передбачений вичерпний перелік підстав та характерних ознак майна, за наявності яких таке майно можна віднести до речових доказів у кримінальному провадженні. Однак, на практиці при вирішенні питання про арешт майна з метою забезпечення речових доказів виникає ряд суперечностей.

Зокрема, різний підхід мають слідчі судді, суди, вирішуючи питання про арешт безготівкових грошових коштів, які зберігаються на банківських рахунках, корпоративних прав чи бездокументарних цінних паперів, з метою забезпечення збереження такого майна як речових доказів, незважаючи на те, що таке майно не є предметом матеріального світу. Так, слідчі судді, суди, розглядаючи клопотання про арешт майна, у яких сторона обвинувачення стверджувала, що таке майно є речовим доказом, не враховували, що це майно неможливо використати як речовий доказ, не надавали належної

оцінки доказам, поданим в обґрунтування клопотання, та безпідставно задовольняли їх.

Виклад основного матеріалу. Згідно ч. 10 ст. 170 КПК України арешт може бути накладений у встановленому цим Кодексом порядку на рухоме чи нерухоме майно, гроші у будь-якій валюті готівкою або у безготівковій формі, в тому числі кошти та цінності, що знаходяться на банківських рахунках чи на зберіганні у банках або інших фінансових установах, видаткові операції, цінні папери, майнові, корпоративні права, віртуальні активи, щодо яких ухвалою чи рішенням слідчого судді, суду визначено необхідність арешту майна [4].

Разом з цим, вирішуючи питання про арешт, наприклад, безготівкових грошових коштів, що знаходяться на банківських рахунках, цінних паперів, що існують в бездокументарній формі, віртуальних активів чи корпоративних прав, з метою їх збереження як речових доказів, слідчі судді, суди мали б ретельніше з'ясовувати, чи дійсно це майно може бути використане як речовий доказ у кримінальному провадженні.

З метою детальнішого розкриття поняття речового доказу слід звернутися до словника української мови, у якому слово «речовий», у його філософському розумінні, означає «той, що пов'язаний з матерією; фізичний» [5].

Саме визначення поняття «речі» у національному законодавстві закріплене у статті 179 Цивільного кодексу України (ЦК України), відповідно до змісту якої «річчю є предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки» [6]. У тому ж таки ЦК України також визначено, що таке рухомі та нерухомі, подільні та неподільні, споживні та неспоживні речі, а також речі, які визначені індивідуальними або родовими ознаками тощо. Аналізуючи ці норми цивільного законодавства слід констатувати, що річчю може бути тільки предмет матеріального світу, тобто такий, що має свою певну форму, вагу, об'єм, певні фізичні та органолептичні властивості тощо.

Відтак, цілком очевидно, що таке майно як безготівкові грошові кошти, бездокументарні цінні папери чи корпоративні права не являються предметами матеріального світу та, відповідно, не можуть бути речовими доказами.

Для прикладу, хотілося б відмітити позицію деяких судів, викладену ними у своїх рішеннях щодо арешту безготівкових грошових коштів чи корпоративних прав з метою забезпечення їх збереження як речових доказів. Так, у своїй ухвалі від 19.09.2019 року у справі №760/18416/19 слідчим суддею Вищого антикорупційного суду було зазначено, що «3.9.Банківські рахунки – рахунки, на яких обліковуються власні кошти, вимоги, зобов'язання банку стосовно його клієнтів і контрагентів та які дають можливість

здійснювати переказ коштів за допомогою банківських платіжних інструментів (ст. 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність»). Безготівкові розрахунки це перерахування певної суми коштів з рахунків платників на рахунки отримувачів коштів, а також перерахування банками за дорученням підприємств і фізичних осіб коштів, унесених ними готівкою в касу банку, на рахунки отримувачів коштів. Ці розрахунки проводяться банком на підставі розрахункових документів на паперових носіях чи в електронному вигляді (п. 1.3 Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті, затверджені постановою правління НБУ № 22 від 21.01.2004). З цих норм слідує висновок, що на банківському рахунку не зберігаються індивідуально визначені кошти власника рахунку, відповідна сума грошових коштів обліковуються банком на рахунку під зобов'язання банку за дорученням власника рахунку перерахувати/зарахувати відповідну суму грошових коштів у межах такої суми. 3.10. За таких умов безготівкові кошти не є індивідуалізованими матеріальними об'єктами, відповідно режим поводження з ними не може бути аналогічний тому, який запроваджений до речових доказів. Тому накладення арешту на грошові кошти, що обліковуються на рахунках, враховуючи їх нематеріальний і неіндивідуалізований характер, не узгоджується з заявленою метою збереження речових доказів, адже їх неможливо використати як доказ у кримінальному провадженні» [7].

Подібного підходу також дотримався Вищий антикорупційний суд і в іншій своїй ухвалі від 25.06.2024 року у справі №991/3183/24, якою слідчим суддею був скасований арешт з цінних паперів, а саме простих бездокументарних іменних акцій. В обґрунтування прийняття такого рішення, слідчий суддя ВАКС, посилаючись також на положенням Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки», серед іншого зазначив, що «...акція, як цінний папір, немає певного фізичного та матеріального вираження в природі, а існує лише віртуально, тобто в електронній формі, як запис на рахунку певної депозитарної установи. 66. З огляду на це, корпоративні права (акції) не можуть зберегти на собі сліди кримінального правопорушення, яке розслідується у цьому провадженні, оскільки вони існують лише віртуально (в електронній формі), як записи на рахунках певних депозитарних установ, а тому із цих підстав вони не можуть мати ознак речових доказів у цьому кримінальному провадженні» [8].

В цілому, вважаємо такий підхід суддів правильним, однак він є скоріше за все винятком, ніж правилом, оскільки в переважній більшості як

представники обвинувачення (слідчі, прокурори), так і самі судді дотримуються протилежної позиції та вважають за можливе накладати арешт на безготівкові кошти, бездокументарні цінні папери, віртуальні активи чи корпоративні права, з метою їх збереження як речових доказів, незважаючи на те, що таке майно не є матеріальними об'єктами (предметами матеріального світу) та воно не може бути використане як речовий доказ у кримінальному провадженні.

Висновки. Вважаємо, що задля дотримання законності та прав власників та володільців майна у кримінальному провадженні, з метою одночасного забезпечення його дієвості, за доцільне доповнити КПК України новими нормами, які б прямо забороняли можливість арешту безготівкових коштів, бездокументарних цінних паперів, корпоративних прав чи іншого подібного майна, що не є матеріальними об'єктами, з метою збереження їх як речових доказів, але водночас надавали б можливість для накладення арешту на таке майно за новими підставами, розробка та впровадження яких до КПК України повинно стати темою для обговорення науковцями та юристами-практиками.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року №254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Конвенція про захист і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року, ратифікована Законом України № 475/97-ВР від 17 липня 1997 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
3. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року №3477-ІV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n1685>.
5. Словник української мови, академічний тлумачний словник (1970–1980). URL: <https://sum.in.ua/s/rechovij>.
6. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року №435-ІV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
7. Ухвала слідчого судді Вищого антикорупційного суду від 19.09.2019 року у справі №760/18416/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84377670>.
8. Ухвала слідчого судді Вищого антикорупційного суду від 25.06.2024 року у справі №991/3183/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120088504>.

МАХМУРОВА-ДИШЛЮК О. П.,
кандидат юридичних наук, старший науковий
співробітник,
Науково-дослідний інститут публічного права

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ РОСІЙСЬКИМ АГРЕСОРОМ

Український народ переживає надзвичайно складний період своєї історії через повномасштабне російське військове вторгнення, що розпочалося 24 лютого 2022 року. Цей збройний напад є продовженням агресії, яка розпочалася у 2014 році з анексії Автономної Республіки Крим та тимчасової окупації окремих районів Донецької і Луганської областей. В умовах воєнного стану, що введений відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану», Україна реалізує комплекс заходів для захисту територіальної цілісності, суверенітету та прав своїх громадян.

Правовий режим тимчасово окупованих територій базується на юридичному закріпленні їхнього статусу. Відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» та Закону № 1706-VII, окупованими визнані Автономна Республіка Крим, місто Севастополь та окремі райони Донецької і Луганської областей. Міжнародна спільнота також підтримує ці позиції, про що свідчить Резолюція Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй – № 71/205. Ці нормативно-правові акти встановлюють особливий режим управління та регулювання на окупованих територіях, а також визначають заходи для забезпечення прав громадян.

Введення воєнного стану дозволило державі ефективніше реагувати на загрози, спричинені агресією російської федерації. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» передбачає обмеження певних конституційних прав і свобод громадян, мобілізацію ресурсів для оборони, регулювання економічної діяльності та посилення охорони громадського порядку. Ці заходи є ключовими для захисту державного суверенітету та підтримання стабільності в умовах війни.

Захист прав і свобод громадян, які постраждали внаслідок російської агресії, є одним із пріоритетів державної політики. Особливий акцент

зроблено на забезпеченні соціального захисту та прав внутрішньо переміщених осіб, які були змушені залишити свої домівки через бойові дії. Водночас Україна активно працює над міжнародним визнанням і документуванням воєнних злочинів російської федерації, що включає насильство, незаконні затримання та тортури.

Особливий правовий режим охоплює також економічну діяльність. Встановлено заборони та обмеження на торгівлю з окупованими територіями, регулюється порядок перетину адміністративного кордону, здійснюється контроль за гуманітарною допомогою та іншими важливими аспектами. Ці заходи спрямовані на недопущення економічного посилення окупаційного режиму та підтримання правопорядку.

Отже, Український народ продовжує демонструвати мужність і стійкість у боротьбі за свободу та незалежність. Наслідки війни – людські втрати, руйнування інфраструктури, мільйони вимушених переселенців – є катастрофічними. Проте, завдяки підтримці міжнародної спільноти та ефективному адміністративно-правовому забезпеченню, Україна йде шляхом відновлення територіальної цілісності, захисту прав і свобод своїх громадян та зміцнення національної оборони.

Список використаних джерел:

1. Адабаш О. Поняття, сутність та ознаки адміністративно-правових режимів. Європейські перспективи. № 12. 2013. С. 36–40.
2. Адміністративне право України. Повний курс: підручник / В. Галунько, П. Діхтєвський, О. Кузьменко та ін.; за ред. В. Галунька, О. Правоторової. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2019. 656 с.
3. Адміністративно-правові режими в Україні: монографія / Настюк В.Я., Белевцева В.В. Харків: Право, 2009. 128 с.
4. Завгородня В. Категорія «Адміністративно-правових режимів» у понятійному апараті адміністративного права. Правовий вісник Української академії банківської справи. 2010. С. 31–35.
5. Кузніченко С. Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану»: наук.-практ. комент. Одес. держ. ун-т внутр. справ. Харків: Право, 2015. 162 с.
6. Махмурова-Дишлюк О.П. Адміністративно-правовий режим тимчасово окупованих територій України. Науковий вісник публічного та приватного права. Збірник наукових праць. Випуск 1, 2020. С. 22–29.
7. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. Закон України від 20 жовтня 2014 р. № 1706-VII. Офіційний вісник України. 2014. № 94. С. 7.
8. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України. Закон України. Відомості Верховної Ради. № 26. 2014.
9. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях. Закон України. Відомості Верховної Ради. 2018. № 10. Ст. 54.
10. Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 12 травня 2015 року. № 389-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 28. Ст. 250

Наукове видання

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА,
ПРОЦЕСУ ТА КРИМІНАЛІСТИКИ**

Матеріали
круглого столу
присвяченого пам'яті д.ю.н., професора,
заслуженого працівника народної освіти України
В. К. Матвійчука
(Київ, 22 листопада 2024 р.)

Упорядкування:

ВОРОБЕЙ
Петро Адамович

Електронне видання.

Виготовлення оригінал-макета: *Лілія Ребрик*

Формат 60х90/16. Ум. друк. арк. 10,5.

Видавець
ДП «Експрес-об'ява»
вул. Гоголівська, 22–24, Київ-54, 01054.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія ДК № 4770 від 23.09.2014 р